

Russiske militære intervensjoner i det nære utland.

Fra lokal sikkerhetisering til neoimperialisme fra Moskva?

Isak Rye-Kittelsen

Hovedfagsoppgave ved Institutt for Statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

April 2005

Forord

Tema for oppgaven var ganske tilfeldig, men interessen for Russland og Sovjetunionen har bestandig vært der, helt siden de dager da de eldgamle sovjetlederne døde som fluer på begynnelsen av 1980-tallet. Det at det ble russiske militære, kan muligens tilskrives at jeg brukte et halvt år av verneplikten til å observere russiske grensevakter som isfisket.

Jeg vil først og fremst få takk min veileder Anders Kjølberg ved Forsvarets Forskningsinstitutt. Hans kunnskap, gode råd og kommentarer har vært bra å ha når oppgaven har vokst seg til en ugjennomtrengelig skog. Jeg vil også takke for den tålmodighet han har vist meg når oppgaven har dratt ut i tid. I tillegg vil jeg spesielt få takke mine to studiekamerater Terje Falch og John Kenneth Stigum for nyttige innspill på hvordan skrive en oppgave og som trøst ved å få bekreftet at alle andre sliter med akkurat de samme problemene som meg når det gjelder oppgaveskrivning. Mest takk allikevel for all tiden som ble brukt på øl, matpakke med gulost og paprika eller en krones-is i en solvegg på Blindern. Jeg vil takke pappa som satte i gang kopimaskinen da universitetet innførte utskriftskvoter, og jeg vil ellers få takke alle andre som jeg har blitt kjent med under mitt etter hvert lange opphold her på Blindern. Oppgaven står selvfølgelig helt for min egen regning med alle dens forhåpentligvis, ikke altfor mange feil og mangler.

Isak Rye-Kittelsen

Blindern, April 2005.

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1: Innledning	9
1.1 Bakgrunn	9
1.2 Avgrensning	11
1.3 Begrepsavklaring	12
1.4 Metode	13
1.5 Kildemateriale	15
1.6 Analytisk tilnærming og bruk av teori	16
1.7 Oppgavens struktur	19
 Kapittel 2: Teoretisk tilnærming	 20
2.1 Innledning	20
2.2 Utenrikspolitikk	20
2.3 Agent-struktur perspektivet i det internasjonale systemet	21
2.4 Maktstrukturen	21
2.5 Sikkerhetspolitikk	22
2.6 Sikkerhetiseringsprosessen	23
2.7 Når sikkerhetisering ikke fører frem	24
2.8 Analysenivå	24
2.8.1 Substatlige enheter	26
2.9 Sektorene	26
2.9.1 Den militære sektoren	27
2.9.2 Den politiske sektoren	27
2.9.3 Den samfunnsmessige sektoren	27
2.10 En ny internasjonal maktstruktur etter Den kalde krigen	28
2.10.1 Sentrum-periferi dimensjon	28
2.10.2 Øst-Vest dimensjon	29
2.10.3 Kristen-muslim dimensjon	30
 Kapittel 3: Russisk sikkerhets- og utenrikspolitikk på begynnelsen av 1990-tallet	 31
3.1 Fra Sovjetunionen til Russland	31
3.2 Atlantister og eurasiater	31
3.3 August 1991-våren 1992: Atlantistene ved makten	33
3.3.1 Forholdet til Vesten	33
3.3.2 Oppsplitting av de militære styrkene	34

3.3.3 Forholdet til det nære utland	34
3.4 Våren 1992-desember 1992: Eurasiatene og fremveksten av en opposisjon.	36
3.5 En fragmentert og uklar utenrikspolitikk	36
3.5.1 Utenriksdepartementet	36
3.5.2 Den lovgivende forsamlingen	38
3.5.3 Sikkerhetsrådet	38
3.5.4 Økende misnøye hos de militære	39
3.6 Økt involvering i det nære utland	40
3.7 Jeltsin gir signaler om en ny retning i russisk utenrikspolitikk	41
3.8 1993: Tilpassning og en ny utenriks- og sikkerhetspolitikk	41
3.8.1 En taktisk allianse mellom den sivile og militære ledelsen	42
3.8.2 De militære blir belønnet med en militærdoktrine	43
3.9 1994: Nye interesseområder gjør seg gjeldene i russisk utenrikspolitikk og utenriksdepartementet tar rollen som den aktive part.	43
 Kapittel 4: Politisering av det sovjetiske forsvaret	 45
4.1 Militærets apolitiske rolle i russisk og sovjetisk historie	45
4.2 Splittelse innen det militære	45
4.3 Forverrede sosiale forhold, og indre misnøye og uro	46
4.4 Politisering av de høyere offiserene	47
4.5 De militære tar politiske verv	48
4.6 Hypotese	48
 Kapittel 5: Transnistria	 49
5.1 Geografi, demografi, historie	49
5.2 Bakgrunn for konflikten	50
5.3 Konflikten utvikler seg til krig	50
5.4 Russlands interesser i konflikten	51
5.4.1 Etniske russere	51
5.4.2 Strategiske interesser	53
5.5 Russisk involvering	54
5.5.1 Offisiell russisk inngripen	54
5.5.2 Den russiske 14.armes rolle i konflikten	54
5.5.3 General Lebeds rolle i konflikten	56
5.5.4 Russiske frivillige og leiesoldater:	57

5.6 Fredsbevarende styrker	58
5.7 Hovedtrekk ved innvolvingen	58
Kapittel 6: Abkhasia:	59
6.1 Geografi, demografi, historie	59
6.2 Bakgrunn for konflikten	60
6.2.1 Abkhasisk regionalisme	60
6.2.2 Georgisk nasjonalisme	61
6.2.3 Krigshandlingene	61
6.3 Russlands interesser i konflikten	62
6.3.1 Svekke Georgia og kontrollere landets utenrikspolitikk	62
6.3.2 Potensiell smitteeffekt	63
6.3.3 Etniske russere	64
6.4 Russisk involvering	65
6.4.1 Russisk støtte til georgierne	65
6.4.2 Offisiell russisk inngripen	65
6.4.3 Overføring av militært utstyr	65
6.4.4 Russisk støtte til kaukasiske frivillige	67
6.4.5 Direkte russisk inngripen på abkhasernes side	67
6.5 Fredsbevarende styrker	69
6.6 Hovedtrekk ved innvolvingen	69
Kapittel 7: Nagorno-Karabakh	70
7.1 Geografi, demografi, historie	70
7.2 Bakgrunn for konflikten	70
7.3 Den militære konflikten	71
7.4 Russlands interesser i konflikten	72
7.4.1 Sikre seg baser, grenseinfrastruktur og aserbajdsjansk SUS medlemskap	72
7.4.2 Demme opp for regionale stormakter	73
7.5 Russisk involvering	74
7.5.1 Et sovjetisk forspill	74
7.5.2 Russisk støtte til armenerne i Nagorno-Karabakh	74
7.5.3 Indirekte militær støtte til armenerne i Nagorno-Karabakh	75
7.6 Russisk støtte til aserbajdsjanerne i Nagorno-Karabakh	76
7.7 Russisk støtte i den interne maktkampen i Aserbajdsjan	77

7.8 Hovedtrekk ved innvolvingen	78
Kapittel 8: Tadsjikistan	79
8.1 Geografi, demografi, historie	79
8.2 Bakgrunn for konflikten	79
8.3 Partene	80
8.4 Borgerkrigen	81
8.5 Russlands interesser i konflikten	82
8.5.1 Oppdemning av muslimsk fundamentalisme	82
8.5.2 Beskyttelse av etniske russere	82
8.6 Russisk involvering	86
8.6.1 Offisiell russisk politikk	86
8.6.2 De russiske militære styrkene i området	87
8.7 De fredsbevarende styrkene	88
8.8 Hovedtrekk ved innvolvingen	89
Kapittel 9: Analyse	90
9.1 Innledning	90
9.2 Statens rolle som sikkerhetiseringsaktør trues - de lokale russiske militære som sikkerhetiseringsaktør	92
9.3 Bruken av militærmakt som virkemiddel	96
9.4 Hvorfor sikkerhetiseres det og hva sikkerhetiseres?	108
9.5 Beskyttelse av nasjonale interesser eller russisk neoimperialisme?	109
9.6 Sikkerhetisering av etniske russere mot trusselen fra nasjonalisme og muslimsk fundamentalisme.	115
9.7 Lokale russiske militære som konfliktentreprenører som beskytter egne interesser.	118
Kapittel 10: Konklusjon	123
10.1 Innledning	123
10.2 Resultatet av analysen	123
10.3 Avsluttende betraktninger	129
Kart:	130
Litteraturliste:	134

Kapittel 1: Innledning

1.1 Bakgrunn

Tema for denne oppgaven vil være hvordan lokale russiske militære ledere har gjort bruk av militære intervensjoner i lokale konflikter i det nære utland¹ for å sikkerhetisere trusler mot egne og russiske interesser slik de definerer dem, og dermed forsøkt å påvirke den politiske ledelsens utenriks- og sikkerhetspolitikk.

Ved Sovjetunionens oppløsning i desember 1991, fikk man 15 nye stater som måtte definere sitt forhold til omverdenen og skape sin egen utenriks- og sikkerhetspolitikk. For Russland som storebror i den tidligere unionen ble dette ekstra vanskelig, fordi Russland både fremsto som en fortsettelse av det tidligere Sovjetunionen og som en ny stat. Russland tok over de fleste internasjonale forpliktelsene til Sovjetunionen og også mange av de utfordringene den tidligere unionen sto overfor. I det totalitære Sovjetunionen var alt sikkerhetspolitikk og det omfattet alt fra våpenkappløpet med Vesten ned til hva hvert enkelt individ foretok seg. Det nye Russland måtte derfor skape seg et nytt sikkerhetspolitisk fundament. Da Sovjetunionen gikk i oppløsning fikk man en periode hvor det var svært vanskelig å få øye på noen klar sikkerhetspolitisk linje i Russland, bortsett fra behovet for å motvirke indre oppløsning, noe som resulterte i en føderal avtale i mars 1992.

Utenrikspolitisk fortsatte de nye lederne i Moskva mye av den politikken som Gorbatsjov hadde ført med en tilnærming til Vesten, og hvor man så behovet av å ta til seg vestlige verdier, normer og styresett. Forholdet til de tidligere sovjetrepublikkene ble stort sett neglisjert. De tidligere republikkene ble sett på som en politisk og økonomisk hemsko av president Boris Jeltsin og visestatsminister Jegor Gaidar i deres forsøk på å introdusere demokrati og markedsøkonomi i Russland. De voldelige konfliktene som blusset opp gjorde disse enda mindre attraktive. I Tadsjikistan i Sentral-Asia brøt det ut borgerkrig og andre steder oppsto

¹ Det nære utland er de områdene utenfor Russland, som tidligere var en del av Sovjetunionen.

separatistbevegelser eller ønske om å knytte seg til en annen stat. Transnistria området ønsket å løsrive seg fra Moldova, Abkhasia og Sør- Ossetia fra Georgia, og Nagorno-Karabakh fra Aserbajdsjan. Det var to hovedgrupper i Moskva når det gjaldt synet på forholdet til Vesten og på inngripen i de tidligere sovjetrepublikkene. Tilhengere av tilnærming til Vesten og tilbaketrekking fra de tidligere republikkene har fått betegnelsen *atlantistene*, men både opposisjonen mot Jeltsin og mange i det militære var misfornøyde med politikken som ble ført. Selv om dette ikke var noen enhetlig gruppe, har de likevel fått betegnelsen *eurasiatene*. Istedenfor denne ensidige tilnærmingen til Vesten, mente disse at man burde satse på Russland som et *alternativ* til Vesten. Russland var et eget sentrum med egne periferiutfordringer. De tidligere sovjetrepublikkene var en del av Russlands interessesfære hvor det måtte festes et fast grep. Dette forutsatte en fortsatt satsning på det russiske militæret, og et fortsatt russisk militært nærvær i de tidligere republikkene. Denne misnøyen resulterte i flere russiske militære intervensjoner i konfliktene i de tidligere republikkene.

Det gamle Sovjetunionen hadde foretatt militære intervensjoner både i Ungarn i 1956, Tsjekkoslovakia i 1968 og i Afghanistan i 1979. De russiske militære intervensjonene tidlig på 1990- tallet var likevel av en annen karakter. Disse var i stor grad initiert av lokale militære ledere, *substatlige* aktører. Delvis som reaksjon på en planløs tilbaketrekking, hvor det ble tatt lite hensyn til grunnleggende russiske interesser. De tok derfor saken i egne hender og handlet ut fra hva de mente var i russisk interesse. Statens viktigste maktmiddel, det militære, opererte derfor uavhengig av politisk kontroll. For å forklare det som skjedde vil jeg ta utgangspunkt i sikkerhetiseringsprosessen, dvs. den prosess som fører til at et tema blir tatt ut av den generelle politiske agenda og løftet opp på den sikkerhetspolitiske agenda. Dette legitimerer bruk av virkemidler, deriblant militære, som i andre sammenhenger fremstår som illegitime. Fordi man her sto overfor bruk av militære maktmidler må det ha blitt foretatt en sikkerhetisering av forholdet til de tidligere sovjetrepublikkene. Det første hovedspørsmål oppgaven vil søke å besvare er derfor:

Hvorfor og hvordan har sikkerhetiseringen funnet sted?

Ved årsskiftet 1992-1993 kunne man se et skille i russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk hvor fokuset igjen ble rettet mot de tidligere republikkene og man fikk en mer negativ holdning overfor Vesten. Det andre spørsmålet vi vil søke å besvare er hvilken rolle lokale russiske militære spilte i denne prosessen:

Var de militære intervensjonene et middel de lokale militære lederne brukte for å påvirke den militære og politiske ledelsen i Moskva og i hvilken grad kan det sies at de lokale militære lederne på egenhånd sikkerhetiserte forholdet til det nære utland, dvs. at disse substatlige aktørene mente at disse relasjonene var så vitale at de legitimerte bruk av militære virkemidler uansett hva Moskva mente.

1.2 Avgrensning

Mye av fokuset på det russiske militære engasjementet i konfliktene det nære utland har vært på de problematiske aspektene ved at en tidligere kolonimakt forsøkte å opptre som megler, og som en fredsbevarende og stabiliserende makt, samtidig som den fremdeles hadde viktige interesser i dette området. Denne oppgaven vil imidlertid i større grad rette et søkelys på opptakten til dette, hvor den politiske ledelsen i begrenset grad var involvert i de militære innvolvinger i det nære utland.

Utgangspunktet for oppgaven er skillet som skjer i russisk sikkerhetspolitikk i 1992-1993. For å forstå det som skjedde må vi se på den utviklingen som skjedde innenfor det sovjetiske og russiske militæret fra midten av 1980-tallet og fram til 1994, og som etter hvert gjorde de militære mer negative til et engasjement i det nære utland. I perioden høsten 1991 til april 1992 har man egentlig ikke med egne russiske styrker eller et forsvarsdepartement å gjøre, men russiske enheter som fremdeles offisielt var en del av et felles SUS-forsvar. Oppgaven vil sette sluttstrek sommeren 1994 fordi de fleste av konfliktene "fryses", og russisk involvering tok form av mer klassiske fredsbevarende operasjoner.

Russisk innflytelse og kontroll med de fire konfliktområdene går tilbake til 1800-tallet, men kontrollen var aldri absolutt, og særlig i forbindelse med Revolusjonen og

Borgerkrigen var det aktive opposisjons- og løsrivelsesbevegelser i disse områdene. Bakgrunnen til konfliktene ligger i et komplekst samspill mellom gamle etniske konflikter, andre stormakters involvering, motstand mot kommunismen og økonomiske og sosiale forhold. Det ville bli for mye å drøfte bakgrunnen for de forskjellige konfliktene, men jeg vil forsøke å gi en kort innføring i hvordan de igjen blusset opp på 1980-tallet med Gorbatsjovs nye og åpnere politikk. Denne politikken åpnet opp for kritikk av og etter hvert også motstand mot de sovjetiske makthaverne i Moskva, noe som tidligere ikke hadde vært mulig. Vi fikk en blomstring av nasjonalisme ikke bare på unionsrepublikknivå, men også i autonome republikker og områder innad i disse igjen². Minoriteter så ofte uavhengighet for unionsrepublikkene som en trussel mot deres status (Egge 1993), og forsøkte å støtte seg på det gamle Sovjetunionen og senere arvtageren Russland, fordi de følte at disse bedre ville kunne ivareta deres interesser.

1.3 Begrepsavklaring

En definisjon på intervensjon vil være tvangsmessig innblanding i en stats indre eller ytre forhold (Østerud m.fl.1997:108). Ofte i slike definisjoner vil fokuset være på en stat som intervensjoner i en annen stat, men som denne oppgaven åpner for så har man også eksempler på substatlige grupper som intervensjoner. Militærintervensjon vil dekke forhold som strekker seg fra våpenhjelp og instruktører til ”kanonbåt diplomati” og troppeforsendelser” (Østerud 1996:322). Motivene kan være mange. De ”kan være politiske – nøytralisere en trussel, beskytte en viktig alliert eller demme opp for en motstanders fotfeste; det kan være strategisk – sikre kontroll over et geopolitisk sentralt område; eller det kan være økonomisk – sikre viktige råvaretilførsler eller andre økonomiske forbindelser” (Østerud 1996:323). På 1990-tallet ble det også et større fokus på intervensjoner på et humanitært grunnlag (Semb 1998).

Intervensjon er problematisk fordi det bryter med de to hovedprinsippene som omhandler staters forhold til hverandre, prinsippene om suverenitet og ikke-

² Sovjetunionen bestod av et komplekst system av forskjellige områder med hver sine rettigheter. Sovjetrepublikkene eller unionsrepublikkene sto øverst og innad i disse igjen kunne man finne autonome republikker og under disse igjen autonome distrikt(oblast), krets(rajon), og område(okrug).

intervensjon. Artikkel 2(3) og 2(4) i FN-charteret slår fast at alle medlemslandene skal avgjøre internasjonale disputer seg imellom på en fredfull måte som ikke truer internasjonal fred og sikkerhet, og at man skal avstå fra å bruke makt eller trusler om bruk av makt mot den territorielle integriteten og politiske uavhengigheten til en annen stat (FN-charteret). De eneste som kan åpne for en militærintervensjon er FNs Sikkerhetsråd. Artikkel 39 og 42 sier at Sikkerhetsrådet skal bedømme om det eksisterer en trussel mot eller et brudd på internasjonal fred og sikkerhet og hvis man kommer til en slik konklusjon kan man autorisere bruken av militærmakt for å gjenopprette internasjonal fred og sikkerhet. Her bør det nevnes at til tross for disse prinsippene er ikke intervensjon noe ukjent fenomen i internasjonalpolitikk.

Til forskjell fra mer klassiske militærintervensjoner, slik Sovjetunionen gjennomførte i Afghanistan i 1979, foregikk ikke de militære intervensjonene i det nære utland ved at man gikk *inn* i et annet land med militære styrker. De militære styrkene sto der allerede som etterlevninger fra et imperium som hadde gått til grunne. De militære styrkene som tidligere skulle sikre Sovjetunionens indre og ytre sikkerhet, blandet seg nå inn i et annet lands anliggende.

De russiske militære operasjonene i Tsjetsjenia i desember 1991, i Prigorodnyi området i Nord-Ossetia i oktober 1992, og i den første tsjetsjenske krigen fra 1994 til 1996 vil ikke bli behandlet i denne oppgaven da de alle ligger innenfor Den russiske føderasjonens internasjonalt godkjente grenser, og vil derfor ikke falle inn under definisjonen på en militærintervensjon i *andre* land.

1.4 Metode

Analysen er *kvalitativ* ved at det er få enheter, analyseobjektet kan være så forskjellig som en prosess, en hendelse eller en institusjon, men den ser på *flere* variabler ved disse. Den søker å avdekke en dypere forståelse for det problemkomplekset som studeres (Andersen 1997:41). Metoden som blir brukt er en *case-studie* som kjennetegnes ved at det "...investigates a contemporary phenomenon within its real-life context, especially when the boundaries between phenomenon and context are not

clearly evident (Yin 1994:13). Her skiller han case-studiet fra *eksperimentelle* studier og *historiske* studier. Yin (1994:8) fremhever casestudiet som *ahistorisk*, men både Andersen (1997:164) og Hellevik (1999) åpner for at analysen kan ha et historisk tilsnitt. Selve case vil være lokale russiske militære aktørers sikkerhetisering, og hvordan de gjør bruk av militære intervensjoner i de fire konfliktområdene til å forandre den politiske ledelsens politikk. Fordi jeg også er interessert i endringer over tid i aktørenes preferanser, så er casestudiet bra egnet. Casestudiet gir mulighet for å danne seg et bilde av utviklingsforløpet av kronologien i endringer i variablene, hvor tidsdimensjonen i *ekstensive* studier ofte er helt fraværende (Hellevik 1999:99).

En type kritikk som ofte blir rettet mot casestudier er at det er vanskelig å *generalisere*. Det er de som hevder at samfunnskunnskapen skal ha som målsetning å nå fram til kunnskap som gjelder alle enheter av en viss type, uten begrensninger i tid og rom (Hellevik 1999:55). Lijphart (1971) er en av de som har pekt på problemet med at case-studiet er lite generaliserbart og av den grunn også lite teorioppbyggende, og han lanserer den *komparative* metoden for å bøte på dette. Denne analysen er imidlertid i liten grad komparativ. Vi har en case, lokale russiske militæres sikkerhetisering, og hvordan det virker inn på den politiske ledelsens preferanser og politikk. Perioden som analysen dekker, var en overgangsperiode fra et totalitært imperium til 15 selvstendige stater. Jeltsins Russland i 1992 var i en helt annen situasjon, enn hva Putins Russland av i dag er. Mine funn vil derfor ikke nødvendigvis være gangbare ved eventuelle fremtidige russiske militære intervensjoner. Det kan generaliseres så langt som å si at dette gjaldt holdningene og handlingene til et mindre, men ikke ubetydelig antall, lokale russiske militære på begynnelsen av 1990-tallet. Dette casestudiet tar heller på seg oppgaven, hvis vi holder oss til Lijpharts terminologi, å være en *fortolkende* casestudie, hvor man ikke forsøker å utvikle generelle universelle teorier ut ifra en enkel studie, men hvor teoribidraget benyttes til å strukturere sammenhenger som en ønsker å belyse (Lijphart 1971:692). En skal ha en kritisk distanse til de teoriene man gjør bruk av, men denne analysen gjør i liten grad et forsøk på å teste teoriene. Om ikke annet så kan det sies

at den forsøker å virke utfyllende på teorien på visse områder, da den i større grad enn teoribidraget fokuserer på det substansielle nivået.

Oppgaven er ikke *komparativ* i den forstand at den gjør en sammenligning av hvordan man involverte seg i de forskjellige konfliktene. Konfliktene er bevisst valgt for å belyse sikkerhetiseringen. Det er mest nærliggende å tro at det var her lokale russiske militære involverte seg og det var her det var militære konflikter. Her må det tilskrives forfatteren et visst personlig skjønn når han gjør utvalget. Visse sammenligninger vil man imidlertid ikke komme unna og analysen vil ha visse komparative trekk i forhold til at den trekker inn andre aktører, men dette er først og fremst for å belyse de lokale aktørenes orienteringer og handlinger. Vi har en hovedaktør, lokale russiske militære, som på egenhånd og i samarbeid med andre aktører, politiske opposisjonen og militære lederne sentralt, forsøker å påvirke den politiske ledelsens politikk. Aktørene vil være basert på forenklinger for analysens skyld og må ikke regnes som enhetlige kategorier.

1.5 Kildemateriale

I den hovedsaklige engelske litteraturen er det et vell av forskjellige transkripsjoner på personer og geografiske steder, hvor man noen ganger har tatt utgangspunkt i det lokale skriftspråket, mens det andre ganger igjen er med utgangspunkt i den russiske skrivemåten. Jeg har forsøkt så godt som det lar seg gjøre å spore opp gode norske skrivemåter, selv om det også i det lille som er av norsk litteratur er mange forskjellige skrivemåter. Litteraturen vil bestå hovedsakelig av engelskspråklig *sekundærlitteratur* som bøker, tidsskrifter og forskningsrapporter. Av samtidig litteratur så har jeg hovedsakelig benyttet meg av internasjonale nyhetsbyrå og det engelskspråklige tidsskriftet *Radio Free Europe/Radio Liberty*, som i perioden 1992 til 1994 kom ut en gang i uken. Tidsskriftet gav en bred dekning av den politiske situasjonen i Øst-Europa og det tidligere Sovjetunionen.

I enhver oppgave er det viktig at man søker å sikre datamaterialets pålitelighet eller *reliabilitet*, som sier noe om hvor nøyaktig data er målt (Hellevik 1999:183).

Materialet kan lett ha en slagside. Med hovedvekt på vestlig litteratur skal en passe seg for analyser som gir et for vestlig bilde av hendelsene. Det har for eksempel hos en del russiske forskere vært rettet oppmerksomhet mot hva de så på som spesielt amerikanske politikere og akademikers vektlegging av russiske neoimperialistiske ambisjoner. For å øke materialets pålitelighet har jeg derfor så godt som det lar seg gjøre, benyttet meg av flere og uavhengige kilder. Flere kilder som sier det samme vil kunne styrke påliteligheten.

En annen ting som er problematisk i forhold til kildene er at spesielt de lokale russiske militæres preferanser og oppfatninger, i forhold til de sentrale politiske og militære ledernes preferanser og oppfatninger, er lite tilgjengelig. Dette vil være problematisk i forhold til selve sikkerhetiseringshandlingen eller *talehandlingen*. For å forsøke å løse dette vil vi derfor måtte gå andre veien, hvor vi forutsetter sikkerhetisering på grunnlag av adferd. I forhold til en del av de sentrale politiske og militære ledernes uttalelser, vil det også kunne by på problemer at de i ettertid vil kunne forsøke å gi inntrykk av at de hadde mer kontroll med situasjonen, enn det de egentlig hadde. Alt dette tatt i betraktning, så er det likevel til syvende og sist forfatteren som vil måtte gjøre fortolkninger av materialet og trekke slutningene.

1.6 Analytisk tilnærming og bruk av teori

Et mål innenfor statsvitenskaplig forskning har alltid vært å forsøke å forklare staters utenriks- og sikkerhetspolitisk adferd. Analysenivået man har lagt til grunn har stort sett vært *system-* eller *aktørnivå*. *Systemnivået* ser på hvordan det internasjonale systemet og maktstrukturen der legger føringer for hvordan stater definerer sikkerhet, hvordan de forholder seg til hverandre og dermed hvordan de definerer sine nasjonale interesser. *Aktørnivået* fokuserer mer på hvordan det er egenskaper ved statene i seg selv som former forholdet til andre stater, hvordan de ser på sikkerhet og hvordan de definerer nasjonale interesser. Det er statene som skaper strukturen i systemet mer enn strukturene som former statene. Det som det vil bli lagt vekt på i denne oppgaven er at det eksisterer en gjensidig påvirkning mellom aktør- og systemnivå. Aktørene gjennom sin adferd og interaksjon er med på å skape strukturen, men at strukturene i

noen grad også former aktørene ved at de påvirker identitet, interesser og dermed hvordan de handler (Kjølberg og Jeppesen 2001:11). Oppfattelsen av den internasjonale maktstrukturen vil endres, fordi maktrelasjonene mellom stater i det internasjonale systemet endres. Dette er noe vi kan observere ved Den Kalde Krigens slutt. Vi går fra et internasjonalt system med en bipolar struktur med to supermakter, USA og Sovjetunionen, som sto steilt mot hverandre, til en tilstand av usikkerhet. Hadde man nå en unipolar struktur, en multipolar struktur eller kanskje noe helt annet? Slike overgangsperioder vil være preget av uklarhet og usikkerhet om hvordan andre stater vurderer sin plassering i det internasjonale systemet, hvordan de definerer sine interesser, og hvilke handlingsmønstre som kan forventes (Kjølberg og Jeppesen 2001:9). Fordi denne "tilbakemeldingen" i en slik overgangsperiode vil være uklar vil det herske forskjellige oppfatninger av det internasjonale systemet og dets struktur mellom stater, men også mellom forskjellige aktører innad i de forskjellige statene.

Utgangspunktet for oppgaven vil være en modell for sikkerhetstenkning etter Den Kalde Krigen som kombinerer flere ulike dimensjoner (Kjølberg og Jeppesen 2001). Vi vil kunne ha en *sentrum- periferi* dimensjon hvor Vesten representere "sentrum" og hvor de andre statene som ligger rundt representere en "periferi". En del av disse statene vil derimot ikke se på seg selv som en periferi men heller som et alternativt sentrum. For aktører i Russland vil dette kunne gjøre at den gamle *øst- vest* dimensjonen er mer aktuell som beskrivelse av strukturen. En tredje dimensjon det går an å inkludere er en dimensjon hvor skillet går mellom "kristne" og "muslimske" verdier. Modellen vil være relativ og subjektiv og dette vil ha betydning for hvordan sikkerhet oppfattes forskjellig både mellom stater og innad i stater.

Fokus for denne oppgaven er den *sikkerhetiseringsprosessen* som foregår innad i staten mellom forskjellige aktører og som leder fram til en ny sikkerhetspolitisk orientering, og ikke forholdet mellom stater som sådan, men dette vil selvfølgelig på samme måte som hos aktører på statsnivå spille inn på aktørenes orienteringer og handlinger. Sikkerhetiseringsteorien som i stor grad vil basere seg på Ole Wævers arbeid, vil vise hvordan aktører på forskjellige nivå prøver å sikkerhetisere en *verdi*

eller et *objekt*, og hvordan de faktisk får gjennomslag for dette. Sikkerhet i min bruk av ordet vil være knyttet til *overlevelse*. Når noe utgjør en eksistensiell trussel overfor et objekt eller verdi. Dette igjen rettferdiggjør bruken av ekstraordinære midler for å møte denne trusselen (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:21). Man løfter en saker som vanligvis holder til på den politiske agendaen, opp på et høyere nivå, det sikkerhetspolitiske nivået. Trusselen behøver derimot ikke å være reell, men den blir framstilt slik gjennom en *talehandling*. Gjennom talehandlingen fremsettes det en påstand om at noe er truet. En trussel er sikkerhetisert bare når og hvis et publikum aksepterer det som en trussel (Ibid:25). Hvordan forskjellige aktører i lys av deres oppfattelse av systemet og hvilken rolle Russland skal spille der, tar og fører en aktiv politikk og prøver å gjøre bruk av de lokale konfliktene til å sikkerhetisere.

Tradisjonelt har man oppfattet sikkerhetspolitikk med noe som truer staten, staten er aktøren som handler, og det middelet man bruker til å forsvare seg med er militære virkemidler. Sikkerhetiseringsteori er et forsøk på å finne en måte å analysere sikkerhet på som verken er for smal eller for bred. At vi unngår å bare se på staten som truet og militærmakt som virkemiddel, men at vi samtidig ikke blir reduksjonistiske ved å inkludere alt i sikkerhetsbegrepet. Flere analysenivå enn det statlige blir trukket inn. Internasjonale systemer og internasjonale subsystemer over statsnivået, og subnivå og enkeltindivider under statsnivået. Truslene vil kunne oppstå i den politiske sektoren, den økonomiske, den miljømessige, den samfunnsmessige, og innenfor den militære sektoren. Fokus for oppgaven vil være de substatlige aktørene under statsnivået og hvordan de sikkerhetiserer en verdi eller et objekt innenfor de militære, politiske og samfunnsmessige sektorene. I likhet med Ole Wæver så sier også jeg meg enig i at staten fortsatt er både den viktigste aktøren og objektet som blir utsatt for en trussel. Likevel vil jeg i denne oppgaven ha mitt hovedfokus på den sikkerhetiseringsprosessen som foregår på sub- eller interstatlig nivået. Substatlige aktører vil her forstås som organiserte grupper av individer innen staten, som påvirker eller som prøver å påvirke statens handlinger (Ibid:6).

1.7 Oppgavens struktur

Kapittel 2 er den teoretiske tilnærmingen og der vil jeg spesielt fokusere på de to teoribidragene som er en modell for sikkerhetspolitisk tenkning etter Den kalde krigen, og Ole Wævers og Københavnerskolens sikkerhetiseringsteori. Kapittel 3-8 ser på analysens empiriske grunnlag. Kapittel 3 gir en oversikt over den overordnede russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk i perioden fra Sovjetunionens oppløsning ved årsskiftet 1991-1992 og fram til midten av 1994. Kapittel 4 gir en kort innføring i den politiseringen som skjedde innenfor det sovjetiske militæret fra midten av 1980-tallet. Kapittel 5-8 vier et kapittel til hver av de fire konfliktene. Det gis en kort innføring i områdenes historie, befolkningsmessige sammensetning, geografi og konfliktenes bakgrunn, før det i en lengre del gjøres rede for russiske interesser og militære involvering. Kapittel 9 er analysekapittelet og her vil de fire konfliktene bli brukt til å belyse de lokale russiske militæres sikkerhetisering. Kapittel 10 vil være et konklusjonskapittel hvor jeg gjør rede for de viktigste funnene i analysen.

Kapittel 2: Teoretisk tilnærming

2.1 Innledning

Teorikapittelet vil i stor grad bygge på to teoribidrag. En modell for sikkerhetspolitisk tenkning etter Den Kalde Krigen (Kjølberg og Jeppesen 2001) og Ole Wævers "sikkerhetiseringsteori" (Buzan, Wæver og de Wilde 1998). Den første modellen tar for seg hvordan forskjellige dimensjoner innenfor den internasjonale maktstrukturen gjør seg gjeldene, og hvordan disse legger føringer for hvordan aktørene tenker om sikkerhetspolitikk og på hvordan de handler. Det andre teoribidraget ser på prosessen hvordan noe kan bli løftet opp fra den vanlige politiske agendaen, og bli framstilt som en sikkerhetspolitisk trussel som rettferdiggjør bruk av ekstraordinære midler.

2.2 Utenrikspolitikk

"Utenrikspolitikk er en stats målrettede handlinger overfor de internasjonale omgivelsene" (Østerud m.fl 1997:276). Forut for handlinger vil stater ha foretatt seg utenrikspolitiske orienteringer som gjelder hvordan stater forholder seg til resten av verden, og utarbeidet utenrikspolitiske handlingsprogrammer eller doktriner. Denne oppgavens fokus vil ikke først og fremst gå på staters utenrikspolitikk, men hvordan *substatlige* aktører prøver å påvirke en stats utenriks- og sikkerhetspolitikk. Når jeg i oppgaven bruker teoribidrag som ser på hvordan stater orienterer seg og agerer innenfor utenriks- og sikkerhetspolitikk, så mener jeg dette er forsvarlig fordi substatlige aktører spiller en viktig rolle innenfor denne prosessen. Stater er sjelden eller aldri enhetlige aktører og vil være utsatt for press fra forskjellige substatlige grupper som ønsker å påvirke utenriks- og sikkerhetspolitikken. De substatlige aktørene vil i stor grad måtte ta hensyn til de samme forholdene som stater når det gjelder forhold i det internasjonale systemet. Forskjeller fins det selvfølgelig, men det vil det bli kommet tilbake til senere i oppgaven. Til slutt vil det likevel være staten, representert ved regjering eller statsoverhodet, som har det endelige ordet når det gjelder utformingen av en stats utenrikspolitikk og som gir det inntrykket at det er "staten" som handler. Den vestfalske staten er fortsatt den dominerende, selv om vi i Europa har sett en utvikling mot overnasjonalitet det siste tiåret med utviklingen

innenfor EU. I den sammenheng kan det påpekes at det er innen utenriks- og sikkerhetsspørsmål man har kommet kortest i denne prosessen.

2.3 Agent-struktur perspektivet i det internasjonale systemet

Både med hensyn til det internasjonale systemet og strukturene der, og med hensyn til sikkerhetspolitikken vil jeg anlegge et syn hvor jeg vil kombinere en *agent-* og en *strukturorientert* måte å se ting på. Ofte når man skal forklare det internasjonale systemet, så blir det gjort bruk av enten agentorienterte eller strukturorienterte forklaringer. *Agentperspektivet* fokuserer på hvordan trekk ved aktørene er med på å forklare deres handlingsvalg. De står i stor grad fritt til selv å opprettholde og forandre på systemet slik de selv måtte ønske det. *Strukturperspektivet* fokuserer på de interne eller eksterne omgivelsene aktørene opptrer innenfor. Aktørene er fanget i sosiale strukturer som de ikke har vært med på å skape, og som de ikke har noen kontroll over (Buzan, Jones og Little 1993:103). Aktørene har tradisjonelt vært stater, men andre nivå vil også kunne gjøre seg gjeldene. Jeg vil gjøre bruk av et syn som åpner for at "*aktørene gjennom sin interaksjon "skaper" strukturen(e), men at strukturen(e) i noen grad også former aktørene ved å påvirke deres identitet, interesser og atferd, dvs. er bestemmende for "hvem aktørene er" og dermed også for hvordan de handler*" (Kjølberg og Jeppesen 2001:11).

2.4 Maktstrukturen

Hva er det så som bestemmer hvordan maktstrukturen ser ut? Det som utgjør strukturen har tradisjonelt vært forstått som *materielle* kapasiteter, og da spesielt *militære* kapasiteter, i forhold mellom stater slik bl.a. den toneangivende statsviteren Kenneth Waltz har framstilt det (Waltz 1979). Ved at han reduserer *strukturen* til militære ressurser får den også preget av noe "objektivt", noe som det er mulig å måle. Det som han ofte blir kritisert for er at han dermed setter likhetstegn mellom militære ressurser og makt, men makt vil også ha å gjøre med det *relasjonelle* forholdet mellom aktører innenfor et sosialt system. Tilhengere av dette andre synet, ofte referert til som *institusjonalister*, vil ikke benekte det internasjonale systemets anarkiske natur, men de mener andre forhold spiller inn og modererer graden av

anarki i systemet og betydningen av materielle ressurser. Normer og institusjoner i det internasjonale systemet vil legge begrensninger på bruken av de materielle ressursene, og også geografi og teknologi vil gjøre seg gjeldene (Kjølberg og Jeppesen 2001:14-15). Den internasjonale maktstrukturen vil i denne oppgaven forstås som et bilde av fordelingen av makt og innflytelse i det internasjonale systemet, og gir seg til kjenne ved tilbakemelding fra de andre aktørene i systemet på handlinger man foretar seg. ”*The structure of the system as it is commonly understood provides the setting within which interpretations take place*” (Lipschutz 1995:213). Det bilde vil ikke være like klart bestandig, og spesielt i overgangsperioder vil det herske usikkerhet. Makt er noe som først og fremst må forstås i *subjektive* termer, det er en følt tilstand. Samtidig må vi passe oss for ikke å bli relativistiske. Strukturene ligger der mer eller mindre fast, og er noe som aktørene må betrakte som reelle nok.

2.5 Sikkerhetspolitikk

Sikkerhetspolitikk er en viktig del av utenrikspolitikk. Hva som skal kunne dekkes av sikkerhetspolitikk har det i lang tid hersket uenighet om. Ut fra et klassisk *neorealistisk* syn på sikkerhetspolitikk så har vi å gjøre med den militære sektoren, bruk av militærmakt, og staten er analysenivå. På 1970-, 1980- og 1990 tallet var det mange som ville utvide begrepet til å gjelde trusler innenfor andre sektorer og nivå. Fokuset ble rettet mot trusler mot miljøet, økonomien, identitet og organisert kriminalitet for å nevne noen felt (Buzan, Wæver og de Wilde 1998:2). Dette igjen skapte en reaksjon fra tilhengere av den klassiske tradisjonen, som pekte på at dette undergravet begrepet og tømte det for innhold. Med *sikkerhetiseringsteori* prøver Ole Wæver og andre med han, å bevege seg bort fra *hva* som inkluderes i sikkerhetsbegrepet og over til *hvordan* begrepet blir gitt innhold.

Knyttet til den tradisjonelle militær-politiske forståelsen av begrepet, handler sikkerhet om *overlevelse* for vitale verdier, og det vil også være utgangspunktet for denne oppgaven. ”Sikkerhet” er når en sak blir akseptert som en *trussel* mot et objekt eller verdi som blir definert som vitalt, og dette legitimerer bruk av *ekstraordinære*

midler for å møte denne trusselen (Buzan, Wæver og de Wilde 1998:21). Det er dette som skiller det fra vanlig politikk. Trusler kan bli håndtert på det vanlige politiske planet, men ved *sikkerhetisering* blir det ”løftet opp” på et høyere plan, og blir en del av sikkerhetspolitikken. Vanlig politikk vil her være at aktørene veier argumenter mot hverandre, og følger de skrevne og uskrevne lover og regler som gjelder i samfunnet. ”*Politization means to make an issue appear to be open, a matter of choice, something that is decided upon and that therefore entails responsibility*” (Ibid:29). Når noe blir sikkerhetspolitikk, så legitimerer det at disse reglene og normene kan bli brutt. Alt kan i utgangspunktet bli forsøkt definert som sikkerhetspolitikk, men dette betyr ikke nødvendigvis at det blir *akseptert* som sikkerhetspolitikk. Et av ankepunktene mot den kritiske tradisjonen, er at de som vil utvide sikkerhetsbegrepet, dermed tømmer det for innhold. Dette vil lett kunne undergrave sikkerhetsbegrepet og målet bør av den grunn være like mye å forsøke å *desikkerhetisere* (Wæver 1995). Spesielt har det vært skepsis mot å trekke de økonomiske og miljømessige sektorene inn i sikkerhetsbegrepet.

2.6 Sikkerhetiseringsprosessen

Wæver og den øvrige Københavnerskolen er ikke interessert i å finne et objektivt mål på hva som er truet og derfor bør sikkerhetiseres. De ser det som en prosess hvor en *talehandling* påstår om noe er truet eller ikke. At noe blir oppfattet som om det er truet, er uavhengig av om det blir truet eller ikke. ”*Securitization is intersubjective and socially constructed*” (Buzan, Wæver og de Wilde 1998:31). En *sikkerhetiseringsaktør* vil komme med et utsagn om at noe må sikkerhetiseres. Sikkerhetiseringsaktøren kan representere objektet som trues, men som oftest snakkes det på vegne av et *kollektiv*. Hvem som helst kan forsøke å sikkerhetisere, men den eller de, bør ha en viss mottakelighet i mottakergruppa eller publikum for at de skal gjøre seg noen forhåpninger om at det skal lykkes. Ofte vil ikke ordet *sikkerhet* bli brukt, men det ligger implisitt i det som blir sagt at det er det man har med å gjøre. Talehandlingen må få fram hva det er som må sikkerhetiseres, men dette må aksepteres av en målgruppe. En sikkerhetisering er ikke vellykket før den blir *akseptert* av den målgruppen den er ymtet på. Uansett regimeform vil staten her være

den sentrale målgruppen, fordi det bare er staten som på en legitim måte kan iverksette de tiltak som er kriteriet for at en sikkerhetisering skal være fullstendig. Hvis sikkerhetiseringen er vellykket, vil tiltak bli truffet som møter denne trusselen. Sikkerhetiseringen av visse forhold i et land vil ikke nødvendigvis bli akseptert i andre land. Forskjellige sikkerhetsdefinisjoner vil eksistere, og også holdninger til hvilke *virkemidler* som er legitime. F.eks. er store deler av Europa er svært skeptiske til bruk militære intervensjoner, mens Russland og USA er mer tilbøyelig til å bruke dette virkemiddelet for å nå sikkerhetspolitiske mål.

2.7 Når sikkerhetisering ikke fører frem

Vanligvis vil man enten gi opp forsøket på å sikkerhetisere hvis man ikke får aksept hos publikum, eller man forsøker igjen. Det kan likevel tenkes situasjoner hvor de går til det skrittet og gjennomfører de tiltak som de mener er nødvendig for å stoppe trusselen, uten at det er blitt legitimert av staten. Et eksempel på dette er islamistisk terrorisme, hvor man ikke har fått gjennomslag for sin sak og tar i bruk *militære virkemidler* for å få gjennomslag, eller for å få satt større søkelys på, saken som det kjempes for. Gruppen føler så sterkt for en sak at den i praksis foretar en sikkerhetisering av det truede objektet på egen hånd, og forsvaret dette objektet med midler som omverdenen ikke aksepterer som legitime (Kjølberg 2003:11). Aksjonsformen må enten ha stor symbolverdi, eller anrette så stor skade enten hos dem som står for denne trusselen de mener skal motvirkes, eller hos dem som ikke har villet akseptere deres sikkerhetsutspill, at disse endrer adferd eller i alle fall fremstår som rammet og maktesløse (Ibid.).

2.8 Analysenivå

Analysenivået ser på agent-struktur orienteringer og kausale forklaringer, for hvordan de forskjellige aktørene handler og orienterer seg i det internasjonale systemet. Analysenivå vil imidlertid også være viktig med hensyn til hvem det er som sikkerhetiserer, *sikkerhetiseringsaktøren*, og hva som blir sikkerhetisert, *sikkerhetiseringsobjektet* som blir truet. Vanligvis når det er snakk om sikkerhetsspørsmål så er det *statsnivået* som står i sentrum, men også andre nivåer

kan gjøre seg gjeldene. Sikkerhetiseringen vil kunne skje på forskjellige nivå innenfor de forskjellige sektorene (Buzan, Wæver og de Wilde 1998:164), og ofte vil det være vanskelig å identifisere hvem det egentlig er som handler. Det laveste nivået vil være *individnivået*. Individnivået vil være problematisk i forhold til sikkerhetiseringsprosessen fordi det meste kan som sagt bli forsøkt sikkerhetisert, men i de fleste tilfellene skjer dette på vegne av eller med referanse til et kollektiv (Ibid:36). Gruppen eller kollektivet bør ha et visst omfang for at vi skal få til en vellykket sikkerhetisering. Tar vi utgangspunkt i at sikkerhetspolitikk handler om *overlevelse*, blir det problematisk å operere med trusselobjekt på individnivå, og det er noe av grunnen til at statsnivået fortsatt vil ha en viktig posisjon. Det er lettere å snakke om en stats overlevelse enn et enkelt individ. ”*Do the challenges determine whether the state is to be or not to be*” (Wæver 1995:53). Over individnivå vil vi ha *subenheter* som består av organiserte grupper av individer innenfor en stat, nasjon eller transnasjonale selskaper, og disse vil bli behandlet i et eget avsnitt under (se 2.8.1).

Over disse igjen vil vi ha det nivået som ofte blir knyttet til staten. Dette er nivået som består av en rekke subgrupper, organisasjoner, samfunn og individer som er tilstrekkelig sammenbundet og uavhengig til at de kan skilles fra hverandre. De er også representert på det høyere nivået (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:6). Over statsnivået vil vi ha et nivå av *internasjonale subsystemer* som ofte vil bestå av regionale organisasjoner slik som EU og ASEAN, og helt øverst vil vi ha det nivået som dekker hele planeten eller hele det internasjonale systemet. På samme måte som på *individnivå*, så vil *systemnivå* ha det problemet at publikum vil ha vanskelig å forholde seg til dette nivået. Det gjøres forsøk på å knytte miljøødeleggelsene til menneskehetens overlevelse, men dette viser det seg å være vanskelig å få til. En stat eller et kollektiv av mennesker er mye mer ”håndfast” og lettere å identifisere seg med.

2.8.1 Substatlige enheter

Subenheter vil være organiserte grupper av individer innenfor en stat, nasjon eller transnasjonale selskaper som er kapable til, eller som prøver å påvirke handlingene til det høyere nivået (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:6). Ofte vil det være her at vi finner mange av sikkerhetiseringsaktørene, de som prøver å snakke på vegne av et objekt eller en verdi som er truet. Denne oppgavens bidrag til sikkerhetiseringsteori er å se nærmere på *substatlige* aktørers rolle. Denne gruppen vil være svært sammensatt og de kan være både politiske og ikke-politiske (Egeberg og Kjølberg 2001:21), men vårt fokus vil være på den første gruppen da de forsøker å påvirke et høyere nivå for å nå målene sine. De vil ofte ikke ha det samme ansvaret mot samfunnet som staten og statsapparatet har, og nytte-kostnads analysen er ofte svært forskjellig fra en vanlig statsleders analyse (Ibid:22). ”Ikke statlige og substatlige aktører vil ha et langt smalere spektrum av interesser...” (Kjølberg 2003:9). De vil ikke måtte ta hensyn til alt det statsnivået må ta hensyn til i utformingen av sin politikk, og er ikke så bundet av internasjonale normer og regler i det internasjonale systemet. På den annen side så er de i mye sterkere grad bundet til lover og regler som gjelder innenfor staten (Ibid:18), og staten besitter mye sterkere tvangsmidler enn det internasjonale samfunnet av stater har til rådighet.

2.9 Sektorene

De forskjellige *sektorene* vil nødvendigvis overlappe hverandre og de må av den grunn ikke sees på som gjensidig utelukkende. Sektorene vil være knyttet til hva slags trusselobjekt, og hva slags interaksjon som foregår innenfor de forskjellige sektorene. *Virkemidlene* i denne oppgaven vil først og fremst være *militære*, men objektet som er truet vil være knyttet både til den *militære*, den *politiske* og den *samfunnsmessige* sektoren, og det vil derfor bli gått nærmere inn på disse sektorene. Militære operasjoner vil kunne være fortsettelsen av *ikke-militære* konflikter som har oppstått innenfor de andre sektorene. Det vil ikke bli gått inn på de *økonomiske* og *miljømessige* sektorene.

2.9.1 Den militære sektoren

Trusler innenfor den militære sektoren vil være rettet mot en stats territorium og suverenitet, og det militære forsvaret av dette. Innenfor denne sektoren vil derfor sikkerhetiseringsprosessen i stor grad være institusjonalisert (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:49). Objektet som er truet er som regel staten, men det trenger ikke være det. Det siste tiåret har vi sett et uttall av eksempler, hvor reelle og ikke reelle trusler mot nasjoner og etnisk tilhørighet, har ført til bruk av militærmakt for å møte en trussel.

2.9.2 Den politiske sektoren

Trusler i denne sektoren vil også gå på en stats suverenitet, men vil i dette tilfelle omhandle de *ikke-militære* truslene. Det går på politiske enheters stabilitet, styresett og ideologier som gir enhetene deres legitimitet. En politisk enhet vil være et kollektiv som har oppnådd en separat eksistens fra sine undersåtter (Buzan, Wæver, de Wilde 1998:143). Dette vil i de fleste av tilfellene være staten, representert ved regjeringen. Truslene vil være rettet mot både den politiske enhetens *interne* legitimitet, og dens *eksterne* legitimitet (Ibid:144-145). Den interne legitimiteten vil gå på ideologi og andre ting som definerer den politiske enheten. Den eksterne vil gå på hvor vidt den politiske enheten blir godtatt som politisk enhet.

2.9.3 Den samfunnsmessige sektoren

Her vil mye dreie seg om identitet. Stat og samfunn vil ofte ikke ha det samme innholdet. Denne sektoren dekker alt fra stammer, etniske grupper, nasjoner, stater, sivilisasjoner, til religion. "*The referent object is largescale collective identities that can function independent of the state*" (Buzan, Wæver og de Wilde 1998:22-23). Det som er truet er *identiteten* til *kollektivet* som det identifiseres med. Trusler innenfor denne sektoren vil være i form av folkeforflytninger, kulturell påvirkning, integrerings- eller løsrivelses prosjekter og befolkningsreduksjon av forskjellig slag (Ibid:121). Det fins flere måter å møte disse truslene på. De kan forsøke å påvirke eksisterende regjering, de kan bryte ut og danne sin egen stat eller de kan velge å isolere seg fra resten fra resten av samfunnet (Ibid:122).

2.10 En ny internasjonal maktstruktur etter Den kalde krigen

Under Den kalde krigen hadde man en ganske klar sikkerhetspolitisk maktstruktur hvor to konkurrerende sentra, representert ved de to supermaktene, sto mot hverandre langs en *øst-vest* dimensjon. Den *bipolære* maktstrukturen hadde en *sikkerhetslogikk* som var preget av en *maktbalansetankegang*. En *sikkerhetslogikk* vil her forstås som: "... den sikkerhetstenkning og sikkerhetsstrategi som genereres ut ifra en viss forståelse eller definisjon av sikkerhet, og hvor strukturelle forhold inngår som en viss faktor" (Kjølberg og Jeppesen 2001:15). Ved oppløsningen av Sovjetunionen og slutten på Den kalde krigen, fikk man en periode hvor det hersket usikkerhet omkring hvordan den nye maktstrukturen så ut. De dominerende sentra vil i større grad dominere utviklingen og påvirke strukturene, slik USA og Sovjetunionen gjorde under Den Kalde Krigen. På begynnelsen av 1990-tallet var det ganske klart at USA fortsatt ville inneha en slik posisjon, men bilde for Russland var mer uklart. Den bipolære maktstrukturen med sitt fokus på maktbalanse, var ikke lenger dekkende som beskrivelse. Der hvor *øst-vest* dimensjonen tidligere hadde fungert som en *overleiring* (Buzan 1991) som dekket over for mer regionale maktstrukturer, ble det nå behov for å åpne for kombinasjoner av forskjellige dimensjoner, som i større grad gav uttrykk for mer regionale maktforhold. Hver dimensjon vil igjen ha sin egen sikkerhetslogikk som en vil måtte ta hensyn til, og maktstrukturen vil derfor ikke fremtre likt over alt, og aktørene vil ha ulike strategier for fremme sine interesser. Plassering i maktstrukturen påvirker sikkerhetstenkningen hos ulike aktører og i ulike områder av verden (Kjølberg og Jeppesen 2001:10).

2.10.1 Sentrum-periferi dimensjon

Kanskje den dimensjonen som har stått sterkest etter Den kalde krigen, er en *sentrum-periferi* dimensjon hvor Vesten utgjør et dominerende *sentrum*. De andre omkringliggende områdene utgjør en *periferi* i forhold til dette området. Strukturen har preg av *unipolaritet*. I *sentrum* har det utviklet seg et *sikkerhetsfellesskap*, (Deutsch 1957) hvor den militære sikkerhetstankegangen mellom statene i *sentrum* har mistet mye av sin betydning. Dette skyldes at de har utviklet felles normer, verdier og institusjoner. Sikkerhetstankegangen er mer rettet mot andre sektorer enn

den militære, og i den grad den militære sektoren gjør seg gjeldene så er det mot trusler fra periferien. Sikkerhetslogikken i en sentrum-periferi dimensjon vil i større grad preges av en *kosmos-kaos* tankegang, hvor periferien utgjør overfor sentrum en mulig *kaosutfordring* (Kjølberg og Jeppesen 2001:34-35). Sentrum vil likevel ha andre maktmidler overfor periferien som er kanskje vel så viktige som militære, slik som *økonomisk* og *ideologisk* makt. Innenfor periferien så er det militærmakt knyttet til forsvar av statlig suverenitet, som fortsatt preger sikkerhetstankegangen. Dette vil være overfor trusler fra periferistatene omkring, men også trusler fra grupper innad i periferilandene. Periferien har liten grad av samarbeid og samhandling seg imellom, og periferistatene orienterer seg i stor grad mot sentrum. Både for sentrum og for periferi er det flere mulige strategier de kan gjøre bruk av når de skal forholde seg til hverandre (Ibid:37). Sentrums alternativer vil være *integrasjon* hvor man lar periferien bli en del av sentrum, *påvirkning* eller *inn gripen* hvor man ved hjelp av politiske, økonomiske eller militære midler forsøker å endre utviklingen i periferien slik at den blir mer gunstig for sentrum, eller *skjerming*. Ved *skjerming* forsøker man å forhindre uro i periferien å nå ens eget land, ved å innføre virkemidler som visumtvang og skjerpet grensekontroll. Men som vi har vært inne på så vil ikke maktstrukturen fremstå likt over alt. Det er ikke snakk om bare et sentrum, og alle omkringliggende områder som periferi. ”*Det internasjonale samfunn av stater kan beskrives som et samspill av sentrum-periferi systemer som kan være sideordnede eller hierarkiske*” (Stenseth 1999:18-19). Dette åpner for at en stat som på *systemnivå* er å betrakte som en periferi, på et *regionalt nivå* kan være å betrakte som et eget sentrum med en egen periferi.

2.10.2 Øst-Vest dimensjon

I forhold til det vestlige sentrum hadde Russland flere roller. De representerte både en viktig alliert i å demme opp for ”kaos-utfordringer” i en felles periferi, men samtidig så representerte de overfor Vesten en egen periferi med ”kaos-utfordringer”. Overfor Vesten kunne imidlertid Russland også representere en militær trussel, mer i tråd med det gamle *øst- vest* skillet. Dette vil først og fremst gjelde for de landene som ligger nærmest opp til det gamle øst- vest skillet, og skillet vil virke mye sterkere i Russland

enn i Vesten, fordi Vestens makt er mye mer nærværende og påtrengende i Russland enn den russiske makt i Vesten (Kjølberg og Jeppessen 2001:35). Enkelte områder vil kunne se på seg selv, eller forsøke å fremstå som *alternative* sentra på et *systemnivå*. Spesielt vil dette skje i overgangsperioder slik som på begynnelsen av 1990-tallet, når strukturen ikke er klar. Grupper innenfor Russland var spesielt opptatt av å vise seg som et alternativt sentrum til Vesten og deres institusjoner, normer og regler. For de som betrakter Russland som et alternativt sentrum, vil *øst-vest* dimensjonen slik den var under Den kalde krigen fortsatt spille en rolle, og man vil ha en sikkerhetslogikk som i større grad er preget av *maktbalanse*. Russland er fortsatt et sentrum på systemnivå, i tillegg til å være det på regionalt nivå.

2.10.3 Kristen-muslim dimensjon

Denne dimensjonen blir ofte knyttet til Huntingtons "*Clash of Civilizations*" (Huntington 1993). Her vil det være kulturelle og religiøse skiller mellom forskjellige sivilisasjoner som gjør seg gjeldene. En ide som har stått sterkt i Russland og som det vil bli kommet tilbake til senere i oppgaven, er at de utgjør en egen type kultur distinkt fra både Europa og Asia. Denne oppfattelsen forsterker synet på Russland som et *alternativt sentrum* og *øst-vest* dimensjonen. Det skillet som imidlertid blir trukket fram når det gjelder Huntingtons teori er skille mellom en kristen, "vestlig" kultur og den islamske kulturen. *Kristen- muslim* dimensjonen blir i større grad oppfattet som en *kaosutfordring* fra den muslimske verden, både for Vesten og Russland, og kan blant annet sees i deres felles kamp mot "internasjonal terrorisme" i tiden etter 11. september 2001. Denne trusselen vil fra muslimsk side ikke først og fremst komme fra den vestlige verdens religion, kristendommen, men mer fra den vestlige verdens sekulære holdning (Kjølberg 2003:9). Denne dimensjonen eksisterte før 11. september, og før det russiske engasjementet i det nære utland på begynnelsen av 1990-tallet, noe den internasjonale isolasjonen av det islamske styret i Iran etter revolusjonen i 1979, og Sovjetunionens invasjon av Afghanistan i 1979 er eksempler på. Den var imidlertid underordnet *øst-vest* dimensjonen, og heller utnyttet av stormaktene i deres kamp mot hverandre.

Kapittel 3: Russisk sikkerhets- og utenrikspolitikk på begynnelsen av 1990-tallet

3.1 Fra Sovjetunionen til Russland

Da Boris Jeltsin sammen med lederne for de to unionsrepublikkene Hviterussland og Ukraina den 8. desember 1991 besluttet å oppløse Sovjetunionen, var det lite trolig at han kunne forutse hvilke enorme utfordringer som var i vente. En av de viktigste var å gi den nye russiske staten en ny identitet og å utforme en ny utenriks- og sikkerhetspolitikk. I Sovjetunionen hadde man hatt en marxist-leninistisk ideologi til å legitimere utenriks- og sikkerhetspolitikken, men den konkrete utformingen av politikken var likevel pragmatisk. Kommunistpartiet hadde monopol på å tolke ideologien. Med Sovjetunionen og Kommunistpartiets sammenbrudd var denne tilnærmingen ikke lenger gangbar og man stod overfor oppgaven å utforme en ny måte å tolke forholdet til utenom verdenen på. Dette viste seg vanskelig. De første årene av den nye russiske føderasjonens liv var derfor preget av mangel på overordnet militær-, sikkerhets- og utenrikspolitisk doktrine og strategi. I stedet fikk man en dragkamp mellom ulike grupperinger om hvilke strategi som skulle følges, særlig i forhold til Vesten.

3.2 Atlantister og eurasiater

Russland har bestandig vært preget av en dualitet når det gjelder forholdet til Europa, og perioder av tilnærming til Europa er avløst av avskjerming, helt fra Peter den stores tid på begynnelsen av 1700-tallet. Hva er Russland og hva skal være russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk, henger nøye sammen. Er Russland en europeisk stat, en asiatisk stat eller er man noe annet? Dette har preget russiske tenkere og politikere helt siden den tid. På 1800-tallet kom dette til uttrykk i motsetningene mellom de *slavofile* og de vestligvendte, *zapadnikene*. De slavofile argumenterte for at Russland gjennom den ortodokse troen var i besittelse av en kollektiv ånd som utgjorde det sentrale trekket ved den russiske nasjonalkarakteren, og dette måtte danne grunnlaget for Russlands institusjoner (Egge 1993:39). De forkastet det borgerlige og *vestlige* eiendomsbegrepet og mente at man heller burde bygge samfunnet rundt den russiske

landsbykommunen. Zapadnikene mente derimot at dette representerte et hinder for russisk utvikling og at man i større grad måtte se og lære av Vesten (Ibid.).

Eurasianismen var i stor grad en fortsettelse av det de slavofilene på 1800-tallet representerte, men tilpasset den nye verden som oppsto etter den russiske revolusjonen og første verdenskrig. Begrepet eurasianisme kan spores tilbake til russiske intellektuelle i eksil på begynnelsen av 1920-tallet (Bassin 1996:34), og var et forsøk på å legitimere en multietnisk stat i nasjonalismens tidsalder. Der de slavofile baserte seg på den russiske kulturens særegenhet, hevdet eurasiatene at det eksisterte en særegen kultur som omfattet alle de nasjonale kulturene det russiske riket besto av, også den russiske. En stats særegenhet ble utformet av de geografiske realitetene og miljøet, ikke av de enkelte individene i staten (Ibid:36). Ut fra dette kunne de hevde at Russland ikke var et europeisk samfunn, men et samfunn med et helt eget uttrykk. De mente å kunne påstå at de folkeslagene som hadde levd innenfor det russiske riket hadde oppgitt sin tidligere egenart, og var blitt en egen homogen eurasiatisk etnografisk enhet (Ibid:37). Et slikt samfunn kunne ikke bare overta europeiske ideer. Russland var noe annet enn Europa, og det krevde derfor andre løsninger og andre måter å se på samfunnet.

Ved oppløsningen av Sovjetimperiet dukket de samme problemstillingene opp igjen. Igjen fikk man en gruppe, som i likhet med zapadnikene, så på Russland som en tilbakestående periferi som behøvde å integreres i Vesten hvis man skulle kunne moderniseres. Disse kom til å gå under betegnelsen *atlantister* og representerte de progressive kreftene rundt Gorbatsjov og kretsen rundt Jeltsin. Disse ideene møtte imidlertid motstand i en ny gruppe eurasiatere. Integrering i Vesten og det å ta opp i seg vestlige normer, regler og styresett ville ikke fungere for Russland, fordi Russland var noe annet enn Europa og Vesten. Oppmerksomheten måtte i større grad være på det nære utlandet som delte denne forestillingen, og det var der russiske interesser først og fremst lå. Russlands Kaukasusgrense på begynnelsen av 1990-tallet var der den var i 1800, vestgrensen lignet på det som var før Romanov-slekten og den sentralasiatiske grensen var slik den var før man begynte å presse sørover på

midten av 1800-tallet (MacFarlane 1993:7-8). Til forskjell fra de britiske og franske imperiene hadde aldri det russiske imperiet klare grenser mellom moderlandet og det som utgjorde koloniene eller de andre delene av imperiet (Lynch 1994:12), og man hadde av den grunn mye sterkere demografiske, kulturelle og økonomiske bånd (Shashenkov 1994:47). Det var derfor vanskelig å slå seg til ro med at det nye Russland skulle være begrenset til det som hadde utgjort sovjetrepublikken Russland. Dette hadde aldri vært en viktig grense og millioner av russere bodde utenfor Russlands grenser. Mange mente derfor at Russland hadde rettigheter, men også forpliktelser, i forhold til de tidligere republikkene. Hvordan Russland skulle beholde innflytelsen i det nære utlandet var det delte meninger om, men i den første tiden var det mange som mente at gjeninnføring av unionen i en eller annen form, best ville tjene disse målene.

3.3 August 1991-våren 1992: Atlantistene ved makten

Jeltsin og folkene rundt han fortsatte mye av den samme politikken som Gorbatsjov med tilnærming til Vesten. Disse så imidlertid på Unionen som et hinder både fordi Gorbatsjov fremdeles var deres overhode, og fordi de andre unionsrepublikkene ble sett på som en hemsko når det gjaldt en mulig integrering i den vestlige verden. For å få støtte i de andre republikkene, oppmuntret Jeltsin disse til å søke uavhengighet.

Selv om Jeltsin representerte handlekraft, gjorde han likevel nærmest ingenting for å skape et politisk og institusjonelt fundament for sitt styre og de demokratiske reformene han forsøkte å innføre (Arbatov 1993:15). For Jeltsin så var det først og fremst to andre områder som krevde oppmerksomhet ved inngangen til 1992. Det var økonomiske reformer og forholdet til Europa og Vesten (Godzimirski1996:58). På det økonomiske planet gav han styringen til visestatsminister Jegor Gaidar.

3.3.1 Forholdet til Vesten

Når det gjaldt forholdet til Vesten, søkte de å integrere Russland i Europa og den vestlige verden som en likeverdig partner, mens Sovjetunionen hadde representert et konkurrerende samfunnssystem til det vestlige. Den nye politikken skulle vise at de

gav avkall på den sovjetiske fortiden, og håpet samtidig at dette ville føre til vestlige investeringer og assistanse (Galeotti 1995:161). Integreringen skulle skje ved at de adopterte vestlige politiske normer og markedsliberalisme. Når det gjaldt viktige utenrikspolitiske spørsmål som krigen i det tidligere Jugoslavia, fulgte de Vestens linje og stemte for sanksjoner mot Serbia (Sakwa 1993:291). Av hensyn til Vesten var man også svært følsom for beskyldninger om russisk neoimperialisme i det tidligere Sovjetunionen (Tolz 1993:43). Forholdet til de tidligere republikkene og hva de skulle gjøre med det veldige militærapparatet de hadde arvet fra Sovjetunionen, ble i første omgang viet liten oppmerksomhet, noe som senere skulle føre til kritikk mot Jeltsin.

3.3.2 Oppsplitting av de militære styrkene

På det militære feltet søkte Moskva å bevare en felles militær struktur som i Sovjetunionen, under en enhetlig SUS kommando. Dette lyktes ikke. Først valgte Ukraina å gå ut av samarbeidet og å opprette en egen nasjonal hær, og snart fulgte de andre republikkene etter. Det var i mange av de tidligere republikkene en frykt for at det militære samarbeidet bare ville være et skalkeskjul for fortsatt styring fra Moskva. Russland måtte derfor selv opprette et forsvarsdepartement i mars 1992 og en egen nasjonal hær i mai 1992 (Foye 1992b:7).

3.3.3 Forholdet til det nære utland

Når det gjaldt det forholdet til de nye statene, ble det stort sett overlatt til utenriksminister Andrej Kosyrev å formulere retningslinjer og prioriteringer (Baev 1997a:114). På det økonomiske området hadde Gaidars reformer viet forholdet til de tidligere sovjetrepublikkene liten oppmerksomhet. Mange av republikkene var avhengig av subsidier fra Moskva og ble derfor sett som en hemske i forhold til gjennomføringen av de økonomiske reformene. De anså at det økonomiske forholdet til de nye republikkene ville kunne ivaretaes ved at republikkene selv så behovet for gjenintegrering med Russland, på grunn av denne avhengigheten (Lough 1993:25). Utenrikspolitikken ble derfor i stor grad basert på en bevisst avskjerming fra problemene i det nære utland, og involverte man seg så var det sporadisk.

Russlands utenrikspolitikk overfor Kaukasus i begynnelsen av 1992, har blitt definert som strategisk retrett og halvhjertet støtte til det å forhandle fram en avtale for Nagorno-Karabakh, og en like halvhjertet støtte til Eduard Sjevardnadze da han vendte tilbake til Georgia i mars 1992 (Baev 1996a:58). Heller ikke overfor de sentralasiatiske republikkene var det lett å få øye på noen veldefinert politikk. Her kan politikken med at republikkene så seg tjent med en tett integrasjon både økonomisk, men også sikkerhetspolitisk, til en viss grad ha båret frukter. De politiske retningslinjene som faktisk ble sendt ut, hadde likevel lite å gjøre med de sikkerhetspolitiske realitetene (Baev 1997:181). Områdene i det nære utland var preget av interne konflikter hvor det hadde brutt ut, eller truet med å bryte ut, væpnede konflikter. I Aserbajdsjan hadde det pågått en væpnet konflikt i den armenske enklaven Nagorno-Karabakh siden 1988, i Moldova hadde det brutt ut en voldelig konflikt, i Tadsjikistan var det i ferd med å bryte ut en borgerkrig og i Georgia var en voldelig konflikt i Abkhasia bare måneder unna.

Om det var liten vilje fra den politiske ledelsens side for å involvere seg i det nære utland, så var det også reservasjoner fra landene i det nære utland mot å knytte seg opp mot Russland igjen, så kort tid etter Sovjetunionens oppløsning. Et av de få russiske fremstøtene mot det nære utland i denne perioden, avtalen om Kollektiv Sikkerhet som ble undertegnet i Tasjkent i mai 1992, ble bare undertegnet av halvparten av de tidligere sovjetrepublikkene. De sentralasiatiske republikkene, med unntak av Turkmenistan, var i tillegg til Russland og Armenia de eneste landene som undertegnet avtalen. Den slo fast at aggresjon mot en medlemsstat var å oppfatte som aggresjon mot samtlige medlemmer (Sakwa 2002:388.). I Kaukasus så var det betydelig uvilje både fra Aserbajdsjan og Georgia mot tettere integrasjon, fordi de så at deres interesser ikke var forenelige med de russiske. Regimene i Armenia og Tadsjikistan, så seg derimot tjent med denne avtalen da de var avhengig av russisk støtte for å overleve.

3.4 Våren 1992-deseember 1992: Eurasiatene og fremveksten av en opposisjon.

Utover våren 1992 begynte det å vokse fram en opposisjon mot den utenriks- og sikkerhetspolitikken Jeltsin og atlantistene førte. Det ble pekt på at de var for ettergivende overfor Vesten, at de viste for liten interesse for de tidligere sovjetrepublikkene, og at de ikke hadde klart å definere en russisk utenrikspolitikk og Russlands plass i verden (Lough 1993:22). Hensynet til de 25 millionene etniske russerne i det ”nære utland” ble særlig trukket frem. Denne kritikken kom fra en bredt sammensatt opposisjon som dekket alt fra moderate sentrumskrefter til høyre-radikale. De ble likevel ofte gitt samlebetegnelsen eurasiater grunnet deres felles vektlegging av Russlands unike plassering mellom Europa og Asia, og kravet om at det nære utland måtte vies større oppmerksomhet.

3.5 En fragmentert og uklar utenrikspolitikk

Russisk utenrikspolitikk ble i denne perioden fragmentert og uoversiktlig. Det var flere grunner til dette. Det eksisterte ikke et sett med veldefinerte prosedyrer for formulering av utenrikspolitikken, og det pågikk en åpen maktkamp mellom de utøvende og lovgivende organene. Jeltsin opprettet parallelle utøvende organ i tillegg til de allerede eksisterende, og det hersket uenighet i det russiske samfunnet og blant lederne om Russlands plass i verden (Crow 1993b:5). Fordi retningslinjene fra Jeltsin og ledelsen i utenriksdepartementet var så uklare og fordi det på øverste politiske hold ble vist så liten interesse for det nære utland, åpnet dette for andre aktører som ville være med på å påvirke og utforme russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Både innenfor opposisjonen i parlamentet, sikkerhetstjenestene og forsvaret så man at nye aktører dukket opp. Utenrikspolitikken ble en kamparena i den innenrikspolitiske maktkampen, noe som bidro til at russisk utenrikspolitikk ble enda mer uklar enn den allerede var (Sakwa 1993:291).

3.5.1 Utenriksdepartementet

Utenriksdepartementet skulle være ansvarlig for at Russland førte en enhetlig politikk. Først gjaldt dette overfor de andre landene i SUS, men ved et dekret i november ble ansvarsområdet utvidet til å gjelde koordineringen av all russisk

utenrikspolitikk (Crow 1993a:48). I motsetning til mange av de andre departementene representerte Utenriksdepartementet et klart brudd med den sovjetiske fortiden. Det russiske Utenriksdepartementet var en fortsettelse av utenriksdepartementet til sovjetrepublikken Russland, og ikke det sovjetiske utenriksdepartementet. Det russiske utenriksdepartementet arvet mesteparten av det gamle regimets diplomatiske stab, men under Kosyrev fikk man et nytt russisk diplomati fordi mange av de gamle diplomatene enten ble "utrensket" eller nektet å jobbe under de nye russiske myndighetene (Sakwa 1993:288). Dette resulterte i at det nye departementet ble ledet av unge menn med høy utdanning og som var politisk liberale (Ibid:289). De representerte et klart brudd med det gamle etablissementet, og var allerede fra starten av på kollisjonskurs med mange av de andre miljøene som ville være med på å utforme utenrikspolitikken.

Fra sovjettiden var man vant med en utenriks- og sikkerhetspolitisk doktrine begrunnet i en marxist-leninistisk ideologi. Det var derfor mange som etterlyste et lignende dokument som kunne beskrive Russlands mål, prioriteringer og utfordringer både for den nærmeste fremtiden og på lenger sikt. Kosyrev mente derimot, at russisk utenrikspolitikk og nasjonale interesser skulle komme til uttrykk ved at det ble reagert på de spesifikke situasjonene (Crow 1992b:45). Press førte likevel til at det allerede i februar 1992 kom et utkast til et russisk utenrikspolitiskkonsept, som imidlertid ble avvist av parlamentet både fordi det ble ansett som for vagt, for ukritisk pro-vestlig, og fordi de anså denne pro-vestlige politikken som bevis på at man manglet et overordnet utenrikspolitisk konsept (Ibid:46-47). I desember 1992 la Utenriksdepartementet fram en endelig versjon av det utenrikspolitiske konseptet, men det fikk liten betydning både fordi det ikke tilfredstilte opposisjonen og fordi man kort tid etter la om politikken.

3.5.2 Den lovgivende forsamlingen

Den lovgivende forsamlingen skulle kontrollere utenrikspolitikken i stort, men hadde ingen rett til å initiere eller blokkere spesifikke utenrikspolitiske utspill³(Crow 1993b:38). Utformingen av utenrikspolitikken var i stor grad overlatt til regjeringen, men det ble forventet at parlamentet skulle konsulteres når det gjaldt viktige utenrikspolitiske spørsmål (Ibid:39). Den eurasiatiske opposisjonen kontrollerte imidlertid parlamentet, og det skjedde ofte at parlamentet blandet seg direkte inn i den konkrete utformingen av utenrikspolitikken. Dette skjedde f.eks. når parlamentet presset Jeltsin og Utenriksdepartementet i omstridte utenrikspolitiske saker som Kurilene, krigen i det tidligere Jugoslavia og konflikter i de tidligere Sovjetrepublikkene. Spesielt ble situasjonen til, og påståtte overgrep mot, etniske russere trukket frem.

3.5.3 Sikkerhetsrådet

Et av Jeltsins svar på opposisjonens innblanding i utenrikspolitikken, var å opprette et Nasjonalt Sikkerhetsråd i mai 1992, men sammensetningen av rådet bidro bare i større grad til å styrke de konservative kreftene (MacFarlane 1993:13), slik at han fikk en ny sterk utenrikspolitisk aktør å hankses med. I likhet med parlamentet så ble rådet dominert av krefter som sympatiserte med de eurasiatiske ideene, og var opptatt av mange av de samme sakene som opposisjonen. Rådet skulle i utgangspunktet være et rådgivende organ for presidenten på nært sagt alle områder, men det var særlig innen utenrikspolitikken det gjorde seg bemerket (Crow 1993b:13-14). Fullmaktene ble stadig utvidet, og rådet kunne etter hvert gi ministere pålegg og å overvåke at disse ble overholdt (Ibid:17). I desember 1992 overførte Jeltsin mye av ansvaret for koordineringen av utenrikspolitikken fra utenriksdepartementet til Sikkerhetsrådet (Crow 1993a:48). Med dette undergravet han sin egen utenriksminister og utenriksdepartementets muligheter til å føre en enhetlig politikk. Enkeltpersoner som også gjorde seg bemerket som kritikere av den utenrikspolitiske linjen, var formannen i parlamentet Ruslan Khasbulatov, visepresident Aleksandr Rutskoj og Jeltsins politiske rådgiver Sergej Stankevitsj.

3.5.4 Økende misnøye hos de militære

De militæres rolle i utformingen av russisk utenrikspolitikk under Jeltsin, er det vanskelig å gi en klar fremstilling av. Da var det annerledes med Parlamentet og Sikkerhetsrådet, hvor maktkampen med Jeltsin om den utenrikspolitiske retningen i større grad var kjent og gjenstand for innsyn (Crow 1993b:47). Det som er kjent var først og fremst at russiske militære trengte seg inn på russiske diplomaters domene og opptrådte som meglere og aktører i forskjellige konflikter. Dette skjedde både i Georgia og Nagorno-Karabakh (Ibid:48-49). Men misnøye med Jeltsins politikk var sterk også blant de militære, både på nasjonalt og lokalt nivå. Denne misnøyen var hovedsaklig knyttet til to områder.

For det første var det en misnøye med oppløsningen av unionen, fordi dette representerte en oppsplitting av de militære styrkene. For det andre så sto de militære styrkene overfor utfordringen, om hvordan de skulle forholde seg til de voldelige konfliktene rundt om i de tidligere republikkene. De eneste direktivene som hadde kommet fra Moskva til generalene stasjonert i de tidligere republikkene, var å forholde seg nøytrale (Baev 1997a:115). Mange av de militære var uenige i dette og så en aktiv politikk i det nære utland som den eneste effektive reaksjon. At de var villig til å sette handling bak ordene, så man i Moldova hvor den russiske 14.arméen allerede sent i 1991 hadde stilt seg på utbryterrepublikken Transnistrias side og gitt denne militær støtte. Tilhengere av en mer aktiv politikk overfor det nære utland fikk i mai 1992 også sine representanter på toppen av den nye russiske militære ledelsen. General Pavel Gratsjev ble utnevnt til russisk forsvarsminister og fylte den militære ledelsen med konservative ”hauker”. Mange av disse var, som han selv, veteraner fra krigen i Afghanistan. En av de virkelige haukene, general Boris Gromov, som hadde vært den siste russiske kommandanten ut av Afghanistan, ble nå viseforsvarsminister. For mange av Afghanistanveteranene spilte frykten for spredning av muslimsk fundamentalisme en stor rolle i deres sikkerhetstenkning, og de understreket behovet for å demme opp for den både i Sentral-Asia og Kaukasus (Lepingwell 1994:75).

³ Det tar utgangspunkt i den russiske grunnloven fra 1977 som var en etterlevning fra Sovjettiden og som ikke ble erstattet før ved en folkeavstemning i desember 1993.

Ønske om en annerledes politikk fra de militæres side kan man finne igjen i forslaget til militærdoktrine fra mai 1992 (Lough 1993:26). En militær doktrine er først og fremst til for å analysere krigens natur, hvordan krig vil bli ført og med hvilke midler (Zisk 1993:33), men en militær doktrine vil også legge sterke føringer på en stats utenriks- og sikkerhetspolitikk. ”*Soviet military doctrine functioned as a virtual surrogate for what the West would call national security policy*” (McMichael 1992:45). Forslaget hadde en brodd mot Vesten, men det var egentlig ikke så oppsiktsvekkende, selv om dette brøt med Jeltsins politikk. Det var mer et forsøk på å tilpasse den tradisjonelle strategiske tankegangen til den sovjetiske generalstaben, en post-sovjetisk verden hvor de fortsatt så USA og NATO som den største trusselen (Lough 1993:26). Det som var nytt var at de understreket at rettighetene til etniske russere, og de som identifiserte seg med Russland, var truet i de nye republikkene (Ibid:27). Dette åpnet for et mye større engasjement i de tidligere sovjetrepublikkenes, også med militære midler.

3.6 Økt involvering i det nære utland

Mens de militære allerede var involvert i konflikten i Moldova, skjedde det også fremstøt fra offisielt russisk hold i Kaukasus. Det første tegnet på dette kom med den russiske fredsbevarende operasjonen i den georgiske utbryterrepublikken Sør-Ossetia i juli 1992 (Baev 1996a:58). Dette kan imidlertid ikke sees på som en markert endring i offisiell russisk *utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet ytret fortsatt sin misnøye med at andre aktører la seg opp i hva de anså som deres anliggende. I et intervju med den russiske avisen Izvestiya i juli 1992, stilte utenriksminister Kosyrev spørsmålet om hvorfor det var militæret som bestemte de viktigste politiske sakene (Crow 1993a:47). Kritikken mot den offisielle politikken fra opposisjonen i parlamentet og store deler av opinionen økte utover høsten 1992, og det aktive militære engasjementet fortsatte i de tidligere republikkene med intervensjon på utbryterrepublikken Abkhasias side i konflikten med Georgia og at man ble trukket dypere inn i borgerkrigen i Tadsjikistan. ”*By the end of 1992 the gap in Russia’s policy between the proactive military course of action and low-profile diplomacy had become immense*” (Baev 1997a:116).

3.7 Jeltsin gir signaler om en ny retning i russisk utenrikspolitikk

I tillegg til å delegere bort makt til andre organer, så undergravet Jeltsin tilliten til utenriksministeren og Utenriksdepartementet ved å bevisst bruke dem til å unngå kritikk mot egen person. Dette gjorde seg mer og mer gjeldene i andre halvdel av 1992, etter som Jeltsin kom under stadig sterkere press. Det ble først og fremst Kosyrev som måtte svare for politikken og være en skyteskive for kritikk, mens Jeltsin prøvde å holde seg utenfor debatten (Crow 1992:11-12). Selv om opposisjonen gjorde en mer enn bra nok jobb i å kritisere Kosyrev, så hindret det ikke Jeltsin fra å komme med sin egen flengende kritikk når det passet han og dermed skåre noen billige poeng. Han kom med spesiell krass kritikk i oktober 1992, da han beskyldte Utenriksdepartementet for å mangle en veldefinert politikk med hensyn til etniske russere i det ”nære utland”, at de kom med mangelfull informasjon, og at UD hadde gitt slipp på muligheten til å bedre forholdet til land i Øst-Europa, Asia, Afrika, Midtøsten og Latin-Amerika (Lough 1993:28). I det hele tatt så var det et problem for Jeltsin hvordan han skulle forholde seg til sin utenriksminister. Kosyrevs posisjon som utenriksminister var en ulempe innenriks, og en fordel når det gjaldt forholdet til de vestlige landene. Innenriks ble han stadig angrepet for å være for pro-vestlig og at han neglisjerte tradisjonelle russiske interesser, mens han i utlandet ble sett på som politisk liberal og som et symbol på Russlands interesse av å knytte nære bånd til de vestlige landene (Crow 1993a:49)

3.8 1993: Tilpassning og en ny utenriks- og sikkerhetspolitikk

Ved årsskiftet så man de første tydelige tegnene på en ny retning i politikken som på flere områder tok hensyn til opposisjonens synspunkter. På det økonomiske holdet fikk opposisjonen sitt da statsminister Gaidar måtte gå i desember 1992. Kosyrev fikk beholde jobben, men utenrikspolitikken fikk en klar dreining mot det ståstedet de militære hadde inntatt gjennom 1992, med en mer aktiv og aggressiv holdning til det nære utland. Jeltsin og Kosyrev beveget seg i retning opposisjonen, først og fremst de militære og forsvarsdepartementet (Crow 1993b:76-77). Denne dreiningen må i tillegg til det innenrikspolitiske presset, også kunne tilskrives det faktum at også Jeltsin og kretsen rundt han så at Vesten i lite grad var interessert i å bidra med den

forespeilte bistanden. De vestlige landene var lite lydhøre for Russlands interesser, behandlet Russland i stor grad som en juniorpartner og viste lite interesse for å ville integrere Russland.

Forholdet mellom Russland og Vesten fikk nå i mye større grad preg av en null-sum tenkning, i første rekke sett med russiske øyne (Bukkvold og Kjølberg 2001:9, Jonson 1998:17-18). Dreiningen i utenrikspolitikken kunne man se blant annet i en tale som Jeltsin holdt på en konferanse arrangert av en opposisjonsgruppering i februar 1993, hvor han fremholdt Russlands spesielle rettigheter og forpliktelser i forhold til de tidligere sovjetrepublikkene (Baev 1996b:45). Han satte som mål en tettere integrasjon av SUS, og at verdenssamfunnet måtte gi Russland spesielle rettigheter til å stoppe konflikter i de tidligere sovjetrepublikkene (Tolz 1993:45).

3.8.1 En taktisk allianse mellom den sivile og militære ledelsen

Utover våren 1993 ble det oppnådd en viss form for konsensus mellom den politiske og militære ledelsen når det gjaldt utenrikspolitikk. Det hersket en skjør taktisk allianse mellom den sivile ledelsen ved Jeltsin, og de høyere militære og forsvarsminister Gratsjev (Foye 1994). Dette var ikke nødvendigvis fordi de sistnevnte var fornøyd med Jeltsin. Jeltsin hadde riktignok nærmet seg de militære, men samtidig hadde også opposisjonen representert ved Rutskoj og Khasbulatov, i stor grad diskreditert seg hos den militære ledelsen. De hadde knyttet til seg grupperinger i det militære eller i tilknytning til det militære, som truet det militæres enhet og som ønsket å skille hæren fra dens ledelse (Foye 1994:3). Dette var grupper som den høyre-radikale Officers Unionen, som hadde marginal støtte i offiserskorpset. At det meste av kritikken mot Jeltsins utenrikspolitikk nå kom fra parlamentet, førte ikke til at all uenighet mellom utenriksdepartementet og forsvarsdepartementet forsvant. Avstanden i politikk var riktignok mindre, men militæret beholdt en stor grad av uavhengighet, noe en kunne observere da Gratsjev oppløste den felles SUS-kommandoen i juni 1993, uten å ta hensyn til utenriksdepartementets protester (Baev 1996b:46).

3.8.2 De militære blir belønnet med en militærdoktrine

I den endelige konfrontasjonen mellom Jeltsin og parlamentet i oktober 1993, forble de militære lederne og Gratsjev lojale, men de var i utgangspunktet svært negative til å bli involvert på noen av sidene. Det var først under betydelig press fra Jeltsin selv at de gikk aktivt inn på hans side (Taylor 1999:24-25). I november 1993 fikk man så endelig på plass den første russiske militærdoktrinen, nesten to år etter at Sovjetunionen gikk i oppløsning. Den ble av mange sett på som en belønning for de militæres støtte i oktober og som et signal på et enda mer aktivt militært engasjement i russisk politikk (Foye 1993). Doktrinen var noe moderert i forhold til utkastet til doktrine i 1992, men den reflekterte likevel stormaktstenkningen til Forsvardepartementet (Sakwa 2002:413-414). Truslene ble nå knyttet til lokale kriger og de tidligere republikkene ble definert som en del av en utvidet russisk sikkerhetssone. Når det kom til russiske fredsbevarende operasjoner i det nære utland, skulle disse først og fremst tjene den russiske statens interesser. Det var et mer underordnet mål at de skulle fremme internasjonal fred og sikkerhet (Lynch 2003:11).

3.9 1994: Nye interesseområder gjør seg gjeldene i russisk utenrikspolitikk og utenriksdepartementet tar rollen som den aktive part.

Ved inngangen til, og utover i 1994, kunne man identifisere en del nye trekk i russisk utenrikspolitikk og interesse for det nære utland. For det første kunne man se at mens utenriksminister Kosyrev i 1992 hadde hatt som politikk å trekke inn FN, og særlig Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), når det gjaldt spørsmål om fredsbevarende operasjoner i de tidligere sovjetrepublikkene (Baev 1997a:115), så forandrer dette seg. I større grad forsøkte Russland å få SUS anerkjent som en regional og internasjonal organisasjon, for dermed å bedre kunne legitimere fredsbevarende operasjoner (Crow 1994). Ved at FN, OSSE og andre internasjonale organisasjoner anerkjente SUS, skulle SUS legitimt kunne utføre de operasjonene vi vanligvis forbinder med disse andre organisasjonene. Dette lyktes bare til en viss grad. Mens det i 1992 var stor skepsis i disse organisasjonene mot innblanding i konfliktene i de tidligere Sovjetrepublikkene, var de nå mer positiv, noe man kunne se med FN-observatørstyrkene i Abkhasia og Tadsjikistan, og OSSEs engasjement i

Nagorno-Karabakh. De var likevel skeptisk til å gi de russiske styrkene under en SUS-paraply, denne anerkjennelsen. Det nye engasjementet ble derfor begrenset til observatørstyrker hvor de i stor grad måtte anerkjenne det allerede etablerte russiske lederskapet i disse operasjonene (Baev 1997a:112).

Et annet nytt trekk var at mens den pågående politikken i forhold til det nære utland fortsatte, var det nå med Utenriksdepartementet i førersetet mens de militære var mer tilbakeholdne (Baev 1996a:60). Forsvarsminister Gratsjev må der regnes som et unntak. En hadde derfor ikke fått et enda mer offensivt militærapparat som mange hadde forestilt seg etter oppgjøret mellom parlamentet og Jeltsin i oktober 1993. Isteden syntes det i store deler av det militære å ha utviklet seg en uvilje mot et større engasjement i de tidligere republikkene. De var bekymret for graden av "overstretch" (Baev 1997a:117), og at midlene til de fredsbevarende operasjonene ble tatt fra det militæres budsjetter (Baev 1996a:60), noe som det ikke ble kompensert for.

Et tredje trekk var at 1994 markerte et skille i den forstand at forskjellige lobby og interessegrupper knyttet til olje- og gassindustrien gjorde seg gjeldende i Kreml, og at olje fra Det kaspiske hav ble en viktig sak i russisk utenrikspolitikk (Baev 1997a:117). Fram til da hadde det økonomiske aspektet for russisk involvering vært merkelig fraværende. Dette henger trolig sammen med økende internasjonal interesse for de samme områdene. Mellom 1992 og 1994 hadde man i Vesten gått ut ifra at ingen av konfliktene i det tidligere Sovjetunionen hadde noen betydning for deres interesser, men dette forandret seg utover i 1994 da man fikk øynene opp for oljeressursene i Det kaspiske hav (Baev 1997a:112).

Kapittel 4: Politisering av det sovjetiske forsvaret

4.1 Militærets apolitiske rolle i russisk og sovjetisk historie

Et av forsvarsminister Gratsjevs favorittuttrykk var at den russiske armeen var ”utenfor politikken”. Hvis vi ser på russisk historie de siste 150 årene, så er det mye sant i dette. Ikke siden 1801 har det vært gjennomført et vellykket militærkupp i Russland (Taylor 1997:1), og siden midten av 1800-tallet har de militære vært svært apolitiske. Både under tsaren og under sovjetstyret var det stor enighet innenfor offiserskorpset om at de ikke skulle blande seg inn i hvem som ledet staten, og at de skulle underordne seg den sivile ledelsen (Lukic og Lynch 1996:354-356). Selv under de store utrenskningene i militæret under Stalin på 1930-tallet, var det ingen militær opposisjon til det sivile lederskapet (Taylor 1997:2). Det var episoder hvor de var involvert i det politiske spillet, men de var da mer et redskap og hadde ingen selvstendig rolle eller ønske om politiske lederstillinger. *”Unless it could muster political allies, it was clear that the military was a tool rather than a master”* (Galeotti 1995:37). Augustkuppet i 1991 og oppgjøret mellom Jeltsin og parlamentet i oktober 1993, er eksempel på denne motviljen i det militære mot å involvere seg i den sivile maktkampen. Kuppforsøket i 1991 var i all hovedsak ledet av KGB, ikke militæret, og mye av grunnen til at det mislyktes var at de ikke fikk med seg de militære (Taylor 1997:2). Det var høyerestående militære som støttet kuppet, og det var trolig sympati med kuppmakernes sak særlig blant de høyere offiserene, men de støttet ikke virkemidlene og var svært påpasselig med å ikke bli trukket inn. Belovezjatraktaten fra desember 1991, som markerte slutten på Sovjetunionen og dannelsen av SUS, ble av mange militære sett på som et svik, men også her unnlot de å gripe inn (Brusstar og Jones 1995). Mange trodde trolig på forsikringene om at hærens enhet ville bli bevart innenfor SUS-samarbeidet.

4.2 Splittelse innen det militære

Selv om kuppforsøket slo feil og Sovjetunionen bukket under, hadde det likevel skjedd en forandring innenfor rekkene av offiserer siden midten av 1980-tallet. Det hadde vært en høy grad av politisering av det russiske militæret siden Gorbatsjov

kom til makten i 1985. Denne politiseringen resulterte i en splittelse av det russiske militæret, og slo ut i både en demokratisk og en reaksjonær retning. Det som gjorde politiseringen mulig var undergravingen av den gamle politiske og økonomiske ordenen, og forsøket på å etablere en ny orden (Meyer 1992:7). Glasnost gjorde at det ble mulig å kritisere militæret både innenfra og utenfra. Kommunistpartiets autoritet og legitimitet ble svekket, og dermed også det apparatet som hadde sørget for opprykk i det militære systemet, fordi opprykk i stor grad var bestemt av lojaliteten til Kommunistpartiet.

4.3 Forverrede sosiale forhold, og indre misnøye og uro.

En av faktorene som kom til å bidra til politiseringen var de raskt forverrede forholdene til de militære styrkene. Dette inkluderte innkvartering, tilgang på soldater, treningsaktivitet og forsyninger. Dette var forhold som hadde gjort seg gjeldene allerede på 1980-tallet, og utover på 1990-tallet fikk man også en kraftig redusering av bemanningen og budsjettet til de væpnede styrkene. Det militære måtte nå, til forskjell fra tidligere tider, på lik linje med alle andre kjempe om ressursene. Blant de vernepliktige fra de forskjellige sovjetrepublikkene, resulterte de nye tidene på slutten av 1980-tallet til en oppblomstring av nasjonalisme og en svekket lojalitet til både Sovjetstaten og det militære. Disiplinen og samholdet innenfor militæret ble svekket, og man så en voldsom økning i voldshandlinger mellom forskjellige etniske grupper (Ibid:21-22). Denne økningen i etnisk vold i det militære var det først og fremst de hovedsaklige russiske lavere offiserene, som måtte hankses med. For de lavere offiserene var det likevel særlig bo- og lønnsforhold som gjorde dem politisk engasjert. Disse forholdene ble kraftig forverret og det var liten støtte å hente fra de høyere offiserene. Det var først senere at de høyere offiserene tok tak i disse problemene og prøvde å utnytte dette til å skaffe seg støtte (Ibid:20). De tradisjonelle politiske og militære kanalene var i liten grad åpne for de lavere offiserene, og skulle de få gjennomslag for sine saker, så måtte de gå utenom partiet og å gjøre bruk av de nye demokratiske kanalene.

4.4 Politisering av de høyere offiserene

For mange av de høyere offiserene var det hovedsaklig angrepet på militære verdier og fragmenteringen av de militære styrkene som mobiliserte, og de fant her støtte i det gamle Kommunistpartiet. Anti-militarismen var stor i det sovjetiske samfunnet på slutten av 1980-tallet, mye på grunn av krigen i Afghanistan. Kommunistpartiet ble etter hvert stående som en av de få forsvarerne av de militære styrkene fra alle angrepene, og dette gjorde at mange av de høyere offiserene samlet seg rundt partiet. Høyere offiserers innflytelse i partiet økte samtidig med at den politiske interessen for, og partiets innflytelse i, det sovjetiske samfunnet og politiske liv var i fritt fall (Ibid:14).

Viktig var også den konflikten som fikk utvikle seg mellom de militære og de nasjonale lederne. Etter hvert som Kommunistpartiet mistet sin framtreddende stilling i sovjetsamfunnet, ble de militære styrkene det fremste symbolet på Moskvas og sentrums politikk i periferien, og dermed gjenstand for angrep fra de nye nasjonale lederne i republikkene. De nasjonale lederne angrep spesielt verneplikten og oppfordret de vernepliktige av egen nasjonalitet om å ikke svare på innkallelsen til sovjethæren (Brusstar og Jones 1995). Resultatet ble da også at det militære snart sto overfor stor mannskapsmangler. Dette bidro til å gjøre de høyere offiserene svært skeptiske til de nye lederne og hvordan deres politikk undergravde en sterk og enhetlig militær ”institusjon”.

At noen hadde oppnådd en posisjon som høyere offiser, tilkjennegav at de var lojale mot partiet fra før av (Foye 1992a:9). Lojalitet gikk foran kompetanse. Stillingen som lavere offiser kunne derfor gi signaler om graden av lojalitet til partiet, men først og fremst representerte det nok de yngre offiserene som var vokst opp under andre politiske forhold og som derfor var mer tilbøyelig til å sympatisere med Jeltsin. Resultatet ble derfor i perioden 1989-1991, at flertallet av de lavere offiserene samlet seg rundt Jeltsin og den demokratiske blokken, mens mange av de høyere offiserene samlet seg om det konservative Kommunistpartiet (Meyer 1991:20 og 28). Skuffelsen

over Jeltsin skulle fort gjøre seg gjeldene, men fram til Sovjetunionens fall så hadde han betydelig støtte blant de lavere offiserene.

4.5 De militære tar politiske verv

Det var flere som gikk aktivt inn i politikken på begge sider, og ved det russiske presidentvalget i juni 1991 var det flere høyt profilerte militære som stilte til valg (Brusstar og Jones 1995). En av disse var den høyt dekorerte Afghanistanveteranen Aleksandr Rutskoj, som skulle bli visepresident under Jeltsin og senere en av hans argeste motstandere i maktkampen med parlamentet. Selv om de militære ble mer politisk bevisst og aktive, kom det likevel fram i en rekke undersøkelser gjort mellom 1992 og 1997, at mellom 75 og 90 prosent av offiserene var motstandere av at armeen skulle bli involvert i politikk og at de var motstandere av militært styre (Taylor 1999:18). Samtidig viser dette at det var skapt et miljø som åpnet opp for at visse krefter innenfor det russiske militæret, kunne være villige til å ta i bruk militære virkemidler, der de så at den politiske ledelsens politikk gikk på tvers av deres egne holdninger til sikkerhetspolitikk og det nære utland (se 3.5.4).

4.6 Hypotese

Ut fra den konteksten som er skissert opp i dette og det forutgående kapittelet, vil vi analysere de militæres handlemåte i forholdet til konfliktene i det nære utland. Fra en aktivistisk militær linje og en passiv politisk holdning i den tidlige perioden, atlantistperioden, fikk man i eurasianismeperioden, en situasjon hvor den sivile ledelsen adopterte de militære og opposisjonens mer aktive politikk overfor det nære utland, før dette igjen ble avløst av en periode hvor det var den sivile ledelsen som drev fram denne politikken og de militære ble mer tilbakeholdne. En arbeidshypotese som vil følge oss gjennom oppgaven vil bli:

H: Synet på bruk av militærmakt som virkemiddel i forhold til en kostnytte analyse dikterte lokale russiske militære aktørers politikk overfor det nære utland og deres forsøk på å forandre den politiske ledelsens utenriks- og sikkerhetspolitikk.

Kapittel 5: Transnistria

5.1 Geografi, demografi, historie

Transnistria, eller Dnestrepublikken, er den delen av Moldova som ligger øst for Dnestrelva og som grenser opp til Ukraina. Området omfatter også noen byer på Dnestrs høyre bredd som den viktige byen Bender⁴. Dette området som tidligere stort sett hadde vært ubebodd, ble på 1700-tallet kolonisert av for det meste ukrainske bønder og kom under russisk kontroll på 1790-tallet. Området vest for elva kom under Russland i 1812, men gikk til Romania i 1918 (Kolstø 1997:67). Området på østsiden av elva forble under russisk kontroll, og der ble det i 1924 opprettet Den Autonome Moldaviske Sosialistiske Sovjetrepublikken underlagt unionsrepublikken Ukraina. I 1940, etter Molotov-Ribbentrop pakten, tok Sovjetunionen tilbake området på vestsiden, og slo de to områdene sammen til Den moldaviske sovjetrepublikken. Dnestrregionen som er et område litt større enn selve ”republikken”, har et innbyggertall på omtrent 600 000. I følge den siste sovjetiske folketellingen i 1989 utgjorde russere 25,4 prosent, ukrainere 28,3 prosent og moldovere 40,1 prosent av innbyggerne (Crow 1992a:9).

Dnestrområdet var det mest industrialiserte området av Moldova, og mesteparten av industrien var knyttet til det militær-industrielle komplekset. Selv om enkelte av russere har røtter i området langt tilbake, kom mesteparten til Transnistria med industrialiseringen på 1960- og 1970-tallet. Selv om russerne bare var i flertall i regionshovedstaden Tiraspol og noen få andre byer, hadde disse i sovjettiden en privilegert stilling både politisk og økonomisk. Innenfor det moldovske kommunistpartiet, var det russerne som var dominerende og hadde alle de ledende stillingene. Militært personell og deres familier hadde spesielle fordeler når det gjaldt bolig og jobb, og dette gjaldt særlig Transnistria hvor den sovjetiske, senere russiske, 14. armé var stasjonert og hvor de fleste soldatene, reservistene og arbeiderne i forsvarsindustrien, var russere eller ukrainere (Tkach 1999:143-144). Språket bidro

⁴ Elva renner sørover mot Svartehavet, derfor ligger høyre elvebredd på landområdet vest for elva.

også til en favorisering av russerne. Moldoverne måtte lære russisk, men som i de andre sovjetrepublikkene kunne den slaviske befolkningen nekte å lære språket til titulærbefolkningen (Ibid:139). Dette resulterte i at det var svært få av disse som behersket moldovsk.

5.2 Bakgrunn for konflikten

”Republikken” ble opprettet av lokale russisk ledere i september 1990, som en reaksjon til hva de så på som Moldovas ønske om uavhengighet fra Sovjetunionen og mulig integrering i Romania. Moldova var en av de sovjetrepublikkene som kjempet sterkest for en løsrivelse fra Sovjetunionen. Moldova deltok ikke i folkeavstemningen om Sovjetunionens videre eksistens i mars 1991, noe Transnistria gjorde. Nesten alle russerne stemte for fortsatt union, mens moldoverne i Transnistria, som moldoverne på den andre siden av bredden, boikottet avstemningen. Kort tid etter at Moldova hadde erklært sin uavhengighet fra Sovjetunionen den 27. august 1991, erklærte Transnistria sin uavhengighet fra Moldova på grunn av frykt for at Moldova ville slå seg sammen med Romania. Det var også stor skepsis til en språklov som gjorde moldovsk til offisielt språk, gjeninnførte det latinske alfabetet, og erklærte at moldovsk og rumensk var ett språk (Ibid:140)⁵. Denne motstanden gav seg utslag både i støtte til unionen og til kommunistpartiet

5.3 Konflikten utvikler seg til krig

Den voldelige konflikten tok til høsten 1991, da den nyopprettede Republikkgarden begynte å erobre administrative bygninger og politistasjoner fra de dårlig bevæpnede moldovske politistyrkene. Transnistria boikottet presidentvalget i Moldova i desember 1991 og valgte isteden sin egen president; Igor Smirnov, og i en folkeavstemning ble det vedtatt å bli medlem av SUS. Smirnov har hele tiden hatt russisk pass, og har stemt ved alle russiske valg (Lynch 2002:847). Konflikten spisset seg til i begynnelsen av 1992 da Moldova sendte halvmilitære politistyrker inn i Transnistria, men styrkene fra Transnistria var bedre utstyrt fordi de hadde tilgang til

⁵ Det var viktig i sovjettiden å markere avstand til Romania, derfor var offisiell politikk at moldovisk var et eget språk. I sovjettiden het republikken Moldavia og språket moldoviske, mens det i dag er Moldova og moldovsk.

mer avanserte våpen, våpen som stort sett kom fra den 14. armés arsenal. I mars var det harde kamper ved Bender, og i mai ved Dubasari. De hardeste kampene ble imidlertid utkjempet i slutten av juni da Bender først ble gjenerobret av moldovske styrker 19. juni, for så å bli tatt tilbake av styrker fra Transnistria med betydelig hjelp fra den 14. armé, under kommando av general Aleksandr Lebed, allerede 21 og 22. juni. I begynnelsen av juli gikk styrkene inn i moldovske byer rundt Bender, og de rykket også fram mot sør i retning de gagaus bebodde områdene (Socor 1993a:14)⁶. Dette ble avgjørende for utfallet av konflikten. Det moldovske lederskapet måtte gå inn i forhandlinger. Med russisk bistand ble det 21. juli 1992 inngått en våpenhvileavtale, hvor det ble bestemt at det skulle opprettes en sikkerhetssone på begge sider av elva og utplasseres en fredsbevarende styrke, bestående av tropper fra begge de stridende partene og fra Russland. I slutten av juli 1992 ble de første fredsbevarende styrkene utplassert i sikkerhetssonen, og det ble også bestemt at hvis republikken Moldovas status ble forandret, hadde befolkningen på vestbredden rett til å løsrive seg (Kolstø 1995:160).

5.4 Russlands interesser i konflikten

Russlands interesser i konflikten kan hovedsaklig knyttes til ønsket om å beskytte den russiske minoriteten, og å sikre en strategisk viktig utpost. En mer skjult agenda var å beskytte de militære styrkenes enhet og økonomiske stilling. Beskyttelsen av etniske russere kan virke som et påskudd for dette, selv om det nok ikke bare var det.

5.4.1 Etniske russere

Det meste av begrunnelsen for inngripen og tilstedeværelse av russiske tropper, var at de skulle beskytte etniske russere mot moldovsk aggresjon, og å sikre rettighetene til sine slaviske brødre. Støtten til utbryterrepublikken hadde bygd seg opp over tid, og holdningen til denne konflikten ble etter hvert målestokken på hvor patriotisk man var i visse russiske kretser. Støtteerklæringene kom fra parlamentet, visepresidenten og andre prominente representanter for den nasjonal-patriotiske opposisjonen, og mange av disse dro på rene pilgrimsferder til republikken. Parlamentet vedtok

⁶ Gagausia er et område i Moldova bebodd av kristne tyrkere, som også har kjempet for større grad av selvstyre.

resolusjoner til støtte for befolkningen, og uttrykte bekymring for menneskerettighetssituasjonen i Moldova. Det ble også foreslått å opprette en fredsbevarende styrke av frivillige fra den 14. armé (Crow 1992a:11). Våren 1992 besøkte visepresident Rutskoi de to viktigste konfliktområdene som involverte etniske russere, Krimhalvøya og Transnistria, hvor han oppfordret det russiske parlamentet om å anerkjenne suvereniteten til disse selverklærte republikkene (Kolstø 1995:271). Under et møte i Tiraspol i april 1992 erklærte han at Dnestrrepublikken *"has existed, exists and will continue to exist"* (Ibid)⁷. Utenriksminister Kozyrev kom under et møte i Chisinau kort tid etter med et helt motsatt budskap (Crow 1992a:11), noe som viser splittelsen i holdninger.

Redselen for sammenslåing med Romania var for mange i Transnistria reell nok, selv om betydningen av de kreftene på moldovsk side som gikk inn for dette ble overvurdert. Dette spørsmålet skapte stor usikkerhet i 1990 og 1991. Da konflikten eskalerte i første halvdel av 1992, hadde imidlertid disse spørsmålene blitt avklart i Moldova. Det var særlig Den Moldovske Folkefronten som gikk inn for en sammenslåing, men deres posisjon var betydelig svekket i 1992. Den moderate Mircea Snegur som var motstander av sammenslåing med Romania (Tkach 1999:143) ble valgt til president desember 1991, og forskjellige undersøkelser viste at rundt 90 prosent av befolkningen var motstandere av sammenslåing med Romania (Kolstø m.fl. 1993:996). De så etter hvert at Romania hadde lite å tilby Moldova. Både utsiktene til at de kunne miste de politiske og kulturelle frihetene de hadde oppnådd ved selvstendigheten fra Sovjetunionen, og det faktum at begge hadde noenlunde lik jordbruksbaserte økonomi og lite industri, gjorde etter hvert sammenslåing med Romania lite forlokkende (Kolstø m.fl. 1993:986, Socor 1992b).

Det syntes likevel viktig å holde Romania koblingen varm i enkelte russiske miljøer. Etter et besøk av den rumenske presidenten i den moldovske hovedstaden Chisinau i mai 1992, verserte det historier i russiske presse om at Romania forsynte Moldova med stridsvogner og militære rådgivere. Disse påstandene ble støttet av Gratsjev og

⁷ Dette sitatet er hentet fra den russiske avisen Izvestiia 11 april 1992, og er oversatt og gjengitt i Kolstø 1995.

andre høytstående militære (Socor 1992b:44). Verken Romania eller Moldova la skjul på at Moldova hadde fått militær assistanse fra Romania, men de hevdet at dette dreid seg om lette håndvåpen og utrangerte pansrede personellkjøretøy, ikke stridsvogner (Ibid). Dette ble bekreftet av de ennå SUS kontrollerte grensestyrkene i mai 1992, som ikke hadde registret innførselen av stridsvogner eller våpen i den mengde som det ble hevdet fra russisk side (Socor 1992b:44)⁸.

5.4.2 Strategiske interesser

Områdets strategiske beliggenhet og Moldovas holdning til det nye Russland var viktig. Lebed understreket at Dnestrområdet var nøkkelen til Balkan, og dersom Russland trakk seg ut ville de miste nøkkelen til innflytelsen på Balkan (Socor 1993b:44). At Balkan var spesielt viktig våren 1992 skyldtes utbruddet av krigen i Bosnia, hvor man også fant igjen retorikken om at man måtte stå sammen med sine slaviske brødre, her representert ved serberne. Lebed understreket også den nære tilknytningen til Russland: *“the right-bank city of Bendery was an inalienable part of the PMR⁹, and that the PMR itself was”a small part of Russia”*” (Kolstø 1995:159)¹⁰.

Selv om president Mircea Smecer hadde vært pro-Romania, var han ikke anti-russisk. I Jeltsins kamp mot Sovjetregimet hadde han alliert seg med opposisjonen i de andre republikkene. Den moldovske presidenten var også en av de få sovjetlederne som hadde kommet med uttalt støtte til Jeltsins kamp mot kuppmakerne i august 1991 (Kolstø m.fl. 1993:993). Moldova så Jeltsin som en garantist mot de reaksjonære kreftene i Russland. Noe av grunnen til at Moldova hadde gått inn SUS-samarbeidet, var fordi landet satte sin lit til den avtalen som sikret bevaringen av de gamle grensene mellom unionsrepublikkene (Socor 1992a:13). Når det kom til det militære samarbeidet var det imidlertid reservasjoner. Moldova var en av de første statene som erklærte at de ville opprette en egen nasjonal hær, og ved møte i Alma-Ata i desember 1991 så erklærte de at de ikke ville være med å finansiere de felles strategiske SUS-styrkene (Ibid:12-13). Likevel må det kunne sies at Moldova

⁸ Denne kilden er hentet fra det russiske telegrambyrået ITAR-TASS 29 mai 1992, og er gjengitt i Socor 1992b.

⁹ PMR er en forkortelse for Pridnestrovskaya Moldavskaya Respublica som er det russiske navnet på Transnistria.

¹⁰ Dette sitatet er hentet fra Moskovskie novosti 1 Juli 1992, og er oversatt og gjengitt i Kolstø 1995.

representerte en mindre trussel mot Jeltsin, enn regimet i Tiraspol. Transnistria bekjente seg til den unionen som Jeltsin selv hadde vært med på å oppløse, og gav sin støtte til Jeltsins motstandere både ved kuppet i august 1991, og i maktkampen mellom parlamentet og Jeltsin som kuliminerte i oktober 1993.

5.5 Russisk involvering

5.5.1 Offisiell russisk inngripen

Det offisielle Moskva var stort sett fraværende i konflikten i Transnistria før forhandlingen om en våpenhvile i juli 1992. I den grad de var involvert, var det knyttet til fordelingen av militært materiell og kontroll med avdelinger fra den tidligere sovjetiske hæren. En avtale som Moldovas president og sjefen for SUS-styrkene underskrev i mars 1992, sikret Moldova kontroll over de fleste styrkene på Dnestrs høyre bredde, men ingen av de på den venstre bredden. Disse styrkenes status skulle klargjøres ved framtidige forhandlinger. Før en kom så langt, innlemmet imidlertid Russland den 14.armé i de russiske militære styrkene (Socor 1992c:39). Den 14.armé hadde vært under SUS-kontroll fra årsskiftet 1991-1992, men Jeltsin overførte kontrollen til Russland i april 1992, uten at dette førte til noen reell kontroll (Crow 1992a:11). I mai stoppet også russerne overføringen av militært materiell til moldoverne, materiell som tilhørte de styrkene som moldoverne hadde fått kontroll over ved avtalen i mars.

5.5.2 Den russiske 14.armés rolle i konflikten

Den 14.armé i Transnistria hadde vært stasjonert i Moldova, med hovedkvarter i Tiraspol, siden 1954 (Tkach 1999:149), og hadde av den grunn sterke bånd til lokalsamfunnet. Disse båndene ble ytterligere styrket ved at store deler av mannskapene var lokale russere. Tall fra 1994 forteller at rundt 60 prosent av offiserene, og rundt 80 prosent av de menige soldatene hadde lokal tilhørighet (Simonsen 1996:73). Mange av disse kan nok tilskrives rekruttering, noe som strider med internasjonal lov, men det var et betydelig lokalt innslag allerede i 1991-1992. Det man har kunnet observere er at mange tidligere menige soldater, men også lavere og høyere offiserer fra den 14.armé, gikk inn i de nye forsvarsstyrkene og fikk høye

posisjoner innenfor styringsorganer i republikken. Mannen som fram til februar 1992 hadde kommandoen over den 14. armé, generalløytnant Gennadij Jakovlev, hadde også posisjonen som forsvarssjef i Transnistria fra desember 1991. Kommandanten for garnisonen i Tiraspol, oberst Mikhail Bergmann, fikk stillingen som sjef for politistyrkene og styrkene til innenriksministeriet (Socor 1992c:42)¹¹. Det har også blitt pekt på et ”svingdør” system både for menige og offiserer, hvor de gikk inn og ut av de forskjellige styrkene alt etter hva som tjente situasjonen (Ibid.).

Mens overføringen av militært materiell til Moldova stoppet opp, fortsatte derimot overføringen av militært materiell til Transnistria styrkene, og her var det nok å ta av. Av de mange militærdepotene i Transnistria, var det et i Kolbasnya. Dette gikk for å være et av Europas største, og her skulle det være nok våpen til å kunne utruste en hær på 150- 200 000 mann (Tkach 1999:156, Socor 1992c:40). For å gi et inntrykk av størrelsen på våpenleveransene hevdet blant annet Moldovas president, Mircea Snegur, i en tale til parlamentet i mai 1992 at Dnestrstyrkene hadde fått 60 stridsvogner fra den 14.armé (Socor 1992d:43).

Mange gikk over i utbryterrepublikkens militære styrker for å kjempe mot moldoverne, men det var samtidig mange eksempler på at den 14.armé gikk direkte inn og støttet opprørstyrkene. Soldater fra den 14.armé hadde deltatt i kamphandlinger allerede i 1991, men da hovedsaklig i mindre grupper. I mai og juni 1992 var bidraget vesentlig større. Fra 19. til 26. mai 1992 deltok stridsvogner, pansrede personellkjøretøy, motorisert artilleri og rakettbatterier fra den 14. armé sammen med styrker fra Republikkgarden, i angrepet på de siste moldovske holdepunktene langs Dnestrs venstre bredde, rundt byen Dubasari (Socor 1992d:44). Kommandanten for den 14.arméen, Jurij Netkatsjev, innrømmet da at enkelte av enhetene var utenfor hans kontroll, at stridsvogner var overtatt av opprørere, og at noen av hans offiserer hadde bistått styrker fra Transnistria i å få tak på slikt materiell (NTB-DPA-Reuter 20. mai 1992). I slutten av juni 1992 krysset T-64 stridsvogner og andre pansrede kjøretøy elva og deltok i de kraftige kampene om byen Bender, støttet

¹¹ Denne kilden er hentet fra de russiske militæres egen avis Krasnaya Zvezda 7 juli 1992 og er gjengitt i Socor 1992c.

av artilleri- og rakettbeskytning fra den andre elvebredden (Socor 1992d:45). Moldovske styrker hevdet å ha ødelagt så mye som 23 stridsvogner i slaget om byen (Ibid.:43)¹². Den 14.armés involvering i kampene om Bender ble bekreftet av utbryterrepublikkens president; Igor Smirnov, i en tale holdt på Radio Tiraspol (Socor 1992d:45). Moldovas president hevdet i den forbindelse at Russland gikk fra skjult krigføring og støtte til opprørerne, til regelrett krig mot Moldova (Ibid:44).

I oktober 1994 ble det undertegnet en avtale mellom Moldova og Russland, om tilbaketrekking av de russiske styrkene som hadde utgjort den 14.armé innen tre år. Dette forutsatte imidlertid at konflikten mellom Moldova og Transnistria ble løst. Russiske styrker står derfor fortsatt i Transnistria, selv om antallet er blitt redusert.

5.5.3 General Lebeds rolle i konflikten

General Lebed kom mer enn noen andre russiske militære, til å fremstå som den fremste eksponenten for den egenrådige lokale russiske militæroffiser på begynnelsen av 1990-tallet. Han sa selv at utnevnelserne av han og general Gromov markerte et viktig skille i russisk politikk i forhold til det nære utlandet, og at Dnestrområdet utgjorde et testområde for den nye politikken (Ibid.:46)¹³. Han fulgte opp med både ord og handling. Lebed kom først til området i juni 1992 som utsending fra Forsvarsdepartementet, for å kunne gjøre seg opp en mening om i hvilken grad russiske tropper var involvert, og for å undersøke rapportene om tyverier fra hærens arsener (Selivanova 1996:5). Da urolighetene brøt ut i Bender, var det han som tok kommandoen og slo tilbake det moldovske angrepet, men det var først etter kamphandlingene at han offisielt fikk kommandoen over troppene (Ibid:5)¹⁴. Noe av det første Lebed gjorde etter at han tiltrådte, var å erklære at han ikke akttet å finne seg i folkemord av den typen som angivelig skjedde mellom 19. og 22. juni (NTB-Reuter 29. juni 1992). Dette var myntet på kampene om Bender. Han kalte også den moldovske regjeringen for fascistisk og erklærte at lederne burde henges (Socor 1992d:46). Lebed kom ofte med slike uttalelser om Moldova og deres brudd på hva

¹² Denne kilden er hentet fra det russiske telegrambyrået ITAR-TASS 26 juni 1992, og er gjengitt i Socor 1992d.

¹³ Denne kilden er hentet fra Moskovskie novosti nr.27 1992, og er gjengitt i Socor 1992d.

¹⁴ Denne kommandoen hadde han fram til sommeren 1995 da han gikk ut av det militære og inn i politikken.

som ble kalt etniske russeres rettigheter. I en rekke uttalelser til russisk og internasjonal presse gjentok han til stadighet disse beskyldningene og truslene, og erklærte videre at hæren hans anerkjente Transnistria som legal og suveren, at hæren hans tilhørte innbyggerne i Transnistria, at områder på den høyre bredden kunne rive seg løs fra Moldova og bli en del av Transnistria, og at Transnistria var en liten del av Russland som derfor hadde lov til å bli en del av den Russiske Føderasjonen i framtiden (Ibid:46).

Lebed var også i tiden etter våpenhvilen et betydelig uromoment. Han trosset flere ganger Forsvarsminister Gratsjev, og han erklærte at han aldri hadde tjent Jeltsin og heller ikke kom til å gjøre det (King 1994/95:113). Selv om Lebed stort sett gav sin støtte til utbryterne, så var han også i høy grad villig til å trosse disse. Høsten 1992 rettet han og noen av hans nærmeste medarbeidere, skarpe anklager mot medlemmer av regjeringen i Transnistria for korrupsjon og bånd til det russiske KGB (Kolstø m.fl. 1993:995, Socor 1993b:46). Spesielt kraftige var imidlertid disse angrepene i etterkant av konfrontasjonen mellom Jeltsin og parlamentet i oktober 1993. Da anklaget han to av ministrene i republikken for å ha sendt tropper for å støtte anti-regjeringsstyrkene i Moskva, og han krevde at de måtte bli avsatt og rettsforfulgt (Litvak 1996:21).

5.5.4 Russiske frivillige og leiesoldater

Et annet viktig bidrag til Transnistrias suksess våren og sommeren 1992, var en betydelig rekruttering av frivillige og leiesoldater som ble satt på Tiraspols lønningsliste. Spesielt var det mange kosakker som meldte seg til tjeneste. Kosakkene ble i sovjettiden holdt under kontroll, men under tsaren var de en av de viktigste garantistene for det russiske riket, og hadde som oppgave å kontrollere de urolige grenseområdene. Russiske militære utenfor Transnistria lot seg også rekruttere til tjeneste. En gruppe tidligere sovjetiske KGB og innenriksministeriet offiserer som hadde tjenestegjort i de baltiske republikkene fram til 1991, fikk etter at de hadde returnert til Russland, ledende stillinger innenfor sikkerhetstjenesten og innenriksministeriet i Transnistria (Socor 1994:21). Dette var de svært åpne med selv

å bekrefte. KGB personell fra vestsiden av Dnestr ble også rekruttert til tjeneste i sikkerhetsapparatet (Ibid:22).

5.6 Fredsbevarende styrker

De russiske fredsbevarende styrkene som ble utplassert etter våpenhvilen i juli 1992, ble hentet fra andre avdelinger enn den 14.armé, men heller ikke disse slapp unna beskyldninger om partiskhet. De ble fort beskyldt for å la styrker fra Transnistria operere i sikkerhetssonen i strid med våpenhvileavtalen. De russiske fredsbevarende styrkene utgjorde 2100 soldater, i tillegg til at hver av de stridende partene bidro med 1200 soldater (Buø 2001:75). At det i stor grad ble forsøk å integrere de stridende partene i de fredsbevarende operasjonene, noe man også kunne se i Sør-Ossetia (Lynch 2003:9-10), var en av særegenhetene ved de russiske fredsbevarende operasjonene i mange av konfliktene i de tidligere sovjetrepublikkene.

5.7 Hovedtrekk ved innvolvingen

Den russiske 14.armés bidrag i kampene våren og sommeren 1992, var utslagsgivende for konfliktens utfall. Den 14.armé involverte seg direkte i kamphandlingene og forsynte styrkene fra Transnistria med store mengder våpen. Det var tette bånd mellom de lokale sivile lederne i Transnistria og de lokale militære lederne, og mange fra den russiske 14.armé fikk stillinger høyt oppe i utbryterrepublikkens styringsorganer. Lederne i utbryterrepublikken førte en politikk som til en stor grad var uforenelig med Jeltsins politikk i 1992, og det er derfor høyst usikkert om Moskva sto inne for den støtten den 14.armé gav Transnistria. De russiske interessene var knyttet til et fortsatt militært nærvær i Transnistria for å kunne opprettholde innflytelse på Balkan, men også som et middel til å legge press på Moldova for at de fortsatt skulle være en del av det militære SUS-samarbeidet. Innvolvingen ble først og fremst begrunnet ut ifra behovet for å beskytte etniske russere mot overgrep fra den moldovske majoriteten, men konfliktens etniske omfang må sies å være overdrevet og den russiske lokalbefolkningen fryktet nok i større grad at deres privilegerte økonomiske stilling var truet.

Kapittel 6: Abkhasia:

6.1 Geografi, demografi, historie

Abkhasia utgjør den nordvestlige delen av den tidligere sovjetrepublikken Georgia og grenser i nord til Russland. Abkhasia ligger ved Svartehavet, og var i sovjettiden et ettertraktet feriested for toppene i kommunistpartiet. I størrelse så utgjør Abkhasia 8 600 av Georgias 69 700 kvadratkilometer. Abkhaserne utgjorde bare 1,7 prosent av innbyggertallet i Georgia ved den siste sovjetiske folketellingen i 1989, og også innenfor den Abkhasiske Autonome Republikken utgjorde de en minoritet. Av områdets vel 540 000 innbyggere, utgjorde de bare rundt 93 000 eller 18 prosent av befolkningen. Georgierne utgjorde rundt 45 prosent, mens armenere og russere utgjorde omkring 30 prosent (Herzig 1999:76). Resten av befolkningen bestod av et betydelig antall grekere og ukrainere. Det bor faktisk flere abkhasere utenfor enn innenfor Abkhasia. Det eksisterer en diaspora på rundt 350 000, hvor av de fleste har tilholdssted i Tyrkia (Grannes og Heradstveit 1994:181). Abkhaserne utgjorde bare flertallet i et distrikt, og det var rundt byen Gudauta (Goldenberg 1994:103). Grunnen til dette lave antallet abkhasere var deportasjon og utvandring av abkhasere, innvandring av russere på 1800-tallet, samt en georgisering i Stalintiden. Etter krigshandlingene i 1992-94 har befolkningssammensetningen blitt dramatisk endret. Det er så å si ikke georgiere igjen i Abkhasia etter våpenhvileavtalen fra 1994, og flyktningene derfra utgjør et stort problem i selve Georgia.

Abkhasere blir ofte tatt for å være muslimer. Sannheten er at det kan være litt vanskelig å si hva de egentlig er. Noen hevder at majoriteten er sunnimuslimer med innslag av ortodokse kristne (Grannes og Heradstveit 1994:180), mens andre igjen hevder at de er stort sett dyrker en form for naturreligion og forfedrekult, under et tynt slør av en blanding av islam og kristendom (Derluguian 2001:7). Moskeer bygd av muslimske frivillige under krigen i 1992 og 1993, står stort sett forlatte etter at disse trakk seg ut (Ibid).

6.2 Bakgrunn for konflikten

Allerede på 780-tallet ble det grunnlagt et abkhasisk kongedømme, og Abkhasia har i perioder eksistert som en egen stat avløst av georgisk, ottomansk og russisk herredømme (Johansson og Rodin 2003:241). Fra 1922 og fram til 1931, var Abkhasia en likeverdig partner til Georgia, Armenia og Aserbajdsjan i en Transkaukasisk Sosialistisk Føderativ Sovjetrepublikk (Grannes og Heradstveit 1994:29), men i 1931 mistet Abkhasia sin status og ble en autonom republikk innenfor Georgia (Ibid:180). Ønsket om en egen stat var imidlertid hele tiden til stede. Konflikten i Abkhasia har vært kjennetegnet av at både abkhasere og georgiere har sett seg urettferdig behandlet av den andre part. Abkhaserne har pekt på at georgiseringen av republikken blant annet gjennom georgisk innflytting, har redusert abkhasernes andel i befolkningen og dermed deres innflytelse. Georgierne på sin side har pekt på den i deres øyne uforholdsmessige sterke stillingen den abkhasiske minoriteten har hatt innenfor republikkens styre og stell.

6.2.1 Abkhasisk regionalisme

Dagens konflikt kan føres tilbake til 1978, da det kom krav fra abkhasisk side om at man skulle forlate Georgia og heller bli en del av Russland. Dette ble avslått av Moskva, men det ble gitt økonomisk støtte og kulturelle innrømmelser til abkhaserne. Det ble opprettet et abkhasisk universitet i hovedstaden Sukhumi, og man fikk ukentlige tv-sendinger (Potier 2001:10). Disse innrømmelsene var ikke gode nok for abkhaserne, mens georgierne i Abkhasia mente de gikk for langt (Fuller 1992:4). I 1989 fikk et opprop om at Abkhasia måtte få tilbake sin status som unionsrepublikk over 30 000 underskrifter, og av disse var 5000 fra russere, armenere, grekere, men også georgiere (Fuller 1992a:5). Det kom til store demonstrasjoner i den georgiske hovedstaden Tbilisi, hvor styrker fra den sovjetiske armeen og innenriksministeriet ble satt inn, og et antall sivile georgiske demonstranter ble drept. Fra georgisk side ble det gjort forsøk på å underlegge den georgiske delen av det abkhasiske universitetet, universitetet i Tbilisi. Dette resulterte i etnisk uro som krevde over tjue menneskeliv (Ibid:4).

6.2.2 Georgisk nasjonalisme

Konfrontasjonene mellom abkhasere og georgiere skjedde samtidig med at georgisk nasjonalisme blomstret opp, som et resultat av deres egen kamp for frigjøring fra sovjetisk dominans. Georgia var en av de unionsrepublikkene som sterkest kjempet for uavhengighet, og i september 1990 kom den sterkt nasjonalistiske Sviad Gamsakhurdia og hans regjeringskoalisjon til makten. Dette bidro til å skjerpe motsetningene enda mer. I august 1990 erklærte de abkhasiske medlemmene av det abkhasiske sovjetet, Abkhasias uavhengighet fra Georgia, og i mars 1991 stemte det store flertallet for forslaget om å bevare Sovjetunionen i en folkeavstemning. Dette var en folkeavstemning de georgiske myndighetene boikottet. Like før georgierne angrep Abkhasia i august 1992, hadde det abkhasiske parlamentet erklært at det gikk bort fra dagens grunnlov og tok i bruk konstitusjonen fra 1925, som refererte til Abkhasia som en suveren stat med bånd til Georgia (Goldenberg 1994:107). Parlamentets formann og abkhasernes øverste leder, Vladislav Aardzinba, erklærte også at Abkhasia ville gå inn i SUS.

6.2.3 Krigshandlingene

I Georgia hadde det utviklet seg en intern maktkamp mellom Gamsakhurdia som hadde blitt avsatt ved et kupp i desember 1991 og den nye lederen, den tidligere sovjetiske utenriksministeren, Eduard Sjevardnadze. I august 1992 var det stor uro i de Gamsakhurdia-lojale områdene i Vest-Georgia som grenser mot Abkhasia, og under påskudd av å skulle befri gisler i den pågående interne maktkampen ble det gjort forsøkte på å løse også det abkhasiske problemet. Georgiske tropper gikk inn i Abkhasia og innledet et angrep mot hovedstaden Sukhumi, som de så erobret. Abkhaserne ble presset videre opp mot grensen til Russland, og det abkhasiske lederskapet trakk seg tilbake til byen Gudauta som var beskyttet av den russiske militærbasen som lå der. Ved hjelp av frivillige fra andre områder i Kaukasus og russiske tropper klarte abkhaserne å stabilisere situasjonen, og de klarte å erobre den strategisk viktige byen Gagra. Krigen utviklet seg etter hvert til en stillingskrig, avløst av flere mislykkede abkhasiske offensiver. Etter en av disse abkhasiske offensivene mot hovedstaden Sukhumi i juni 1993, ble det i juli forhandlet fram en våpenhvile av

russerne. Denne ble brutt av abkhaserne 15 til 16. september, og 27. september ble Sukhumi erobret (Dale 1996:16). Den 30. september 1993 ble så de siste georgiske styrkene fordrevet fra Abkhasia, og med dem også de fleste sivile georgierne i Abkhasia. Denne endringen i det militære maktforholdet må kunne tilskrives forsyningene av russisk militært materiell, og hjelp fra kaukasiske frivillige.

I mai 1994 ble det undertegnet en våpenhvile, som skulle sikres av en fredsbevarende styrke fra SUS og en liten observasjonsstyrke fra FN. Observatørstyrken UNOMIG hadde egentlig blitt opprettet av Sikkerhetsrådet for å overvåke våpenhvilen fra juli 1993, som ble brutt i september 1993 (Buø 2001:76). Minst 3000 mennesker mistet livet i konflikten og rundt 250 000 mennesker, hovedsaklig georgiere, flyktet (Ibid). Republikken har siden blitt rammet av voldelige trefninger mellom abkhasiske soldater og georgiske militsgrupper, og nesten ingen av de georgiske flyktningene har vendt tilbake. Våpenhvilen forutsetter at sikkerheten og egnede boligforhold til flyktningene kan garanteres, før de kan vende tilbake (Dale 1994:8).

6.3 Russlands interesser i konflikten

Russland hadde strategiske interesser i Georgia knyttet til Svartehavet, og adgang til Armenia og Aserbajdsjan. Viktig var det også å motvirke Georgias utenrikspolitiske orientering mot Vesten, og isteden knytte landet opp mot det russiskkontrollerte SUS-samarbeidet. En noe motstridende interesse til disse igjen, var bekymringen for den smitteeffekten løsrivningskonfliktene i Georgia representert overfor de muslimske områdene i Russland.

6.3.1 Svekke Georgia og kontrollere landets utenrikspolitikk

Kontroll med Georgias utenrikspolitiske orientering var en prioritert oppgave for russerne. Georgierne var en av de sterkeste motstanderne av Moskvask makt. Sjevardnadze var riktignok mer russervennlig enn den sterkt nasjonalistiske Gamsakhurdia, og hadde en viss russisk støtte den første tiden, men Georgia under Sjevardnadze var likevel mer interessert i å knytte kontakter med Vesten. Gamsakhurdia ville ikke melde Georgia inn i SUS, og den mer russiskvennlige

Sjevardnadze bøyde seg først for de russiske kravene etter at han hadde mistet Abkhasia og var truet av Gamsakhurdia-lojale opprørere. Så lenge Georgia ikke var medlem av SUS, var det vanskelig for Russland å argumentere for fortsatt tilstedeværelse av russiske tropper. Dette kunne de bøte på ved en fredsbevarende styrke i Abkhasia, og å bruke konflikten til å presse Georgia til å bli medlem av SUS og å tillate russiske baser. Russland hadde strategiske interesser i Georgia, og ønsket å opprettholde baser i landet. Spesielt viktig var tilgangen til Svartehavskysten. Viktig var også Georgia som transitt rute til Armenia, pga ønsket om fortsatt kontroll med Armenia og Aserbajdsjan. Dette ble understreket av forsvarsminister Gratsjev da han i februar 1993, erklærte at det var i det russiske militæres strategiske interesse å ha soldater stasjonert på den abkhasiske Svartehavskysten, og at Russland burde ta i bruk alle de midler som var nødvendige for å sikre at troppene ble i området, for ellers ville Russland miste Svartehavet (Dale 1994:54).

Vel så viktig som å svekke Georgia, var det for mange å svekke Sjevardnadze selv. Han ble som tidligere utenriksminister under Gorbatsjov av mange sett på som ansvarlig for Sovjetunionens fall, og var derfor sterkt mislikt i mange kretser innen det russiske lederskapet.

6.3.2 Potensiell smitteeffekt

Det var imidlertid også bekymring for den potensielle smitteeffekten løsrivningskonflikten i Abkhasia kunne ha på de nordkaukasiske russiske republikkene, som hovedsakelig hadde en muslimsk majoritet. Dette området blir ofte kalt for Russlands ”soft underbelly”¹⁵. Utbryterrepublikker som Abkhasia og Sør-Ossetia i Georgia, kunne skape en farlig presedens. Abkhaserne hadde vært viktige pådrivere for å etablere Konføderasjonen av Kaukasiske Fjellfolk, i Sukhumi i august 1989. Dette var en løs organisasjon bestående av representanter for de ulike nordkaukasiske folkeslagene som abkhasere, adygere, kabardinere, ingusjetere, ossetere og tsjetsjenere. Denne organisasjonen var en viktig støtte for abkhaserne under krigen, og mange frivillige fra de nordkaukasiske republikkene kom for å kjempe på abkhasernes side, spesielt mange tsjetsjener. Organisasjonen var imidlertid

¹⁵ NRKs Hans Wilhelm Steinfeldt bruker uttrykket Russlands ”myke buk”.

delt i spørsmålet om hvordan de skulle forholde seg til Russland. Mens abkhaserne var russiskvennlige og så viktigheten av å ha et godt forhold til Russland, mente spesielt tsjetsjenerne at de måtte bryte med Russland (Otyrba 1994:292, Grannes og Heradstveit 1994:179-181).

6.3.3 Etniske russere

Beskyttelse av etniske russere har blitt nevnt som begrunnelse for russisk involvering. Gamsakhurdia brukte en sterk anti-russisk retorikk, og han forfektet en "Georgia for georgiere" politikk. De fleste russerne i de tidligere republikkene var bosatt i byene, og den abkhasiske byen Tkvartsjelij, som ble beleiret av georgierne, var en by med en betydelig andel russiske innbyggere (Kolstø 1995:207). Det russiske diaspora spørsmålet var viktig i den russiske mediedekningen av konflikten, og i den russiske regjeringens håndtering av konflikten (Ibid). Stor pengesum ble samlet inn til russiske redningsoperasjoner hvor mat og medisiner ble fløyet inn, og hvor man returnerte med flyktninger (Ibid). Det ble spekulert i russisk presse om dette var et forsøk fra regjeringens side på å styrke sin posisjon hjemme, og å vise den nasjonal-patriotiske opposisjonen at man brydde seg om russere i det "nære utland" (Ibid). Dette var en periode hvor Jeltsin var under sterkt press. Et intervju som Human Rights Watch gjorde med en gruppe russiske stridende i Gudauta, Abkhasia, avslørte at de hadde kjempet i Tkvartsjelij "*against the Georgians who were trying to wipe out our little brothers, the Abkhaz*" (Anderson og Hammond 1995:28). De kunne fortelle at de var del av en uavhengig gruppe på 30 mann som hadde "*decided to fight for the rights of Russians*". Gruppen hadde også kjempet i Transnistria, og nå var det bare seks mann igjen. Til Tkvartsjelij hadde de kommet i et russisk helikopter. De understreket at de var der for å beskytte befolkningen fra etnisk rensning, og at de hadde et spesielt ansvar med å beskytte den store gruppen av etniske russere i byen.

Involvering for å beskytte etniske russere må likevel kunne sies å ha blitt gjort på et svært tynt grunnlag. De anti-russiske stemningene som hersket i Georgia, gav seg aldri utslag i noen systematisk trakassering eller voldeligheter mot etniske russere på noe rasistisk grunnlag (Fuller 1994:40).

6.4 Russisk involvering

6.4.1 Russisk støtte til georgierne

Både før og etter den militære konflikten mellom abkhaserne og georgierne, var det en begrenset russisk støtte til georgierne. Denne støtten kan nok i større grad enn støtten til abkhaserne, tilskrives initiativ tatt av den politiske ledelsen i Moskva. Fram til angrepet på Abkhasia i august 1992, var det georgiske forholdet til Russland og det russiske militæret om ikke godt, så i hvert fall ikke så dårlig som det ble senere. Anti-Gamsakhurdia styrker som den senere georgiske forsvarssjefen Tengiz Kitovanis Nasjonalgarde fikk militært materiell fra den sovjetiske hæren (Darchiashvili 1997:3), og fram til angrepet på Abkhasia i august fikk georgierne overlevert militært materiell i overensstemmelse med Tasjkentavtalen fra mai, om fordelingen av materiell fra sovjetarmeen. Ifølge georgiske militære kilder fikk de også russisk hjelp til fallskjermoperasjoner i angrepets innledende fase (Ibid:12). Akkurat som i andre konflikter i det tidligere Sovjetunionen, lå ofte sympatien hos de lokale russiske troppene med de folkene hvor de hadde vært stasjonert, og det fantes russiske soldater på georgisk side som sympatiserte med georgierne, selv om sympatien hovedsakelig var med abkhaserne. Sjevardnadze ble sett på som et mindre onde enn den sterkt nasjonalistiske Gamsakhurdia, men støtten var aldri mer enn halvhjertet. Etter at Sukhumi falt, bistod russerne Sjevardnadze med å stoppe et opprør blant Gamshakurdia-tilhengere i Mingreliaregionen, ved å landsette tropper i havnebyen Poti og å utstasjonere styrker langs den viktige jernbanelinjen Sukhumi-Batumi (Baev 1996a:60). Dette skjedde imidlertid først etter at Sjevardnadze hadde lovet Jeltsin å melde Georgia inn i SUS (Ibid).

6.4.2 Offisiell russisk inngripen

Det virker som det i den sivile og militære ledelsen i Moskva høsten 1992 hersket en stor grad av handlingslammelse, og det kom svært få utspill derfra. Det gikk lang tid før det kom noen offisielle uttalelser, og da den russiske regjeringen etter hvert fikk formulert en offisiell politikk gikk den ut på å at russiske tropper skulle forholde seg nøytrale, at de støttet Georgias territorielle integritet, og at de skulle hindre at frivillige soldater tok seg inn i regionen (Dale 1993:50). Våpenhvilen i september

1992, var et av de få russiske diplomatiske fremstøtene i denne perioden. Først i oktober 1992 gav Jeltsin klarsignal til at russiske tropper kunne forsvare både seg selv, russiske statsborgere og russisk eiendom (Ibid:52).

I begynnelsen av konflikten bidro russerne med en viss form for hva man kan kalle humanitær assistanse, blant annet med hjelp til evakueringen av turister og abkhasiske flyktninger, og forsyninger til den beleirede byen Tkvartsjelij (Baev 1996a:58). Et slik russisk helikopter med 50 flyktninger ble skutt ned over Abkhasia i desember 1992 (Baev 1995:108). Denne episoden markerte begynnelsen på et mer aktivt engasjement fra den russiske regjeringens side, og dette forsterket seg utover vinteren og våren 1993. En russisk-georgisk vennskaps- og samarbeidsavtale ble direkte knyttet til en løsning på konflikten (Dale 1993:53). Fra å ha noe nølende gått inn og forhandlet fram en våpenhvile i september 1992, krevde Jeltsin i februar 1993 at verdenssamfunnet måtte gi Russland rollen som garantist for fred og stabilitet i regionen, og mens de tidligere hadde fokusert på Georgias territorielle integritet var fokus nå på Russlands egne interesser (Ibid:53-54). Det var likevel først i midten av mai 1993 at den nye retorikken fra regjeringen om en mer aktiv politikk gav seg utslag i praktisk politikk, og de var i hele perioden utsatt for betydelig kritikk fra de militære. Den russiske regjeringen kom da inn på banen, inntok rollen som den viktigste megleren i konflikten og la press på begge partene (Ibid:56). Det ble forhandlet fram våpenhviler både i mai og i juni 1993, men ingen ble varige.

Den russiske regjeringens mangel på kontroll med situasjonen og med egne tropper viste seg igjen i september 1993, da abkhaserne overraskende angrep og erobret Sukhumi, og drev de georgiske styrkene ut av Abkhasia. Det er ting som tyder på at dette kom som en overraskelse på den russiske regjeringen, men ikke på de russiske militære i området. Angrepet var av en slik størrelsesorden og krevde så store troppeforflytninger, at det ville være umulig å skjule dette for de russiske troppene på bakken (Anderson og Hammond 1995:24). Den russiske regjeringens svar på den abkhasiske offensive var også av en helt annen karakter enn tidligere. Angrepet resulterte i at strømforsyningen og telefonforbindelsen til de abkhasiske områdene ble

kuttet (NTB-Reuters 18. september 1993). Dette var et middel som kunne vært brukt gjennom hele konflikten, men som de først da var villige til å ta i bruk.

6.4.3 Overføring av militært utstyr

Lokale russiske militæres *indirekte* involvering i konflikten kan vi finne tegn på ved at abkhaserne, som i begynnelsen av konflikten bare hadde tilgang på lettere håndvåpen, i perioden mellom oktober og desember 1992 tok i bruk pansrede personell kjøretøy, stridsvogner og tyngre artilleri (Anderson og Hammond 1995:18). Dette skjedde samtidig med at overføringen av militært materiell til Georgia i henhold til Tasjkentavtalen fra mai 1992 fortsatte, våpen som med stor sikkerhet ble sendt til fronten i Abkhasia (Ibid:22)

6.4.4 Russisk støtte til kaukasiske frivillige

Selv om abkhaserne fikk god hjelp fra mange av de andre nord-kaukasiske folkegruppene, slik som tsjetsjenere og kabardinere, ville mye av denne hjelpen ikke kommet fram uten russisk hjelp. De ble rekruttert på russisk territorium, transportert til den abkhasiske grensen i buss eller helikopter, og trent og bevæpnet av russiske offiserer (Derluguian 2001:14). Dette gjaldt blant annet den tsjetsjenske geriljalederen Sjamil Basajev som fikk sin trening på den tidligere sovjetlederen Nikita Krustsjovs datsja, som fortsatt tilhører den russiske presidentadministrasjonen (Ibid). Det ble også sendt russiske kommandostyrker fra Transnistria for å kjempe på abkhasisk side under krigen (RFE/RL News Brief 7. juli 1994).

6.4.5 Direkte russisk inngripen på abkhasernes side

Det som derimot skulle prege det russiske bidraget i konflikten, var alle de gangene de grep direkte inn militært. Allerede i slutten av august 1992 kunne man se rapporter i internasjonale telegrambyrå om trefninger mellom russiske og georgiske styrker (NTB-Reuters 1. september 1992). I september 1992 var også støtte fra russiske tropper og kaukasiske frivillige viktige i gjenerobringen av byen Gagra (Baev 1996a:58), en by som var et være eller ikke være for abkhaserne fordi den var ,og er, det viktigste knutepunktet for kontakt med Russland. I juli 1993 var det et intervju i

Moskovskie novosti med en tidligere russisk offiser som hevdet å ha kjempet som leiesoldat på abkhasernes side (RFE/RL News Brief 16. juli 1993). Han hadde kjempet sammen med Afghanistanveteraner og kosakker, og tilskrev suksessen abkhaserne hadde på slagmarken til rådgivning fra russiske offiserer.

Utover i 1993 fortsatte konflikten å eskalere, og russisk militært materiell ble stadig oftere benyttet i krigføringen på abkhasernes side, og var gjenstand for mange klager fra georgisk hold på russisk militær involvering. Fra russisk side ble det derimot hele tiden hevdet at man bare besvarte georgisk angrep mot russiske installasjoner.

I begynnelsen av 1993 forsøkte abkhaserne å erobre Sukhumi sjøveien, og siden abkhaserne ikke var i besittelse av marinefartøy er det nærliggende å peke på dette som bevis på russisk militær involvering (Dailey 1993:8).

Det var også mange rapporter om russiske flyangrep, spesielt på hovedstaden Sukhumi. En slik episode fant sted i februar 1993. Fra russisk side ble det fra forsvarsminister Gratsjev først hevdet at det ikke hadde funnet sted noe flyangrep den natten. Dette ble senere endret til at det var georgiske fly som hadde terrorbombet egne innbyggere, før det til slutt endte opp med at det var et russisk fly som hadde bombet som svar på georgiske angrep på en russisk base i Eshira (Goltz 1993:107). En annen episode var i mars 1993, hvor georgiske styrker skjøt ned et russisk jagerfly av type Su-27 i Abkhasia (NTB-AFP-AP 19. Mars 1993). Det ble hevdet fra russisk side at flyet var et georgisk fly som hadde blitt malt med russiske kjennetegn, men en FN-representant kunne bekrefte at flyet var russisk og at den døde piloten var major i det russiske flyvåpenet (Goltz 1993:108).

Da Sukhumi falt i september 1993, så anklaget Sjevardnadze russiske styrker for å være direkte ansvarlige. Dette kunne han hevde med støtte i det faktum at russerne nektet å imøtekomme georgiernes krav, om at de måtte sørge for å gjenopprette våpenhvilen som russerne hadde vært med å forhandle fram, og sto som garantist for, da denne ble brutt av abkhaserne (Lepingwell 1994:76). Dette var også et eksempel på at når Russland faktisk overholdt den nøytraliteten de så ofte forfektet, så var dette til fordel for abkhaserne.

6.5 Fredsbevarende styrker

De russiske fredsbevarende styrkene i Abkhasia er på rundt 1600 mann, mens de da operasjonen ble innledet var på rundt 3000 soldater (Lynch 2003). De russiske fredsbevarende styrkene ble hentet fra det 345. flybårne regimentet i Gudauta, Abkhasia, men disse ble senere forsterket med tropper som tjenestegjorde i selve Russland (Buø 2001:77). At deler av de fredsbevarende styrkene ble hentet fra styrker som allerede var stasjonert i området før konflikten og som hadde vært delaktig i krigføringen, var en annen av de tingene (se 5.5) som skilte de russiske operasjonene fra internasjonal praksis (Lynch 2003:10).

6.6 Hovedtrekk ved innvolvingen

Lokale russiske militære forhindret i konfliktens innledende faser at abkhaserne led et totalt militært nederlag, og utover i konflikten forsynte de abkhaserne med tunge våpen og assisterte dem med flystøtte og amfibieoperasjoner. Dette skjedde samtidig med at Moskva forsynte georgierne med våpen i henhold til Tasjkentavtalen fra mai 1992. Våpenforsyningene til abkhaserne, og russiske og kaukasiske frivillige, bidro til at abkhaserne kunne påføre georgierne et militært nederlag i september 1993. Fram til våren og sommeren 1993 hadde Moskva i liten grad involvert seg, men fra da av engasjerte Moskva seg i større grad ved å opptre som megler i konflikten, og det ble forhandlet fram flere våpenhviler ved hjelp av Moskva. Moskvas interesser i Georgia var til tider motstridende. Det var et ønske om å svekke Georgia gjennom utbryterkonfliktene i Sør-Ossetia og Abkhasia for å tvinge fram georgisk SUS-medlemskap og russiske militærbaser, men samtidig måtte de forsøke å unngå å skape konflikter som kunne spre seg til egen bakgård. Trusler mot etniske russere fra georgisk nasjonalisme ble også trukket frem, men var ikke like fremtredende som i konfliktene i Transnistria og Tadsjikistan.

Kapittel 7: Nagorno-Karabakh

7.1 Geografi, demografi, historie

Nagorno-Karabakh er en enklave på 4400 kvadratkilometer som ligger inne på aserbajdsjansk territorium, men hvor majoriteten av befolkningen er armensk. I 1989 bestod 145 000, eller nesten 77 prosent av befolkningen, av armenere, mens aserbajdsjanerne utgjorde 40 000, eller litt over 21 prosent. Det russiske innslaget i befolkningen utgjorde ikke mer enn 2000, eller rundt 1 prosent (Grannes og Heradstveit 1994:272). Armenerne er ortodokse kristne, mens aserbajdsjanerne er sunnimuslimer og tilhører den tyrkiske språkfamilien. Det tok de bolsjevikiske makthaverne lang tid å bestemme om Nagorno-Karabakh skulle tilhøre Armenia eller Aserbajdsjan, men Nagorno-Karabakh ble til slutt gitt status som autonom region innenfor Aserbajdsjan i 1923 av Josef Stalin (Cornell 2003:257). Armenerne og aserbajdsjanerne i Nagorno-Karabakh hadde fram til krigen lite kontakt med hverandre, og man bodde stort sett i rene armenske eller aserbajdsjanske landsbyer (Goldenberg 1994:164).

7.2 Bakgrunn for konflikten

Det anstrengte forholdet mellom armenere og aserbajdsjanere har røtter langt tilbake i historien. I 1915 gjennomførte de tyrkiske herskerne et folkemord på den armenske befolkningen i det osmanske riket, og kanskje så mange som 1,5 millioner armenere døde (Løken 1997:171). De tette bånd som det har vært mellom tyrkere og aserbajdsjanere, gjør at mange armenerne betrakter aserbajdsjanerne som tyrkere. Mange armenere har sett på avståelsen av Nagorno-Karabakh til Aserbajdsjan i 1923, som en del av bestrebelsene for å bedre det sovjetisk- tyrkiske forholdet i begynnelsen av 1920-årene (Goldenberg 1994:160). Dagens konflikt startet med store demonstrasjoner i Stepanakert og Jerevan i februar 1988, med krav om gjenforening av Nagorno-Karabakh og Armenia. Nagorno-Karabakhs sovjet vedtok at territoriet skulle overføres til Armenia (Cornell 2003:259). Både Aserbajdsjan og Moskva avviste dette, og verken i Moskva eller lokalt lyktes det å finne en løsning på konflikten. Samtidig spisset frontene seg til. Både i 1988 og 1990 var det pogromer

eller massakre på lokale armenere inne i Aserbajdsjan, med store flyktningsstrømmer som resultat. Det utviklet seg til trefninger mellom forskjellige militsgrupper inne i Nagorno-Karabakh, og sovjetiske tropper ble satt inn for å få kontroll med situasjonen, men uten å lykkes. Den armenske befolkningen i Nagorno-Karabakh avholdt en folkeavstemning om områdets status i desember 1991, hvor 99 prosent stemte for uavhengighet fra Aserbajdsjan (Fuller 1992b:16). På bakgrunn av denne folkeavstemningen søkte de opptak i det nylig opprettede SUS, men søknaden ble avvist. Fra folkeavstemningen i desember 1991 og fram til våpenhvilen i mai 1994, hadde man å gjøre med en regulær krig.

Det offisielle Armenia har aldri gjort krav på Nagorno-Karabakh, men de har hele tiden støttet Nagorno-Karabakhs krav på selvstendighet. Båndene mellom Jerevan og Stepanakert har bestandig vært sterke, og de har begge stor innflytelse på hverandres politikk.

7.3 Den militære konflikten

Overtaket i den militære konflikten skiftet flere ganger. Aserbajdsjanske styrker beleiret hovedstaden Stepanakert i store deler av 1991 og 1992, og hadde kontroll over nesten halve Nagorno-Karabakh etter en motoffensiv sommeren 1992 (Herzig 1999:67). Armenske styrker hadde overtaket vinteren og våren 1992 hvor de erobret de viktige byene Khojali og Sjusja, og Latsjin korridoren som forbinder Nagorno-Karabakh med Armenia (Ibid). Fra 1993 og frem til våpenhvilen i juni 1994 var det de armenske styrkene som var på fremmarsj, og erobret store områder også utenfor Nagorno-Karabakh. En vellykket armensk offensiv i mars-april 1994 førte til erobringen av hele Kelbadsjar distriktet (Baev 1996:59), et område på aserbajdsjansk territorium som ligger mellom Nagorno-Karabakh og Armenia.

Myndighetene i Jerevan har hele tiden hevdet at styrker fra Armenia som har kjempet i Nagorno-Karabakh var frivillige og ikke vernepliktige, men dette har blitt trukket i tvil. I tillegg til militært materiell og soldater, står Armenia for store deler av den

økonomiske støtten. Hvert år bidrar Jerevan med lån til Nagorno-Karabakh som dekker 75-80 prosent av enklavens utgifter (Lynch 2002:847).

I juni 1994 ble det med russisk hjelp forhandlet fram en våpenhvile mellom de stridene partene. Konflikten hadde da skapt omtrent 1 million flyktninger på begge sider, og hele Nagorno-Karabakh var blitt tømt for aserbajdsjanere. Det er antatt at så mange som 20 000 mennesker mistet livet i konflikten (Løken 1997:175). Den viktigste pådriveren på russisk side for å få til en avtale var forsvarsminister Gratsjev, og våpenhvilen har holdt fram til i dag (2005).

7.4 Russlands interesser i konflikten

Russiske interesser var knyttet til det å sikre seg baser i området, få Aserbajdsjan inn i det russisk dominerte SUS-samarbeidet, og å motvirke fremstøt mot området fra de tradisjonelle regionale stormaktene Tyrkia og Iran. For å oppnå disse målene, gjorde de bruk av konflikten i Nagorno-Karabakh og den interne maktkampen i Aserbajdsjan.

7.4.1 Sikre seg baser, grenseinfrastruktur og aserbajdsjansk SUS-medlemskap

Det var russisk motvilje mot å bli trukket inn i selve krigføringen på bakken. At mesteparten av støtten går til Armenia, må først og fremst tilskrives at de var en lojal alliert, noe Aserbajdsjan ikke var. Armenia har tradisjonelt sett på Russland som en beskytter mot Tyrkia og hadde ingen alternative støttespillere til Russland, mens Aserbajdsjan hadde Tyrkia. Russiske interesser i Aserbajdsjan var hovedsakelig knyttet opp mot russiske militærbaser, få kontroll med den aserbajdsjanske grensen, og det å få Aserbajdsjan inn i SUS-samarbeidet. Bortfallet av Sovjetunionen hadde ført til at russerne hadde mistet sine fremskutte varslingsystemer, samtidig som SUS' grenseforsvar i sør ble neglisjert. Nesten alt av infrastruktur og radarvarslingsystemer var lokalisert i periferien (Kolstø 1995:274). Blant annet lå det en viktig tidligvarslingsstasjon i Aserbajdsjan. Det ble derfor lagt betydelig press for å få utstasjonert russiske grensesoldater, og å få russiske baser. Uten et aserbajdsjansk SUS medlemskap var dette vanskelig, og den tyrkiskvennlige

presidenten Albulfas Eltsjibej som var motstander av SUS, representerte dermed et stort problem for Russland da han kom til makten sommeren 1992. Da passet det russerne bedre at han ble fjernet ved et russisk støttet kupp i 1993 (se 7.7), og erstattet av den tidligere generalsekretæren i det aserbajdsjanske kommunistpartiet Geidar Alijev, som meldte Aserbajdsjan inn i SUS. Dette skapte en russisk interesse i å forhandle frem en fredsavtale i Nagorno-Karabakh. Spesielt forsvarssjef Gratsjev var ivrig etter å undergrave våpenhvile og fredssamtaler som i større grad involverte vestlige land, slik som Minskprosessen. Dette var OSSEs forsøk på å få til en løsning på konflikten. Mens det russiske utenriksdepartementet jobbet for at Minskprosessen skulle lykkes, så drev forsvarsministeren samtidig et alternativt diplomati som i større grad fremmet et SUS engasjement som Russland lettere ville kunne kontrollere.

7.4.2 Demme opp for regionale stormakter

Viktig var det også å motvirke iranske, men først og fremst tyrkiske framstøt. Iran og Tyrkia har bestandig kjempet med Russland om kontroll med Kaukasusområdet, og på begynnelsen av 1990-tallet var det framstøt fra Tyrkias side mot de folkeslagene i Kaukasus og Sentral-Asia med bånd til den tyrkiske språkfamilien (Baev 1997a:123). At Aserbajdsjan under Eltsjibej fikk en sterkt pro-tyrkisk president, bidro til å forsterke denne frykten i Russland. Den tyrkiske regjeringen involverte seg også i konflikten over Nagorno-Karabakh, og kom flere ganger med krass kritikk av Armenia og armenerne i Nagorno-Karabakh, og de innførte økonomiske sanksjoner mot Armenia (Baev 1996a:59).

De russiske bekymringene begrenset seg ikke bare til statene i området, men så for seg at en pan-tyrkisk bevegelse kunne spre seg til Russlands egne tyrkiske og muslimske folkeslag (Herzig 1999:106). At Tyrkia viste seg å mangle det økonomiske grunnlaget for et slikt framstøt, og at den islamistiske trusselen fra Iran i stor grad var overdrevet, var det vanskelig å se i denne første usikre tiden. Iran presset i liten grad på for å eksportere muslimsk fundamentalisme til Kaukasus, og Iran så selv på Aserbajdsjan som en mulig trussel på grunn av en stor aserbajdsjansk

minoritet i Nord-Iran¹⁶. Iran hadde tradisjonelt hatt nære bånd til armenerne, og representerte i større grad en modererende kraft.

7.5 Russisk involvering

7.5.1 Et sovjetisk forspill

De første sovjetiske ”fredsbevarende” styrkene kom til Nagorno-Karabakhs hovedstad, Stepanakert, i slutten av februar 1988 og de ble der til tidlig i 1992. De ble sendt dit for å få kontroll på de urolighetene som hadde brutt ut mellom befolkningsgruppene, etter at armenerne i enklaven hadde krevd at området måtte innlemmes i Armenia. I 1990 og 1991 tok de sovjetiske styresmaktene stort sett aserbajdsjanernes side, og sendte styrker fra innenriksministeriet for å hjelpe aserbajdsjanerne i operasjoner mot armenske landsbyer, i og rundt Nagorno-Karabakh (Herzig 1999:67, Kaufmann 2001:75). Dette kan forstås som en reaksjon på at det var armenerne som utfordret status quo. Operasjonene i Nagorno-Karabakh krevde etter hvert mange liv for Sovjet- og senere SUS-styrkene. De ble stadig beskytt, og dette kombinert med en utstrakt plyndring av militærforlegninger, førte til beslutningen i februar 1992 om at de siste SUS-styrkene skulle trekkes ut av Nagorno-Karabakh i løpet av mars 1992.

7.5.2 Russisk støtte til armenerne i Nagorno-Karabakh

Da troppene ble trukket ut i februar-mars 1992, ble mye av det militære materielle overlatt til de lokale armenske militsstyrkene. Da det 366. motoriserte infanteriregimentet skulle forlate Stepanakert, sørget etniske armenske offiserer for at portene til basen ble åpnet slik at militsen kunne forsyne seg, og deretter fulgte en desertering over til de armenske militsstyrkene (Goldenberg 1994:65). Minst 60 mann fra regimentet deserterte, deriblant de tre bataljonssjefene, hvorav to var russere (Ibid:167). Ifølge Forsvarsministeriet i Nagorno-Karabakh lot de russiske troppene rundt 80 stridsvogner og andre militære kjørevogner bli igjen (Ibid). Dette var ett av flere eksempler i konfliktene i det tidligere Sovjetunionen, hvor russiske styrker

¹⁶ I de senere årene har man isteden sett en større grad av samarbeid på tvers av religiøse skiller mellom på den ene siden Iran, Armenia og Russland og på den andre siden Tyrkia, Georgia og Aserbajdsjan.

fulgte med over i de lokale styrkenes rekker. I slutten av februar 1992 fikk man massakrene i Khojali hvor så mange som 1000 aserbajdsjanere kan ha blitt drept, og hvor området ble ”etnisk rensset” (Goltz 1993:100, NTB-Reuter 2. Mars 1992). Her har det blitt hevdet at stridsvogner og pansrede kjøretøy fra det 366. motoriserte infanterikompaniet, deltok på armenernes side (Ibid:101). Påstander om russiske soldaters involvering ble også fremsatt etter angrepet på Kelbadsjarområdet i mars 1993, av blant annet den aserbajdsjanske ambassadøren i Russland. Dette ble ikke avvist av den armenske ambassadøren til Russland, han viste isteden til at russiske soldater hadde støttet aserbajdsjanske tropper i sommeroffensiven i 1992 (Zverev 1996:36).

I mai 1993 ble fem russere dømt til døden i Aserbajdsjan for å ha kjempet på armensk side (Goldenberg 1994:167). Dette er kanskje det mest synlige og kjente eksempelet på at russiske soldater kjempet i Nagorno-Karabakh. De ble pågrepet i september 1992 av aserbajdsjanske styrker mens de prøvde å ta seg tilbake til Armenia, gjennom den aserbajdsjanske provinsen Kelbadsjar. Disse soldatene var elitesoldater, Spetsnaz, tilhørende den russiske 7.arme som var stasjonert i den armenske hovedstaden Jerevan. I følge de opplysningene som kom fram under rettssaken, hadde de blitt vervet av en russisk spetsnazoffiser som tidligere hadde vært stasjonert ved det 366. motoriserte infanteriregimentet i Stepanakert (Goltz 1993:100), og i perioden fra juni til september 1992 hadde de to ganger vært på oppdrag inne i Nagorno-Karabakh.

7.5.3 Indirekte militær støtte til armenerne i Nagorno-Karabakh

Mye av den militære støtten til Armenia, besto av en indirekte støtte til armenerne i Nagorno-Karabakh. I andre halvdel av 1992 kunne man se en mer ensidig støtte til Armenia. Inntil da hadde også Aserbajdsjan mottatt en del støtte, men for å prøve å balansere styrkeforholdet gikk nå det meste av støtten til armenerne. I henhold til avtalen fra Tasjkent i mai 1992, skulle de to landene få omtrent det samme antallet av stridsvogner og annet materiale fra arsenalet til de tidligere sovjetiske styrkene. Nå var det slik at mye mindre av det militære materielle var å finne på armensk

territorium, da man under Den kalde krigen fryktet at Armenia ville være et område for en mulig invasjon fra vestmaktene, grunnet grensen til Tyrkia (de Waal 2003). Mye av det ekstramateriellet som befant seg i Aserbajdsjan ble aldri overført til Armenia, og for å bøte på dette så fikk man store overføringer av militært utstyr fra Russland til Armenia. Selv om det er få konkrete bevis, så er allikevel de fleste enige om at en stor del av disse våpnene fant veien til Nagorno-Karabakh (Herzig 1999:67).

En annen fordel for Armenia, og dermed også Nagorno-Karabakh, var at de russiske troppene ble stående på armensk territorium som en del av SUS-samarbeidet, mens de fleste russiske styrkene i Aserbajdsjan tilhørende den 7. arme ble trukket ut i løpet av 1992 (de Waal 2003). Da de russiske styrker ble stående i Armenia, kunne armenerne frigjøre og sende materiell og frivillige til Nagorno-Karabakh for å kjempe der (Zverev 1996:36).

7.6 Russisk støtte til aserbajdsjanerne i Nagorno-Karabakh

Også Aserbajdsjan mottok støtte på slagmarken i Nagorno-Karabakh. Bare fem dager etter at Albulfas Eltsjibej kom til makten i Aserbajdsjan i juni 1992, ble det innledet en stor offensiv. De fleste av stridsvognene i denne offensiven ble bemannet av russere, fordi aserbajdsjanerne selv manglet kyndige mannskaper (de Waal 2003). Aserbajdsjanere i Den røde arme hadde stort sett tjenestegjort i ingeniørstyrker, og ikke i kampstyrker (Goldenberg 1994:165). Under denne offensiven utførte også jagerfly bemannet av russere, en rekke flyangrep. Det ble bl.a. utført angrep på boligområder i Stepanakert (NTB-Reuters 23. august 1992), som ble fordømt av blant annet Helsinki Watch (Goltz 1993:112). En russer og en ukrainer ble skutt ned og tatt til fange etter et av disse angrepene (Ibid).

Mange av disse utlendingene som kjempet på aserbajdsjanernes side under sommeroffensiven i 1992, var på "lån" fra 104. luftbårne divisjonen stasjonert i Gandsja (Ibid). Offensiven stoppet opp i juli 1992 etter at nesten halve Nagorno-Karabakh var blitt okkupert. Mye av grunnen til at man fra karabakh-armenernes side klarte å stoppe offensiven, var at de fikk russisk støtte til flyangrep på de

aserbajdsjanske styrker (de Waal 2003:195-196). Man hadde altså den situasjonen at russiske tropper kjempet mot hverandre på slagmarken. Beskyldninger i armenske aviser om at russiske soldater hadde deltatt i disse kampene, ble avvist av militære talsmenn i Moskva (NTB-Reuters-AFP 14. juni 1992). Mye av grunnen til at russiske soldater kunne møte hverandre på slagfeltet, var som i mange av de andre konfliktene at de enten sympatiserte med, eller lot seg kjøpe av, den siden hvor de hadde vært stasjonert. Det må imidlertid understrekes at den militære støtten til aserbajdsjanerne, ikke på langt nær veide opp for den favoriseringen armenerne var gjenstand for fra russernes side.

7.7 Russisk støtte i den interne maktkampen i Aserbajdsjan

Russerne bearbeidet ikke Aserbajdsjan bare ved støtte til armenerne, men også ved støtte til rivaliserende parter i den interne maktkampen i Aserbajdsjan.

Styrkene fra den 104. luftbårne divisjonen i Gandsja spilte en sentral rolle i den interne maktkampen våren og sommeren 1993, som endte med at Eltsjibej måtte flykte og den gamle kommunistlederen Alijev kom til makten. Alijev hadde alliert seg med Suret Gussejnov, en militærkommandant som hadde blitt berømt i Nagorno-Karabakh blant annet i sommeroffensiven i 1992, men som var blitt avsatt av Eltsjibej i februar 1993 etter å ha trukket troppene sine fra kampene i Kelbadsjarområdet (Goldenberg 1994:124).

Gussejnov kom fra Gandsja, hvor han hadde bygde opp en styrke på nærmere 1000 mann, hvor av mange var avhoppere fra den russiske 104. luftbårne divisjonen som holdt på å trekke seg ut. Med denne styrken marsjerte Gussejnov våren 1993 mot hovedstaden Baku, tvang Eltsjibej på flukt, og gjorde det mulig for Alijev å gripe makten. Det militære utstyret kjøpte han fra russerne (Ibid) med penger han hadde tjent på mafiavirksomhet på slutten av sovjettiden, og som mellommann mellom Eltsjibejregjeringen og representanter for russiske militære (Goltz 1993:111). Eltsjibejregjeringen kunne, pga sine anti-russiske holdninger ikke åpent gjøre forretninger med russerne, og trengte derfor en mellommann som kunne skaffe den aserbajdsjanske hæren det den trengte av våpen, reservedeler, og andre "tjenester".

Det var også mange som stilte spørsmålstegn ved om soldatene til Gussejnov, bare var vanlige desertører fra den 104. luftbårne divisjonen. Da man først bestemte seg for å trekke seg ut av Aserbajdsjan, så skjedde dette et helt år før det egentlig var planlagt, og dette var ganske unikt i forhold til hvordan man agerte i andre republikker (Ibid:114). Tilhengere av Eltsjibej har hevdet at opprøret og deserteringen fra den russiske basen var nøye planlagt for å hindre et stabilisert Aserbajdsjan, mindre avhengig av Russland (Goldenberg 1994:129). Den ustabile situasjonen forhindret undertegnelsen av en oljeavtale med internasjonale selskaper som ville ha sikret Aserbajdsjan viktige inntekter, og en internasjonalt støttet fredsavtale (Goltz 1993:110). Alijev har av mange blitt sett på som en agent og en alliert av Moskva, pga hans sterke bånd til det tidligere kommunistiske maktapparatet (Goldenberg 1994:115-6).

7.8 Hovedtrekk ved innvolvingen

I konflikten i Nagorno-Karabakh var den russiske militære støtten først og fremst indirekte, ved at russiske tropper stasjonert i selve Armenia, frigjorde armenske ressurser til innsats i Nagorno-Karabakh. Russiske soldater kjempet på slagmarkene, men i større grad enn i mange andre konflikter så kjempet de på begge sider, og var å betrakte som leiesoldater. Fra Moskvas side var det å spore et større engasjement enn i mange av de andre konfliktene. Uttrekkingen av russiske soldater fra Aserbajdsjan et år før tiden, den aserbajdsjanske president Alijevs sterke tilknytning til miljøer i Moskva, og størrelsen på den militære bistanden til Armenia, indikerer at støtten kom fra sentralt nivå. Nagorno-Karabakh i seg selv var ikke av så stor strategisk betydning, men ble brukt for å få kontroll med Aserbajdsjan. Av mangel på egne grensevakter og varslingsanlegg, ble det for russerne viktig å få kontroll med Aserbajdsjan. Russland fryktet at de regionale stormaktene Iran, men spesielt Tyrkia med sine historiske bånd til Aserbajdsjan, ville utnytte det tomrommet i Kaukasusregionen som oppsto etter Sovjetunionens oppløsning. Det å få Aserbajdsjan inn i SUS samarbeidet ble derfor viktig. Russland utnyttet også den interne maktkampen i Aserbajdsjan, ved å gi militær støtte til et kupp utført av den gamle kommunistlederen Alijev mot den sittende presidenten.

Kapittel 8: Tadsjikistan

8.1 Geografi, demografi, historie

Tadsjikistan grenser til Usbekistan i nord og vest, til Kirgisistan i nord og øst, til Kina i vest, til Afghanistan i sør og har et areal på 143 000 kvadratkilometer (Grannes og Heradstveit 1994:208). Av landets 5,3 millioner innbyggere ved folketellingen i 1989 var 62,3 prosent tadsjikere, 23,5 prosent usbekere og 7,6 prosent russere. Av de 390 000 russerne i republikken før konflikten brøt ut, har omkring 300 000 flyktet eller emigrert til Russland (Simonsen 1999). De fleste av innbyggerne er sunnimuslimer med unntak av pamirene, i det nordøstlige området Gorno-Badakhshan som er sjiamuslimer, og russerne som hovedsakelig er ortodokse kristne. Det er også en stor tadsjikisk befolkning, nordøst i nabolandet Afghanistan. Det området som i dag utgjør Tadsjikistan ble erobret av Russland i 1868 (Simonsen 1997:204). Sentral Asia hadde før russerne kom liten erfaring med sentraliserte statsdannelser, og det er først med bolsjevikene på 1920-tallet at man får de sentralasiatiske republikkene (Jawad og Tadjbakhsh 1994:10-11), men grensene følger ikke de etniske. Tadsjikistan var fra 1924 en del av Usbekistan, men ble fra 1929 en egen unionsrepublikk. Tadsjikistan var den fattigste av sovjetrepublikkene, men var likevel viktig for økonomien pga. en rekke mineraler og bomullsproduksjon. På grunn av ensidig satsningen på bomullsproduksjon, ble de svært avhengig av forsyninger fra andre deler av det russiske riket, både under Tsaren og under kommuniststyret.

8.2 Bakgrunn for konflikten

Borgerkrigen i Tadsjikistan var en svært sammensatt konflikt. Den begynte som en protest mot det gamle regimet, men andre dimensjoner gjorde seg fort gjeldende.

Til forskjell fra de andre konfliktene var aldri konflikten i Tadsjikistan et spørsmål om statens status, men mer over fordelingen av makt innad i den (Lynch 2003:14). Det fantes en tadsjikisk identitet om enn svak, basert på felles historie og skjebne, som har blitt sett på som en av grunnene til at det var mulig å få til en fredsavtale og en maktdeling i 1997 (Ibid). Konflikten hadde ikke et så klart nord-sør eller et fattig-

rik skille som man ofte kan få inntrykk av. Lojaliteten i Tadsjikistan er sterkt knyttet opp mot klaner og geografisk tilhørighet, og man har alliert seg på tvers av de tidligere nevnte skillene.

8.3 Partene

De som støttet seg på Moskva, og som har blitt fremstilt som en fortsettelse av det gamle kommuniststyret, hadde støtte særlig i to områder. En fraksjon hentet støtte i den nordlige Leninabadprovinsen og i regionshovedstaden Khodsjent¹⁷. Dette var, og er, fremdeles den mest industrialiserte og mest velstående delen av landet, og har hatt sterke bånd til Usbekistan. Det var også her de fleste russerne bodde fram til urolighetene. Deres fremste allierte har vært fra den sørlige byen Kuljab og de omkringliggende områdene. Den sørlige delen av landet har vært den fattigste og mest underutviklede delen av landet, men var delt når det gjaldt lojalitet til kommunistregjeringen. Av eksterne støttespillere spilte spesielt regimet i Usbekistan (Horsman 1999, Dubnov 1996:7) og den russiske 201. divisjonen, viktige roller. I mer enn noen annen konflikt i de tidligere sovjetrepublikkene, gikk også Moskva i Tadsjikistan inn med erklært støtte til en av partene.

Opposisjonen har vært konsentrert rundt byen Gharm i det sentrale Tadsjikistan, den sørlige byen Kurgan Tjube, og i Gorno-Badakhshan regionen øst i landet (Jawad og Tadjbakhsh 1994:13). Denne opposisjonen har ofte blitt betegnet som islamistisk, men var og er i virkeligheten en svært så sammensatt gruppe. Noen av de islamistiske gruppene har programfestet avskaffing av demokratiet, men dette hindret dem ikke å alliere seg med demokratiske krefter mot en felles fiende (Grannes og Heradstveit 1994:202). Opposisjonen var organisert som en koalisjon av de fire partiene Det islamske fornyelsespartiet (IRP), Rastokhez, Lal-i-Badakhshan og Det demokratiske partiet. Det islamske fornyelsespartiet har forgreininger i flere av de sentralasiatiske landene, og det er hovedsaklig dette partiet som man har ment representerer den islamistiske trusselen. Rastokhez er islamsk men også nasjonalistisk, og Lal-i-Badakhshan representerer den pamirske befolkningen i Gorno-Badakhshan som

¹⁷ Leninabad-provinsen heter nå Khodsjent-provinsen, men jeg velger å gjøre bruk av det gamle navnet i oppgaven.

kjemper for selvstendighet (Ibid:203). Det demokratiske partiet består av intellektuelle fra hovedstaden Dusjanbe og folk fra Pamir (Rubin 1993-94:76). Av eksterne støttespillere har opposisjonen fått både militær og moralsk støtte fra grupperinger i nabolandet Afghanistan.

8.4 Borgerkrigen

Akkurat som i de andre republikkene, fikk man med Gorbatsjovs friere politikk fra slutten av 1980-tallet en tiltagende kritikk av det gamle styret, og framvekst av en opposisjon med dannelse av partier og andre bevegelser. Etter augustkuppet i Moskva erklærte Tadsjikistan seg uavhengig den 9. september 1991, og det kom til en tilspissing av maktkampen mellom det kommunistdominerte parlamentet og opposisjonen. Etter omfattende demonstrasjoner i hovedstaden Dusjanbe fra mars 1992, benyttet den kommunistiske presidenten Rakhmon Nabijev demonstrasjonene til å få myndighet fra det kommunistdominerte parlamentet til å opprette en nasjonalgarde, som skulle slå ned demonstrasjonene. Resultatet av volden ble likevel at Nabijev ble nødt til å gå med på en koalisjonsregjering med medlemmer fra opposisjonen. Denne regjeringen ble ikke godtatt av lokale representanter i Leninabad og Kuljab distriktet (Jawad og Tadjbakhsh 1994:15), og stridighetene fortsatte sør i landet.

I september 1992 ble Nabijev tatt til fange av tilhengere av opposisjonen, og tvunget til å trekke seg. Opposisjonen styrket dermed sin stilling i regjeringen, men det varte ikke lenge. Dette skyldes ikke minst et stadig sterkere usbekisk engasjement i konflikten. Usbekistan og dets president, Islam Karimov, hadde frem til da gitt sin støtte til Leninabadklanen under ledelse av Nabijev, men de valgte nå i større grad å støtte Kuljabklanen. Den kommunistlojale styrken Folkefronten, støttet av den usbekiske hæren og den russiske 201.divisonen, startet et angrep på hovedstaden den 6. desember og erobret den. Imomali Rakhmonov fra Kuljab som i november 1992 var blitt valgt til formann i parlamentet, ble nå den reelle lederen i Tadsjikistan.

Fra desember 1992 førte en kraftig militær offensiv til at opposisjonen ble tvunget til å trekke seg tilbake til Kofernihan helt sør i landet, til Gharm, inn i Pamirfjellene, og over grensen til Afghanistan. Fra april 1993 ble det stadig meldt om angrep over grensen fra Afghanistan og inn i Tadsjikistan, fra opposisjonsgrupper som hadde base der. Det var spesielt i disse grenseområdene at krigen nå ble ført.

Fredsbevarende operasjoner i Tadsjikistan ble godkjent av SUS i september 1993, men ble i all hovedsak basert på styrker fra den 201. motoriserte infanteridivisjonen som allerede var på plass i Dusjanbe, og hadde spilt en stor rolle i konflikten som støtte for regimet i Dusjanbe (Lynch 2003:6).

Borgerkrigen fortsatte med forskjellig intensitet fram til 1997. Da hadde imidlertid partene innsett at på grunn av de russiske styrkenes tilstedeværelse og de geografiske vanskelighetene med å utkjempe en krig i Tadsjikistan, ville ingen av partene kunne nå målene sine ved fortsatte kamphandlinger (Ibid:14), og det ble inngått en våpenhvile. Mellom 20-50 000 hadde da blitt drept i borgerkrigen, og rundt en halv million mennesker hadde blitt internt fordrevet eller hadde flyktet til nabolandene, hovedsakelig Afghanistan (Buø 2001:79).

8.5 Russlands interesser i konflikten

Russiske interesser i konflikten har blitt knyttet opp til at mange så på konflikten som en fortsettelse av den krigen de hadde utkjempet i Afghanistan, for å bekjempe innflytelsen fra muslimsk fundamentalisme. Spredningen av muslimsk fundamentalisme ville kunne ha konsekvenser både for den russiske befolkningen i Tadsjikistan, og for situasjonen i de muslimske områdene i Russland. Den tadsjikiske grensen til Afghanistan ble derfor like mye oppfattet som en russisk grense.

8.5.1 Oppdemning av muslimsk fundamentalisme

Det russiske engasjementet i Tadsjikistan var hovedsaklig begrunnet i en frykt for spredning av muslimsk fundamentalisme. Spesielt Forsvarsminister Gratsjev uttrykte ved flere anledninger bekymring for den trusselen islam representerte, og lanserte en

dominoteori lik den som var så populær i USA under Den kalde krigen (Lepingwell 1994:75). Frykten var at hvis ikke muslimsk fundamentalisme ble stoppet i Tadsjikistan, ville den etter hvert spre seg til de andre sentralasiatiske statene, for så å spre uro i de muslimske områdene innad i den Russiske Føderasjonen. Denne frykten ble uttrykt av Forsvarsminister Gratsjev i mai 1993: *"Each day blood is being spilled to turn Tajikistan into an Islamic state. If these plans succeed, we should expect Islamic fundamentalism to spread further to the north- Uzbekistan, Kazakhstan, and so forth. We should not forget that there are around 20 million people in Russia who profess Islam. If the flame of war in Tajikistan is not extinguished, it may have dangerous consequences for Russia, too, the more so because aggressive feelings are manifest in Chechnya"* (Orr 2002). Denne frykten var delvis basert på det som hadde skjedd i Afghanistan. Fra 1979 til 1988 hadde Moskva utkjempet en krig mot Muhjahedinstyrkene der, og det russiske forsvarsdepartementet som ble opprettet i mai 1992, besto for en god del av veteraner fra denne krigen. Da Ahmed Shah Masood og Muhjahedinkjemperne inntok hovedstaden Kabul i Afghanistan den 29. april 1992 (Borcke 1996:39), så mange russere Tadsjikistan som den nye fronten mot muslimsk fundamentalisme. Tadsjikistans grense var å betrakte som Russlands grense.

Det er mye som tyder på at denne frykten for muslimsk fundamentalisme var svært overdrevet, bevisst eller ikke, for mye av framveksten av islam i Sentral-Asia på begynnelsen av 1990-tallet hadde lite med fundamentalisme å gjøre, og var mer relatert til identitetsbygging (Baev 1997a:122, Rupert 1992). Forsøk fra iransk side på å spre et fundamentalistisk budskap i Tadsjikistan, hadde vist at det var liten grobunn for dette budskapet (Brown 1994:14). Til tross for kulturelle og lingvistiske bånd, virket det som om skillet mellom iransk sjia islam og tadsjikisk sunni islam var sterkere. I den grad muslimsk fundamentalisme ble eksportert til Tadsjikistan, var det i større grad fra Afghanistan enn Iran (Kolstø 1995:210).

Frykten for spredning av uroligheter fra Afghanistan hadde ikke bare å gjøre med muslimsk fundamentalisme, men også tadsjikisk nasjonalisme. Den afghanske

krigsherren Masood var tadsjiker, og det lever flere millioner tadsjiker på den afghanske siden av grensen mellom de to landene. De reelle båndene til Afghanistan er det vanskelig å si noe sikkert om. Det ble av opposisjonen benektet at det var noen sammenheng mellom Kabuls fall og forsøket på å velte regjeringen i april-mai 1992 (Brown 1992:5). Det er mye som tyder på at støtten var minimal før borgerkrigen brøt ut, men at konflikten bidro til å radikalisere opposisjonen og at støtte fra Afghanistan ble mer vanlig (Martin 1993:19 og 29).

Regimet i Dusjanbe var sterkt avhengig av støtten fra Moskva, og av den grunn svært Russlandvennlig. Russland sto for så mye som 70 prosent av Tadsjikistans inntekter i 1993 (Rubin 1993/94:81). Den demokratisk-islamske opposisjonen var på ingen måte anti-russisk, men Moskva var lenge lite villige til å høre deres sak og baserte seg i stor grad på informasjon fra de lokale russiske militære og regimet i Dusjanbe. Dette regimet hadde en egen interesse av å beskrive opposisjonen som fundamentalistisk, for å få russisk støtte. I tillegg til regimet i Dusjanbe, var også regimet i Usbekistan og president Karimov viktige når det gjaldt å bygge opp et fiendebilde av opposisjonen, og å knytte det til muslimsk fundamentalisme (Horsman 1999). Den usbekiske motstand mot, og demonisering av, islamistene i Tadsjikistan var først og fremst et påskudd for å slå ned på egen hjemlig opinion (Kolstø 1999:116). Et ønske om å fremstå som den sterkeste staten i området, kulturelt, militært og politisk, må nok også tilskrives usbekisk interesse i borgerkrigen (Horsman 1999, Stenseth 1999:66-68). Det var store grupper av etniske usbekere ikke bare i Tadsjikistan, men også i Kirgisistan og Afghanistan, som kunne legitimere en usbekisk innblanding i disse landenes anliggende.

8.5.2 Beskyttelse av etniske russere

Den islamske trusselen ble ikke bare oppfattet, og brukt som, en trussel mot selve Russland, men også mot etniske russere i Tadsjikistan. Ved utbruddet av konflikten, så bodde det rundt 390 000 russere i republikken. At demokrater allierte seg med islamister, gjorde den russiske befolkningen skeptisk til demokrati og skjøv dem i retning kommunistene, og også de plutselige sosiale forandringene bidro til dette mer

enn virkelig politisk overbevisning (Kolstø 1995:211). Mange fryktet nok mer for sin økonomisk privilegerte stilling i det industrialiserte nord, enn trusler mot etnisk tilhørighet. Kommunisme og islamisme fungerte derfor mer som ideologisk overbygninger over regionale og politiske interesser (Kolstø 1999:116). *"the desperation of the locals and the fright of the Russians serve to reinforce each other"* (Kolstø 1995:212). Til en viss grad var også denne trusselen betydelig overdrevet. For det første bodde de etniske russerne, med unntak av de i hovedstaden Dusjanbe, hovedsakelig i den nordlige Leninabadprovinsen som var lite berørt av krigføringen.

For det andre så var mye av den etniske uroen i forkant av konflikten og som ledet til noen av de første emigrasjonsbølgene av russere, ikke rettet mot russere men mot mindre grupper som armenere, bl.a. urolighetene i februar 1990 (Ibid:213). Det var likevel frykt for at dette ville kunne lede til et generelt krav om at man skulle kvitte seg med "utlendingene". En rekke uheldige uttalelser av folk fra opposisjonen, styrket også påstandene om anti-russiske holdninger. Lederen for det Demokratiske Partiet sa under Nabijevs unntakstilstand, at opposisjonen hadde rett til å be om hjelp fra naboland, da spesielt Afghanistan, og dette skremte særlig den russiske befolkningen (Brown 1992:5). Det ble hele tiden benektet fra opposisjonens side at de ville opprette en islamsk stat med sharialover, men dette ble likevel påstått av regimene i Dusjanbe og Tasjkent.

Et tredje argument var at det var ingen indikasjoner på at noen av opposisjonspartiene ville trekke Tadsjikistan ut av SUS (Ibid:6), og det virket som om alle anerkjente den sentrale rollen Russland ville måtte komme til å spille. Selv IRP kom med henstillinger om at russere måtte bli i landet. De så hvilken viktig rolle russerne spilte som bindeledd til SUS (Ibid.), og de så nytten av den kompetansen som russerne hadde og som landet var avhengig av. Selv om noen i opposisjonen frontet anti-russiske holdninger, var ikke disse spesielt representative. Den generelle usikkerheten ledet likevel til at rundt 300 000 russere, forlot Tadsjikistan i løpet av krigen.

8.6 Russisk involvering

8.6.1 Offisiell russisk politikk

Det var først i september 1992, at det offisielle Russland engasjerte seg i konflikten. Presidentene i Russland, Usbekistan, Kirgisistan og Kasakhstan sendte ut et felles kommuniqué hvor de understreket at konflikten truet sikkerheten i SUS. Dette første offisielle engasjementet må likevel i større grad tilskrives de andre statene med Usbekistan i spissen, og ikke Russland. Et tegn på den uavklarte russiske politikken kunne man se i oktober 1992, da medlemmer av den kommunistlojale Folkefronten forsøkte seg på et kupp. Dette kuppet mislyktes, og mye av grunnen til dette var at de russiske styrkene valgte å forholde seg nøytrale og isteden beskyttet sentrale institusjoner som den nasjonale tv-stasjonen, jernbanestasjonen og flyplassen (Dubnov 1996). At 201.divisjonen ikke støttet kommunistene, ble tilskrevet et besøk av statsminister Gaidar i Dusjanbe i oktober 1992, hvor det ble lovet økonomisk støtte til koalisjonsregjeringen, og at russisk militær involvering på kommunistenes side skulle opphøre (Dubnov 1996). Etter dette orienterte kommunistene seg bort fra Moskva, og mer i retning Tasjkent. Usbekisk støtte gjorde at tyngepunktet innen kommunistfraksjonen skiftet fra Leninabadklanen, til Kuljabklanen og Rakhmonov. Til tross for dette, forble likevel deler av makteliten i Moskva sterke støttespillere for kommunistene i Dusjanbe. I et møte med kommunistregjeringen i Tadsjikistan i februar 1993, lovet den russiske forsvarsministeren Gratsjev hjelp til å opprettholde lov og orden i landet, og understreket vilje til å forsvare Tadsjikistan mot muslimsk fundamentalisme (Jawad og Tadjbakhsh 1994:16).

Etter at opposisjonen hadde angrepet en russisk grensepost i juli 1993, ble den russiske militære tilstedeværelsen trappet betydelig opp. I dette angrepet ble 25 grensesoldater og 100-200 sivile drept. Grenseposten ble tatt tilbake dagen etterpå i en felles operasjon mellom russiske grensevakter, soldater fra den russiske 201.divisjonen og tadsjikiske soldater fra innenriksministeriet (RFE/RL News Brief 15. juli 1993). Moskva sendte nå ytterligere 10 000 mann til Tadsjikistan, slik at grensestyrken kom opp i 15 000 (Rubin 1993/94:86). De begynte også å beskytte mål inne i Afghanistan med artilleri. I september 1993 besluttet statsoverhodene i SUS å

opprette en kollektiv fredsbevarende styrke bestående av russiske, kirgisiske, kasakstanske og usbekiske tropper, hvor den 201. divisjonen skulle bidra med en bataljon (Buø 2001:79).

Det gikk lenge før Moskva var villige til å gå inn i noen som helst form for dialog med opposisjonen. Den fredsbevarende styrken ble besluttet opprettet ett år før den første våpenhvilen, og det uten at opposisjonen var part i avtalen (Buø 2001:80).

Det var først i august 1993 at det for første gang fra russisk side, med støtte fra Usbekistan, ble lagt press på den tadsjikiske lederen Rahkmonov for å få i gang samtaler og forhandlinger med opposisjonen (Jawad og Tadjbakhsh 1994:17). Det var den russiske lederen for de fredsbevarende SUS-styrkene, generaloberst Boris Pyankov, som først møtte representanter for opposisjonen i oktober-november 1993, uten at det ledet til noe konstruktivt. Mer konstruktivt var møte Jevgenij Primakov, sjef for KGBs utenriksoperasjoner og senere russisk utenriksminister, hadde med opposisjonen i Teheran i november 1993, hvor opposisjonens synspunkter for første gang kom til syne i russisk presse (Dubnov 1996). I mars 1994 ble det under et møte mellom første viseutenriksminister Anatolij Adamishin og ledelsen for opposisjonen i Tadsjikistan, besluttet å få i gang samtaler mellom de stridende partene i Moskva, under oppsyn av FN (Ibid). Adamishin innrømmet under dette møte, at russiske militære ofte gikk ut over sitt mandat i Tadsjikistan (Ibid)¹⁸.

8.6.2 De russiske militære styrkene i området

I lange perioder var det hovedsaklig de russiske avdelingene som førte krigen for kommunistregimet i Dusjanbe, mot den islamsk-demokratiske opposisjonen. De første tegnene på russisk involvering, kom med de første voldelige sammenstøtene i mai 1992. Nasjonalgarden som president Nabiev opprettet i mai 1992, ble utrustet med våpen fra 201.divisjonen. Denne hjelpen besto av rundt 1700 maskingevær, og dette er delvis bekreftet fra russisk hold (Dubnov 1996)¹⁹. Da stridighetene spredte seg til sør i landet sommeren 1992, fikk man et mer direkte engasjement. Russiske

¹⁸ Denne kilden er hentet fra den russiske avisen Izvestiya 3. oktober 1994, og er gjengitt i Dubnov 1996.

¹⁹ Denne kilden og den påfølgende er hentet fra den tadsjikiske opposisjonsavisen Charogi Ruz nr.1 1994, og er gjengitt i Dubnov 1996.

soldater støttet Folkefronten med stridsvogner og andre pansrede kjøretøy i kampene i Kurgan-Tjube regionen i juli 1992, og i september så bidro russiske stridsvogner til at det regionale senteret i distriktet ble erobret (Ibid). Etter at kommunistene under ledelsen av Rahkmonov hadde tatt makten i Dusjanbe i desember 1992, deltok russiske tropper sammen med usbekiske tropper og Folkefronten i den påfølgende offensiven, som ledet til at opposisjonen måtte trekke seg tilbake til sine kjerneområder i Gharm, Pamirfjellene og over grensen til Afghanistan.

Den russiske 201.divisjonen var svært viktig når det gjaldt å utdanne personell til den tadsjikiske hæren, og mange russiske offiserer fra 201.divisjonen gikk inn i den tadsjikiske hæren. Etter hvert fikk man også en "lokalisering", dvs. at de russiske styrkende rekrutterte lokale mannskaper, og at disse etter hvert utgjorde flertallet (Lepingwell 1994:78). Offiserene forble russiske, mens de menige soldatene var etniske tadsjikere. Dette gjorde skillene mellom de russiske og de tadsjikiske styrkene uklare.

De russiske grensestyrkene var de som tallmessig var sterkest, og de opererte tett sammen med den 201.divisjonen. De var mye mer enn en vanlig grensestyrke og deltok i offensive operasjoner, og inntok som 201.divisjonen, ofte en selvstendig linje. I september 1994 ble det undertegnet en midlertidig våpenhvile i Teheran som ville tillate utplassering av observatører fra FN, og som legitimerte tilstedeværelsen av opposisjonsstyrker på tadsjikisk territorium. Den tadsjikiske opposisjonen krevde at Moskva sørget for at også den 201.divisjonen og grensestyrkene overholdt denne avtalen. For kommandanten for de russiske grensestyrkene, general Anatolij Tsjetsjulin, var derimot avtalen fra mai 1993 om russisk- tadsjikisk grensesamarbeid viktigere. Han erklærte at som i denne avtalen, så ville han se på alle opposisjonsstyrker som fiendtlige styrker og å handle deretter (Dubnov 1996). Han undergravde dermed hele Teheranavtalen.

8.7 De fredsbevarende styrkene

De forskjellige lands bidrag til de fredsbevarende styrkene var underlagt de forskjellige lands forsvarsdepartement, og de russiske styrkene var underlagt

kommandanten for den 201.divisjonen (Allison 1994:7). Ledelsen for de fredsbevarende styrkene hadde dermed ingen soldater under sin kommando, og dette gjorde arbeidet svært vanskelig. Da det bare var den russisk 201.divisjonen som var kampklar (Ibid.), må det kunne stilles spørsmålsteget om det fantes noe som man kan kalle en fredsbevarende styrke. Mesteparten av jobben ble utført av den 201.divisjonen og grensestyrkene. Dette skapte ofte gnisninger mellom kommandanten for de fredsbevarende styrkene, og kommandanten for 201.divisjonen. I motsetning til konfliktene i Transnistria og Abkhasia, hvor de fredsbevarende operasjonene kom etter at en våpenhvileavtale var kommet i stand med de stridende partenes samtykke og samarbeid, var situasjonen annerledes i Tadsjikistan (Lynch 2003:6). Russlands nærvær var her begrunnet i SUS' Kollektive Sikkerhetsavtale, som skulle sikre gjensidig beskyttelse fra medlemslandene mot ekstern aggresjon. Konflikten ble i større grad sett på som aggresjon fra en fremmed makt, muslimske fundamentalister i Afghanistan, enn en borgerkrig (Ibid).

8.8 Hovedtrekk ved innvolvingen

I mer enn noen av de andre konfliktene, ble det i Tadsjikistan gitt utslørt militær støtte til en av partene. Den russiske 201.divisjonen og de russiske grensestyrkene var de som utkjempet krigen for regimet i Dusjanbe. De sterkeste talsmennene i Moskva for russisk støtte fant man innad i den nye russiske militære ledelsen, som for en stor del var Afghanistanveteraner, men russisk involvering i den første tiden synes likevel å være styrt av lokale russiske kommandanter. Lokale krefter som regimene i Dusjanbe og Tasjkent, synes også å ha spilt en stor rolle i å fremstille den tadsjikiske opposisjonen som muslimske fundamentalister, og dermed legitimere en tilstedeværelse av russiske tropper. Det ble uttrykt frykt for at muslimsk fundamentalisme kunne spre seg fra Afghanistan, via Tadsjikistan, til de muslimske områdene i selve Russland. Grensen mellom Afghanistan og Tadsjikistan ble derfor av russerne betraktet som en russisk grense, hvor man måtte demme opp for denne trusselen. Trusselen var overdrevet, men borgerkrigen bidro til å radikalisere deler av opposisjonen.

Kapittel 9: Analyse

9.1 Innledning

Oppgavens problemstilling var hvorfor og hvordan sikkerhetisering av trusler mot egne og russiske interesser fant sted, og hvilken rolle lokale russiske militære spilte i den prosessen som førte til at russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk ble lagt om fra årsskiftet 1992-1993. I hvilken grad var de militære intervensjonene et middel til å påvirke den militære og politiske ledelsen i Moskva, og i hvilken grad kan det sies at de sikkerhetiserte på egenhånd. For å kunne gi svar på dette, er det flere forhold som må tas i betraktning.

Når vi behandler russisk intervensjon i konflikter i det nære utland, må vi ta hensyn til at det både er *innenrikspolitiske* forhold i Russland som spiller inn, men også *eksterne* forhold både på det *internasjonale* og det *lokale* planet, som berører forholdet til de vestlige landene og forhold i de enkelte konfliktene. Hver konflikt har sin egen dynamikk. Vi må se på samspillet mellom disse faktorene. I tillegg til å forklare hvorfor noen handler, vil analysenivå være viktig når vi skal finne hvem det er som identifiserer en trussel, hvem som handler og hvem det blir handlet på vegne av. Denne sikkerhetiseringsprosessen skjedde både innenfor de tradisjonelle militærpolitiske sektorene og innenfor den samfunnsmessige sektoren. Disse sektorene er til dels overlappende og må ikke betraktes som atskilt fra hverandre.

Analysen vil bli knyttet opp mot to viktige endringer som skjedde innenfor russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk i perioden. Analysen er spesielt interessert i overgangen til en eurasiatisk tankegang som ledesnor for russisk politikk fra årsskiftet 1992-93, fordi det kan si oss noe om gjennomslaget for sikkerhetiseringen. Vi er imidlertid også interessert i de forandringene som skjer innenfor den politiske ledelsen og det russiske militæret fra 1993 og utover, med hensyn til synet på bruk av *militære virkemidler*. Det kan si oss noe om hva som ble lagt til grunn da man valgte bruk av militære virkemidler i første omgang. Før en kommer så langt er det imidlertid viktig å klargjøre for flere bakenforliggende faktorer som er viktige for å

forstå hvordan det ble handlet, og hvordan man etter hvert fikk gjennomslag for forsøket på sikkerhetisering.

Det nye og åpnere politiske klimaet som vokste fram fra midten av 1980-tallet og svekkingen av Kommunistpartiets posisjon, gjorde at man i større grad kunne lufte politisk misnøye offentlig. De militære benyttet seg av denne muligheten, og ble politisk aktive i langt større grad enn de tidligere hadde vært. Dette gav seg utslag både i en reaksjonær og en demokratisk retning, som splittet de militære styrkene.

Uklare utenrikspolitiske retningslinjer og kommandolinjer var også en viktig årsak. Jeltsin og kretsen rundt han snakket om betydningen av et godt naboforhold til de nye statene, men var mest opptatt av forholdet til Vesten og viste i praksis liten interesse for de mange utfordringene i det nære utland. Generalene i felten ble bedt om å forholde seg nøytrale til konfliktene, men dette viste seg vanskelig både på grunn av politiske sympatier og fordi de flere steder kom under direkte angrep.

Første halvdel av 1992 var preget av usikkerhet om hvem som hadde kommandoen over de russiske troppene stasjonert i det nære utland. Med oppløsningen av Sovjetunionen ble det bestemt at de militære styrkene skulle bevares under en felles SUS-kommando. Dette viste seg vanskelig og samarbeidet raknet, men det tok tid før man i Russland fikk på plass institusjoner som sikret politisk kontroll med de militære styrkene. Det var først i mars 1992 at det ble opprettet et russisk forsvarsdepartement, med en egen forsvarsminister i mai 1992.

De fleste av de nye statene som oppsto, sto overfor de samme problemene som Sovjetunionen hadde stått overfor. Det var grupper innenfor disse statene som ønsket uavhengighet og som av den grunn hadde liten lojalitet til den nye staten og heller søkte støtte i Moskva, en støtte som bare sjelden kom. På samme måte som unionsrepublikkene følte seg tilsidesatt av Moskva, følte disse gruppene seg tilsidesatt og diskriminert. De russiske troppene hadde derfor med svake stater med

liten legitimitet å gjøre. Dette skapte situasjoner som lett kunne føre til militær involvering.

Vesten og regionale stormakter spilte, som den videre analysen vil vise, en viktig rolle for det handlingsrommet de russiske aktørenes fikk og det var også en viktig grunn at den russiske involveringen tjente interessene til mange forskjellige aktører både sentralt og lokalt, russiske og ikke-russiske. Interessene kunne være forskjellige. De kunne være knyttet til russiske strategiske interesser, lokale økonomiske interesser, militære organisasjonens enhet eller soldatenes sosiale forhold. Felles for dem alle var imidlertid at de så seg tjent med *inn gripen* i konfliktene, og et russisk militært nærvær.

Innen det russiske politiske system spilte den eurasiatiske opposisjonen en viktig rolle. Det var ofte samsvar mellom de holdningene som gjorde seg gjeldende blant militære og de som preget den eurasiatiske opposisjonen. De eurasiatiske tankene sto sterkt, og dette ble brukt av de militære til å legge press på Jeltsin og kretsen rundt han. Dette var med på å skape en slags stilltiende godkjennelse for intervensjoner i konflikter utenfor Russlands grenser. Den innenrikspolitiske situasjonen muliggjorde derfor en uavhengig politikk fra de militære, som åpnet opp for bruk av *militære virkemidler*. Det virker derfor som om det var de militære som hadde initiativet. Ser vi på konflikten i Transnistria, intervenerte den 14. armé der før Sovjetunionen hadde opphørt å eksistere, og før parlamentet hadde vendt seg mot Jeltsin og dannet en sterk opposisjon. Det kan derfor sies, i hvert fall når det kommer til engasjementet i Transnistria, at opposisjonens holdning forsterket konfliktene.

9.2 Statens rolle som sikkerhetiseringsaktør trues - de lokale russiske militære som sikkerhetiseringsaktør

Sikkerhetisering handler om den prosessen hvor noe blir løftet opp fra den politiske hverdagen og gjøres til en del av sikkerhetspolitikken, som i større grad legitimerer bruk av ekstraordinære virkemidler og at man kan gå vekk fra den dagligdagse politikkenes skrevne og uskrevne lover og regler. Det første som vil bli gjort er å

identifisere aktørene i denne prosessen. Hvem identifiserer trusselen, og hvem er det som handler. En annen viktig ting er hvem man henvender seg til, hvem som er *målgruppe* for *sikkerhetiseringsutspillet*. Vi vil være spesielt interessert i hvilket nivå disse aktørene befinner seg på.

Det er vanskelig å peke på en konkret *sikkerhetiseringsaktør*, og si at han eller de var ansvarlig for å sette det nære utland og utfordringer der på dagsordenen. Ofte vil man operere med staten som aktør, når det er snakk om utenriks- og sikkerhetspolitikk. Staten er imidlertid sjelden en enhetlig aktør. Regjering og den politiske ledelsen vil være statens ansikt utad, og er de som gir inntrykk av at staten handler. Innad i den politiske ledelsen vil det imidlertid herske forskjellige syn, som det vil bli kjempet politiske slag om. Disse aktørene igjen, vil hele tiden være under press fra personer og grupper på et lavere nivå, som til enhver tid prøver å få den politiske ledelsen til å handle slik de ser seg best tjent med. De forsøker å rette oppmerksomheten mot ting som de mener i for liten grad har den politiske ledelsens oppmerksomhet.

For å påvirke den politiske ledelsen er det flere strategier å velge imellom. Sikkerhetiseringsaktørene kan forsøke å påvirke staten direkte. De kan forsøke å påvirke det øvrige politiske systemet som så påvirker staten igjen, eller de kan forsøke å skape realiteter og dermed sette dagsordenen. Får man så ikke gjennomslag kan man velge å resignere, forsøke på nytt eller sikkerhetisere på egen hånd (se 2.7). Selv om mange aktører spilte inn, så hadde de *lokale* russisk militære en viktig rolle både for konfliktenes utfall og for dreiningen i russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk. De fire konfliktene vi har sett på var alle forskjellige og graden av lokale russiske militæres involvering varierte, men involveringen var stor nok til at den utgjorde en forskjell. Staten representert ved den politiske ledelsen var fortsatt det viktigste analysenivået med hensyn til at det var de som til syvende og sist ”handlet”, men dette var initiert på et lavere nivå, på det *substatlige* nivået.

Hva ble så den politiske ledelsens rolle? De vil i større grad enn mange av de andre aktørene få en dobbeltrolle, hvor de både er *sikkerhetiseringsaktør* og *målgruppe* for

sikkerhetiseringsutspillet. Som målgruppe var de viktige for de lokale sikkerhetiseringsaktørene fordi det var de som skulle overbevises, og de som til slutt skulle sanksjonere og legitimere sikkerhetiseringsutspillet. Det er først da at vi kan snakke om at noe er sikkerhetisert. De lokale russiske militære henvendte seg imidlertid også til det politiske systemet som sådan, derfor var også opposisjonen viktig. Som målgruppe for sikkerhetiseringsutspillet, er den politiske ledelsens rolle enda større i Russland enn vi kjenner den fra Vest-Europa. Selv om sikkerhetisering åpner for at avgjørelser i større grad kan taes i de "lukkede rom", så vil sikkerhetiseringsaktørene spesielt i de velutviklede demokratiene i Vest-Europa måtte ta hensyn til media og en opplyst og kritisk opinion. Dette vil gjelde aktører både på stat og substatlig nivå. I Russland etter oppløsningen av Sovjetunionen, var det imidlertid et svært begrenset antall personer som skulle la seg påvirke, og som hadde noe å si. Selv om det var mange utenrikspolitiske aktører, så var russisk utenrikspolitikk hovedsaklig i hendene på presidenten og kretsen rundt han. Med oppløsningen av Sovjetunionen hadde folk fått muligheten til å ytre seg fritt, men de ble i liten grad lyttet til når det skulle taes avgjørelser i utenriks- og sikkerhetspolitiske saker (Rukavishnikov 2001:32, Azrael m.fl.1996:4).

Det var altså den politiske ledelsen som de lokale militære først og fremst henvendte seg til. Selv om de lokale russiske militære handlet uten den politiske ledelsens godkjenning, så hadde de et behov for å legitimere handlingene. For de militære var bruk av militærmakt uten godkjennelse problematisk, fordi de er statens redskap i forsvar av territoriet mot ytre trusler. Legitimiteten til de militære er gitt ved at de er statens redskap, og når de ikke lenger opptrer som det så faller den bort. De fleste militære var imidlertid ikke ute etter den politiske makten i seg selv (se 4.5). I så fall ville det være snakk om et militærkupp, noe det synes som om det hersker en stor uvilje mot i det russiske militæret. Det de fleste ønsket var å påvirke politikken i den retningen de mente var best, men til det hadde de begrenset med virkemidler. Det viste seg vanskelig for de lokale russiske militære i 1992, å få gjennomslag for sikkerhetiseringsutspillene hos den politiske ledelsen i Moskva. Det var den atlantistiske tankegangen som gjorde seg gjeldene med betoning av *diplomatiske*

virkemidler, vestlige verdier og et godt forhold til Vesten. Dette var det vanskelig å kombinere med en aggressiv utenrikspolitikk. Den politiske ledelsen var i uttakt med mange av strømningene i det russiske samfunnet, men var lite bevisst dette når de utformet utenriks- og sikkerhetspolitikken. Integrering i Vesten og økonomiske reformer var det eneste som gjaldt. Jeltsins politikk overfor de tidligere sovjetrepublikkene i den første halvdel av 1992 bar lite preg en konfrontasjonslinje, og det var vanskelig å identifisere det som fantes av aktiv politikk som del av en kordinert plan. ”*Even those Western Experts who took Russia’s imperialist nature for granted found it difficult to uncover evil intensions behind the policy of ”good neighbourliness”* (Baev 1997b:181).

Fordi de ikke fikk gjennomslag for sin sikkerhetisering, intervenerte de lokale russiske militære gjennom hele 1992 *uten* godkjennelse fra den sivile politiske ledelsen i Moskva. De anså en *inngripen* i det nære utland som så viktig, at de aksjonerte på egenhånd og la press på den politiske ledelsen med bruk av *militære virkemidler*. De *skapte* politiske realiteter som påvirket dagsordenen, og gav argumenter og støtte til opposisjonen. Her kan det være nyttig å trekke inn begrepet *konfliktentreprenør*. Uansett hva begrunnelsen var for involveringen, så er det god grunn til å hevde at de lokale russiske militære opptrådte som *konfliktentreprenører* i mange av konfliktene i de tidligere sovjetrepublikkene. En konfliktentreprenør er den eller de som tar de nødvendige og bevisste stegene for å starte en voldelig konflikt (Barth Eide 1997:44). Begrepet blir som oftest brukt i forbindelse med stater i oppbrudd, og med svak statlig autoritet. Dette var noe som preget Russland på denne tiden. Russland hadde akkurat gått fra å være en del av et totalitært kommunistisk diktatur til et vaklende demokrati, så å si over natten, og Jeltsins nye demokrati arvet mye fra det gamle Sovjetunionen som svekket hans autoritet og styre. Målet for en konfliktentreprenør kan være både personlig, slik som økonomisk eller politisk makt, eller det kan bli sett på som noe som tjener et kollektiv som konfliktentreprenøren identifiserer seg med (Ibid.). En av de tragiske feilene som ble gjort i kjølvannet av Sovjetunionens sammenbrudd, var at man lettet på tilgangen til våpen hos forskjellige separatist grupper, både bevisst gjennom kriminell virksomhet og sympatier, og som

resultat av plyndring av våpenlagre. Dette tillot en radikalisering av grupper som kanskje ellers ikke ville ha tatt til våpen (Tishkov 1999:585).

Et av de områdene hvor dette var mest bevisst og hvor vi kan si at de opptrådte som *konfliktentreprenør*, var i Transnistria. Hadde det ikke vært for russisk støtte til utbryterrepublikken, så er det lite trolig at konflikten ville ha utviklet seg til full krig i 1992 (King 1994/95:106). En kan vel gå enda lenger å si at hadde ikke den 14. armé involvert seg i så stor grad som den gjorde, så er det små sjanser for at konflikten ville kunne ha utviklet seg til en voldelig løsrivningskonflikt, at den ville ha nådd en slik grad av intensitet med bruk av tungt militært materiell, eller at den fikk det utfallet den fikk. I mye større grad enn i mange av de andre konfliktene var de en *utløsende* årsak til konflikten i Transnistria, hvor de i de andre konfliktene mer *forsterket* konfliktene. De skapte *kaosutfordringene* mer enn de bekjempet dem. Ved årsskiftet forsvant mye av bindingene til Vesten, og den politiske ledelsen tok isteden mer hensyn til innenrikspolitiske forhold. Det er først da at det går an å snakke om at de fikk *gjennomslag* for sikkerhetiseringsutspillet. Utspillet ble *legitimert* ved at også den sivile politiske ledelsen adopterte den politikken som de lokale russiske militære hadde stått for, og sanksjonerte handlingene til de militære ved å uttrykke behov for en mer aggressiv politikk og at Vesten måtte godkjenne dette.

9.3 Bruken av militærmakt som virkemiddel

En vellykket sikkerhetisering, legitimerer bruk av ekstraordinære virkemidler for å møte en trussel. I de konfliktene vi ser på, så var virkemiddelet bruk av militærmakt eller militærintervensjon. Knyttet opp mot bruk av militære virkemidler, hadde den politiske ledelsen og lokale russiske militære to forskjellige prioriteringer som gjorde at de handlet forskjellig. I en kost-nytte analyse av bruk av militære virkemidler vil forhold som *aksept* og *effekt* være viktige faktorer (Kjølberg og Egeberg 2001), og aktørene vektla disse forskjellig.

Den politiske ledelsen vektla *aksepten* bruk av militære virkemidler hadde hos et nasjonalt, men spesielt et internasjonalt publikum, pga. ønsket om en nærmest mulig

tilknytning til Vesten. Samtidig som den politiske ledelsen var målgruppen for sikkerhetiseringutspill, så var den en sentral aktør som måtte ta hensyn til en mye bredere målgruppe og måtte i større grad enn de militære, legitimere handlingene sine overfor denne målgruppen, bestående av den hjemlige opinionen, den politiske opposisjonen og forskjellige utenlandske aktører. Selv om den politiske ledelsen var lite lydhøre for den offentlige opinionen, hadde Jeltsin en stilling som var på valg. De militære hadde andre bindinger. De kunne bli avsatt, men Jeltsin måtte ta et visst hensyn til opposisjonen og opinionen som i stor grad ble neglisjert av Jeltsin gjennom størstedelen av 1992. Dette gjaldt først og fremst i forhold til de eurasiatiske og patriotiske strømningene i befolkningen. Dette visste de militære og den politiske opposisjonen å spille på. Selv om bruk av *militære virkemidler* ble viet lite oppmerksomhet i den offentlige opinionen, utgjorde det allikevel et potensielt problem for den politiske ledelsen, gitt visse forutsetninger både i det autoritære Sovjetunionen og det unge, vaklende demokratiet i Russland.

Aksepten for kostnadene en militæroperasjon førte med seg var større i det russiske samfunnet enn i Vesten, men ser vi på krigen i Afghanistan så spilte de store tapene av sovjetiske soldater inn på undergravingen av det sovjetiske systemet på slutten av 1980-tallet, og det utviklet seg en stor grad av anti-militarisme. Dette så man også under den første krigen i Tsjetsjenia fra 1994 til 1996, hvor store tap av russiske soldater presset frem en slutt på krigen. Det er ting som tyder på at den folkelige opinionen i liten grad blir tatt hensyn til når man intervensjoner, men at de får større betydning ettersom engasjementet strekker seg ut i tid (Kupchan 1992:253). I de militære intervensjonene i det nære utland mellom 1992 og 1994 var imidlertid de russiske tapstallene små, og skapte i liten grad de overskriftene hjemme i Russland som kunne ha vekket den offentlige opinionen.

Det var derfor det internasjonale samfunnet som kom til å bli det viktigste publikumet for den politiske ledelsen i 1992. Det viser også den relative prioriteringen ved at det var forholdet til Vesten som ble gitt prioritet, mens det nære utland ble neglisjert. De ønsket å nærme seg Vesten, og å etablere et godt forhold til disse landene. Hensynet

til Vesten hadde forrang foran de innenrikspolitiske forholdene, og i forhold til det nære utland foretrakk de *diplomatiske virkemidler* og *avskjerming*, fremfor *militære virkemidler* og *inn gripen*. Tradisjon fra sovjettiden med å intervenere militært slik de hadde gjort det i Øst-Europa, var noe det var viktig å distansere seg fra. Det var problematisk overfor det internasjonale samfunnet og FN, hvor territoriell integritet og politisk uavhengighet er normen for forholdet mellom stater. Det er vanskelig å få legitimitet for militærintervensjoner hvis man ikke går gjennom FN, da det bare er Sikkerhetsrådet som kan gi klarsignal for bruk av militærintervensjon. De militære intervensjonene i det nære utland ligger imidlertid i en gråson (se 1.3). Troppene sto i landene fra før av og det kan ha gjort det vanskeligere for andre å stemple dem som intervensjoner. Det kan samtidig ha gjort det lettere for russerne å gjemme seg bak argumentene om at de opererte som en stabiliserende eller fredsbevarende makt, selv om dette først ble formalisert senere.

Holdningen til bruk av militære virkemidler og det å intervenere militært hos aktørene, var svært forskjellig i konfliktene i det nære utland og krigen i Bosnia. I Bosnia var det de militære lederne som motsatte seg bruken av militære virkemiddel og som pekte på at løsningen måtte være politisk (Crow 1993:50), mens den politiske ledelsen ville sende flere fredsbevarende tropper og støttet i større grad de vestlige landenes trusler om bruk av militære virkemiddel for å få en slutt på konflikten. Dette var allikevel mer på Vestens premisser, og støtter opp under påstanden om at Jeltsin forsøkte å spille på lag med Vesten, og at det som skjedde i det nære utland ikke var en del av Jeltsins utenrikspolitikk. Jeltsin var bekymret for hvordan Vesten ville reagere på en mer aggressiv utenriks- og sikkerhetspolitikk overfor de tidligere sovjetrepublikkene. Samtidig så forholdt Vesten seg passive til de russiske militære intervensjonene av frykt for at man ville kunne skade Jeltsin innenrikspolitisk, og at dette ville tjene den nasjonalpatriotiske opposisjonen. Vesten så heller ikke på deres forhold til Russland i det nære utland, som et null-sum spill.

De militære tenkte mer på hvilke virkemidler som var mest *effektive* når det gjaldt å legge press på det politiske lederskapet. Der hvor staten hadde flere mulige

virkemidler, så var dette mer begrenset for de militære. En ting som var spesielt ved enkelte av konfliktene i det nære utland, var at statens viktigste maktmiddel, militærmakten, opererte uavhengig av staten, men samtidig til en viss grad tok på seg ansvaret å handle i statens navn der den mente at staten ikke var sitt ansvar bevisst. Vanligvis er det stater som intervensjonerer militært i andre stater, men her så vi en uthuling av statens tilnærmede monopol ikke bare på å identifisere en trussel som krever bruk av militærmakt, men også å bruke militærmakten for å påvirke en annen stats indre anliggende. De militære gjorde også visse forsøk på å påvirke den politiske agenda. Politiseringen av det russiske forsvaret, bidro til at mange militære forsøkte å påvirke politikken ved å engasjere seg i partipolitikken (se 4.4). Det var allikevel militærmakt som var det virkemiddelet som lå nærmest. Den militære maktbruken påvirket den politiske situasjonen både i de stater de militære intervensjonerte i, og i Russland selv.

I 1992 trodde de militære at de hadde en ubegrenset tilgang på nye militære avdelinger, basert blant annet på de hjemvendende troppene fra Øst-Europa (Baev 1995:101). Det hadde vært en tradisjon fra Sovjetunionen å intervensjonere militært i Øst-Europa, i situasjoner der de så sine interesser truet. De opererte derfor i større grad ut ifra en politisk overbevisning og svarte på konkrete utfordringer i de enkelte konfliktene, uten å ta for mye hensyn til belastningen dette representerte på den militære organisasjonen.

Den kanskje viktigste konflikten hvor de involverte seg militært, og hvor involveringen i størst grad var initiert lokalt, var konflikten i Transnistria. Denne satte standarden fordi det var der de først engasjerte seg. Den væpnede konflikten i Nagorno-Karabakh hadde begynt tidligere, men dette var et resultat av Moskvas politikk for å stoppe urolighetene mellom aserbajdsjanere og armenere, gjenopprette status quo, mens man ennå var en del av Sovjetunionen. I Transnistria hadde den 14. armé allerede fra desember 1991, deltatt i trefninger med moldovske polititropper. I Tadsjikistan og Abkhasia ble man involvert militært fra våren og høsten 1992.

Det var imidlertid ikke de lokale motstanderne de militære først og fremst forsøkte å påvirke i den første perioden, det var som vi allerede har vært inne på, den politiske ledelsen i Moskva. Militærmakt ble her mer et *politisk virkemiddel*, et politisk pressmiddel mot egne ledere, enn militærmakt i seg selv slik det ble brukt mot de lokale lederne i det nære utland. Dette betinger at legitimiteten av den politikken regjeringen førte var lav og at de militære hadde potensielle støttespillere. Det de gjorde var å utfordre legitimiteten til den politiske ledelsen, både fordi de ikke hadde kontroll med de militære styrkene, men også fordi det brøt med internasjonale normer og regler. Den politiske ledelsen trenger å føre en konsekvent politikk og ha aksept for handlingene sine. De militære styrkene, som skal være en apolitisk institusjon underlagt den sivile politiske ledelsen, utfordret dermed Jeltsins regime på en dramatisk måte. Reagerte de ikke på denne utfordringen ville det kunne undergrave legitimiteten til den politiske ledelsen ved at den ble sett på som svak, både av interne og internasjonale aktører. På den annen side hadde de militære sterk støtte i opinionen og hos opposisjonen, slik at regjeringen kunne bli sett på som en som ikke fremmet russiske interesser. Handlingen krevde et svar for å vise at den politiske ledelsen hadde kontroll over situasjonen. Valget sto da mellom å straffe de militære, holde fast ved den atlantiske linjen og dermed risikere å bli stemplet som anti-patriotiske, eller å gi etter ved å sanksjonere de militæres handlinger og dermed risikere et dårligere forhold til Vesten.

I 1992 var det forholdet til Vesten som veide sterkest, mens presset ved årsskiftet 1992-93 var blitt så stort at den politiske ledelsen valgte å gi etter og sanksjonere handlingene til de militære. På den innenrikspolitiske banen ble den politiske ledelsen presset av opposisjonen, og engasjementet i det nære utland hadde vokst gjennom hele 1992, slik at det hadde blitt veldig stor avstand til hva som ble fremstilt som offisiell politikk. Utenrikspolitisk hadde kostnadene ved å føre en politikk som sto i motsetning til Vestens blitt mindre. I Russland hadde de kommet til den konklusjonen at de ikke ville bli integrert i Vesten, og de ville heller ikke få den økonomiske bistanden de hadde sett for seg. Vesten tok Russland for gitt, og Russland følte at de ikke fikk noe igjen for å føre en ettergivende politikk overfor Vesten.

I den perioden oppgaven tar for seg, har vi to viktige skifter i russisk utenrikspolitikk. Det første skiftet skjedde ved årsskiftet 1992-1993 med en tilpasning til en mer eurasiatisk tankegang fra Jeltsin og Kosyrevs side, og det andre kom i 1994 med rollebyttet hvor utenriksdepartementet trer frem som den fremste talsmannen for en et aktivt engasjement i det nære utland og bruk av *militære virkemidler*. Utenriksdepartementet ble igjen, for første gang siden tidlig i 1992, det toneangivende organet når det kom til utformingen av russiske utenriks- og sikkerhetspolitikk. Denne overgangen var imidlertid mer glidende, og for bedre å belyse denne utviklingen kan vi veldig grovt dele inn i tre perioder som tilsvarende årene 1992, 1993 og 1994, når vi ser på holdningen til bruk av militære virkemidler.

Den første perioden er allerede behandlet for begge aktørene. I den andre perioden som dekker 1993, så hadde de militære fortsatt en stor tro på bruken av militære virkemidler. Nå opererte de imidlertid både uavhengig, men også i større grad sammen med den politiske ledelsen i Moskva. Det hadde utviklet seg en viss form for konsensus om utenrikspolitikken. Det kan identifiseres en mer positiv innstilling til bruk av militære virkemidler fra den sivile politiske ledelsen, men mer av nødvendighet enn av et utpreget ønske. Fordi de etter press la om utenrikspolitikken fra 1993, måtte de også av nødvendighet gå inn for i større grad å legitimere, men også gjøre bruk av militære virkemidler. Jeltsin-regjeringens kost-nytte vurderinger hadde endret seg. I denne perioden har derfor både den sivile ledelsen og de militære et positivt syn på bruk av militære virkemidler. Vi kan også se at et større engasjement fra den politiske ledelsens side i de enkelte konfliktene, kom som resultat av konkrete hendelser som skapte oppmerksomhet. Dette viser at de militære hadde lykket med sitt sikkerhetiseringsutspill. Ser vi på Tadsjikistan, så identifiseres perioden mai 1992 til august 1993 som en periode preget av spontan involvering, hvor russisk involvering bar preg av at avgjørelsene ble tatt av offiserer på mellom- eller lavere nivå, eller gjennom avtaler mellom den tadsjikiske regjeringen og den lokale russiske kommandanten (Dubnov 1996, Jonson 1996:70). En aktiv politikk fra Moskva identifiseres til sommeren 1993, og angrepet på en russisk grensepost som kostet 25 soldater livet. I Abkhasia har et sterkere engasjement ofte blitt knyttet til

nedskytningen av et russisk helikopter med flyktninger, i desember 1992. I begge tilfellene førte episodene til en skarpere retorikk, og i Tadsjikistan til en betydelig opptrapping av det russiske militære nærværet i området.

Den tredje perioden som kan identifiseres til 1994, representerte en reaksjon mot de to forutgående periodene fra de militæres side. De så hvordan engasjementet i det nære utland representerte en *overbelastning* på den militære organisasjonen. De russiske avdelingene var ikke trent for de fredsbevarende operasjonene som kom i stand, det oppsto problemer med innkvartering, logistikk og vedlikehold, og det ble ikke kompensert for dette i budsjettene som ble dårligere og dårligere. Holdningen til bruk av militære virkemidler til å påvirke konfliktene i det nære utlandet, ble derfor negativ. Her må det imidlertid skilles mellom forsvarsministeren og resten av de militære. Gratsjev var en av dem som ivret mest for den senere Tsjetsjeniakrigen som startet i desember 1994, hvor han lovet Jeltsin en rask seier (Service 2003:533). Mens den politiske ledelsen på *statsnivå* vil ha et bredt spektrum av interesser å ta hensyn til, så vil *substatlige grupper* ofte ha et langt smalere. For de militære så vil mye av fokuset være på den militære organisasjonen, og det var det også i det russiske tilfellet. Det at de militære forandret syn på bruk av militære virkemidler hadde lite med at de ikke ønsket et engasjement i det nære utland, men mer at de så at kostnadene ble for store for den militære organisasjonen. Et aktivt engasjement i det nære utland ville gå på bekostning av andre oppgaver.

Hos den politiske ledelsen derimot, ble synet på bruk av militære virkemidler mer udelt positivt. Vi kan si at Moskva høstet fruktene av de militære intervensjonene i 1992. Russiske interesser i det nære utland hadde blitt styrket, og med unntak av Tadsjikistan, så hadde dette krevd et minimum av russiske falne. Både Aserbajdsjan og Georgia hadde meldt seg inn i SUS igjen, og i Georgia hadde man fått til avtaler som sikret russiske baser i landet. Det ble også et større fokus på de økonomiske interessene i Kaukasus. Dette gjaldt både oljerikdommene i Det Kaspiske Havet, og hvor eventuelle oljeledninger skulle legges. De så at militærmakt var det mest virksomme virkemiddelet de hadde til rådighet i det nære utland. Dette var ikke noe

nytt, da militærmakten hadde vært ryggraden i det gamle Sovjetunionen og etter hvert det eneste virkemiddelet hvor Sovjetunionen kunne konkurrere med USA. Den *ideologiske* makten de hadde hatt overfor periferien forsvant med Sovjetunionen, og den *økonomiske* makten var betydelig svekket. I 1994 var den økonomiske situasjonen om mulig enda verre enn under Sovjetunionens siste leveår, grunnet feilslåtte markedsliberalistiske tiltak, og eventuelle *økonomiske virkemiddel* ville derfor kun ha begrenset effekt. Dette poenget bør imidlertid modereres noe. Hadde det eksistert et ønske om det, så hadde de hatt *økonomiske virkemiddel* til å legge press på partene. Både Tadsjikistan og Transnistria fikk størstedelen av inntektene sine ved overføringer fra Moskva. Tadsjikistan var den fattigste av de tidligere sovjetrepublikkene og var helt avhengig av støtten, mens Transnistria hadde en betydelige militære industrien som gjorde at de kunne finansiere leiesoldater, og til en viss grad opprettholde den levestandarden de hadde opparbeidet seg i sovjettiden. I Abkhasia kom alt av forsyninger til utbryterrepublikken over grensen fra Russland i nord, og Russland kontrollerte også strøm- og gasstilførselen.

Et annet viktig poeng var at Vesten i store deler av perioden, aksepterte at Russland brukte makt i periferien. Dette kom dels av at de ikke ville presse Jeltsin fordi de fryktet for at den russiske opposisjonen ville komme til makten, men av større betydning var det at de ikke så på det som om det forelå et null-sum spill. Der hvor Russland hadde sett på situasjonen i lys av en null-sum tenkning siden 1993, så anså Vesten det som om ikke noen av deres interesser var truet og de så heller på Russland som en nyttig alliert som kunne demme opp for kaos-utfordringer i en felles periferi. En null-sum tenkning gjorde seg først gjeldene fra Vestens side med fokuset på oljerikdommene rundt Det kaspiske hav fra 1994, og med inntoget av tidligere president Jimmy Carters sikkerhetspolitiske rådgiver Zbigniew Brzezinski som rådgiver i Clinton administrasjonen fra 1995-96 (Bukkvold og Kjølberg 2001:13).

Det kan diskuteres hvorvidt den passive politikken som ble ført fra Jeltsins side i utenrikspolitikken gjennom store deler av 1992, var en del av en bevisst politikk. At de lokale russiske militære ble brukt til å føre den intervensjonspolitikken som han

ikke kunne ha som uttalt politikk, med tanke på forholdet til de vestlige landene. Jeltsin var oppmerksom på konfliktene i det nære utland. Både den moldovske og den georgiske presidenten henvente seg til Jeltsin flere ganger under stridighetenes gang for å få han til å gripe inn. Disse henvendelsene ble i det store og det hele ikke besvart (Crow 1992a:10), og er av mange blitt tolket som akkurat denne stilltiende godkjennelsen. En ting som derimot taler til Jeltsins fordel, er at det er vanskelig å se at han skulle kunne ha støttet den politikken opprørerne i Transnistria førte. Lederne i Transnistria representerte det kommunistiske regimet som Jeltsin hadde bidratt til å bli kvitt, og burde sees på som en farligere motstander enn de moldovske lederne og den moldovske presidenten Mircea Smecer. Opprørerne hadde støttet kuppet i Moskva i 1991, mens Smecer var en av de få sovjetlederne som gav sin støtte til Jeltsin.

En annen ting er at mange av de tingene den politiske ledelsen foretok seg, ofte sto i sterk kontrast til de handlingene man så på bakken. Etter angrepet på Abkhasia i august 1992 fortsatte de å overlevere våpen til Georgia i henhold til Tasjkentavtalen, samtidig som lokale russiske militære forsynte abkhaserne med tyngre våpen, slik som stridvogner. I Tadsjikistan undergravet kommandanten for grensestyrkene Moskvas anstrengelser for å få til en våpenhvile i 1994, ved å erklære at han så på opposisjonsstyrkene som fiendtlige styrker i henhold til den russisk-tadsjikiske grenseavtalen fra 1993.

I hvilken grad opptrådte så andre aktører som sikkerhetiseringsaktører? Ser man nærmere på konflikten i Nagorno-Karabakh, så kan det virke som om den har et større preg av at den militære ledelsen i Moskva opptrådte som sikkerhetiseringsaktør. Dette engasjementet strekker seg tilbake til 1992, og er et eksempel som til en viss grad bryter med tanken om at engasjementet i 1992 var initiert av lokale militære. Dette må imidlertid betraktes som unntaket som bekrefter regelen. I de fleste av konfliktene uttrykte de sentrale militære lederne støtte til de lokale militæres initiativ, men med unntak av Nagorno-Karabakh er det lite som peker i retning av at det var de som tok initiativet. Forsvarsminister Gratsjev har blitt

sett på som en nikkedukke for Jeltsin, men frem til våren 1993 representerte han en annen politikk enn Jeltsin. Han var mot den pro-vestlige linjen, og dette så man særlig i forsøkene på å få til en våpenhvile i Nagorno-Karabakh. Der opererte han innenfor det man skulle tro var utenriksdepartementets domene, og undergravde utenriksdepartementets bestrebelser på å få til en avtale gjennom Minskprosessen, som også involverte vestlige land.

Det som skjedde på slagmarken kan indikere at de russiske soldatene i Nagorno-Karabakh i større grad opptrådte som leiesoldater for den som betalte best, uten noen form for politisk overbevisning. Det skjedde blant annet flere ganger at russiske soldater kjempet mot hverandre på slagmarken. Både i Transnistria og Abkhasia fant vi lokale russiske militære og frivillige fra andre deler av Russland, som i større grad enn i Nagorno-Karabakh kjempet ut ifra en politisk overbevisning. Dette poenget bør imidlertid ikke overdrives.

Russisk støtte til Armenia og til aserbajdsjanere i opposisjon til det sittende regimet, styrker ytterligere tanken om at innsatsen var styrt fra sentralt nivå. Armenia mottok betydelige mengder militært materiell fra Russland, som senere fant veien inn i enklaven. At russiske styrker ble stående i Armenia i motsetning til i Aserbajdsjan, gjorde at Armenia kunne frigjøre både materiell og armensk personell til innsats i enklaven. Tilbaketrekkingen av de russiske troppene fra Aserbajdsjan et år før tiden, spilte en viktig rolle i den interne maktkampen og må sees på som et tegn på at initiativet var tatt på et høyere nivå. Dette skjedde imidlertid på et tidspunkt hvor den politiske ledelsen hadde skiftet utenrikspolitisk standpunkt, og kan dermed like gjerne være et initiativ derfra.

I behandlingen av den militære ledelsen som sikkerhetiseringsaktør, så kan man heller ikke unnlate å trekke inn den byråkratiske dragkampen som foregikk mellom det russiske Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet. Det som finner sted kan delvis forklares ut fra Allison's byråkratisk politikk modell (Allison 1969). Den politiske ledelsen er ikke en enhetlig gruppe, men mange aktører med forskjellige

preferanser og prioriteringer, som deltar i en tautrekking for å få gjennomslag for sine ønsker. Forsvarsdepartementet er en av flere aktører som vil kjempe for å fremme de interessene de mener best tjener nasjonale, men også den militære organisasjonens, interesser. Når det er snakk om sikkerhetspolitikk, blir ofte utenriksdepartementet og forsvarsdepartementet stående på hver sin side. I Russland var disse departementene representanter for to vidt forskjellige miljøer, det gamle og det nye systemet, og det var stor uenighet om en rekke politiske saker. Det hersket for eksempel uenighet om hva slags karakter det russiske engasjementet i Bosnia skulle ha, og det var mye oppmerksomhet i media rundt spørsmålet om tilbaketrekking av russiske tropper fra Baltikum. Et annet viktig spørsmål hvor det hersket uenighet, var forholdet til resten av det nære utland.

Forhold som her gjorde seg gjeldene, var som vi har sett knyttet opp mot megling i konflikten i Nagorno-Karabakh, internasjonale organisasjoners involvering, men også deltagelse i fredsbevarende operasjoner og etniske russeres situasjon. Når det gjaldt de fredsbevarende operasjonene, så var det en del innenfor det militære som så for seg at denne virksomheten skulle forgå ved at de brukte prinsippet om avskrekking av de stridende partene ved hjelp av militære virkemidler (Baev 1995:102, Lynch 2003:8-9, Allison 1994:11). Mer moderate krefter innenfor Utenriksdepartementet mente derimot at de fredsbevarende styrkene skulle være et av flere virkemiddel, en mellomting mellom alenegang og intervensjon, og det å ikke blande seg inn i det indre anliggende i de nye republikkene i det hele tatt (Lynch 2003:9). Der hvor Forsvarsdepartementet fokuserte på de etniske russernes forhold i det nære utland, var det mange i Utenriksdepartementet som ikke så eksistensen av et eget russisk diaspora problem, men bare et generelt problem med å håndheve internasjonalt aksepterte menneskerettigheter (Kolstø 1995:275). I den byråkratiske dragkampen var det til Forsvarsdepartementets fordel, at Utenriksdepartementets spillerom ble betydelig redusert ved at Jeltsin delegerte mye av Utenriksdepartementets makt til andre organer som Sikkerhetsrådet, og at han selv flere ganger angrep Utenriksdepartementet for en mangelfull politikk.

Selv om det vokste fram en konsensus når det gjaldt utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål i 1993, hindret allikevel ikke dette Forsvarsdepartementet å operere uavhengig av Utenriksdepartementet også etter dette. Forsvarsdepartementet overstyrte i høy grad Utenriksdepartementet når det gjaldt avviklingen av den felles SUS-kommandoen. Samtidig så skal det ikke legges for mye vekt på den byråkratiske dragkampen. På grunn av den lite utviklede politiske beslutningsprosessen man fant i Russland, spilte personlighet og enkeltindivider en mye større rolle enn hva man ellers er vant med (Azrael m.fl.1996:5). Det eksisterte en mye mindre grad av koordinering de forskjellige departementene imellom, og når det gjaldt saker av felles interesse så kunne forslag gå rett fra et departement til presidenten, uten at det ble forelagt de andre berørte departementene (Ibid.).

I tillegg til den militære ledelsen sentralt, var det også andre aktører som gjorde seg gjeldene. I borgerkrigen i Tadsjikistan var Forsvarsdepartementet viktig, ved å fremme frykten for muslimsk fundamentalisme og spredning av den til selve Russland. Det kan imidlertid synes som om de lokale regimene var like viktige og at mye viktig informasjon ikke nådde fram til den politiske ledelsen i Moskva. Den politiske ledelsen i Moskva var lite oppdatert på hva opposisjonen sto for, og fikk informasjonen sin hovedsakelig fra kommunistregimet i Tadsjikistan, regimet i Usbekistan og de lokale russiske militære. Dette var regimer og aktører som så seg tjent med russisk tilstedeværelse, og som derfor var tilbøyelig til å manipulere denne informasjonen. Det samme må sies om det politiske lederskapet i utbryterrepublikken Abkhasia. Russerne var lite kritiske til opprørernes motiver, når de bevæpnet grupper som lovet å bekjempe Georgias anti-russiske politikk og geopolitisk reorientering (Tishkov 1999:585). Skulle utbryterrepublikkene Transnistria og Abkhasia, og kommunistregimet i Tadsjikistan overleve, var de avhengig av støtte fra den største militærmakten i området som var Russland. På den annen side så kan det også argumenteres for at russerne så dette spillet, og gikk inn i det med åpne øyne fordi det var i deres interesse. Bortsett fra en kort periode høsten 1992, førte de er rimelig konsistent politikk med ensidig støtte til kommunistregimet i Dusjanbe. Mens Russland i perioden 1992-1993 hadde støtte fra regimet i Usbekistan, kom Russlands

politikk fra 1995 under sterk kritikk fra det samme regimet for den ensidige støtten til president Rakhmonov, og hans uvilje til å inngå kompromiss med opposisjonen (Jonson 1998:30, Borcke 1996:50).

Noe som styrker troen på at intervensjonen kom fra lokalt hold, men som frembringer et nytt spørsmål, var om de militære styrkene involvert egentlig kunne regnes som russiske. Både i Transnistria og Tadsjikistan var det uklare grenser mellom russiske tropper, og lokal militære styrker og milits. De russiske styrkene har aldri vært rene russiske styrker og det har alltid vært et lokalt innslag, men det foregikk flere steder en utstrakt rekruttering av lokale mannskaper. Vi har også eksempel på at både russiske offiserer og menige soldater deserterte over til de lokale styrkene, ofte i forbindelse med at de russiske troppene holdt på å trekke seg ut. Det er vanskelig å slå fast begrunnelsen og hvor lojaliteten deres lå. Både økonomiske og politiske forhold gjorde seg gjeldene. En skal ikke underslå at dette for mange var fundert på en ideologisk overbevisning. I tillegg til disse fantes det russiske leiesoldater som hadde latt seg verve for å kjempe på en av sidene i konflikten, men hvor vi ikke kan gjøre bruk av betegnelsen desertører da de kom til konfliktområdene på et senere tidspunkt

9.4 Hvorfor sikkerhetiseres det og hva sikkerhetiseres?

Slutten på Den kalde krigen med et markert *øst-vest* skille, åpnet for nye måter å se på seg selv og omverdenen. Vårt utgangspunkt er hvordan Russland ser på seg selv, og hvordan Russland ser på det nære utland. Dette igjen gir føringer for hvordan aktørene handler. Fokuset er ikke på hvordan det nære utland ser på Russland, men dette vil spille inn ved at Russland mottar *tilbakemeldinger* derfra. Slik det er fremstilt i kapittel 2, vil maktstrukturen for de russiske eurasiatene på begynnelsen av 1990-tallet kunne fremstilles som en kombinasjon av en *øst-vest* dimensjon, en *kristen-muslim* dimensjon og en *sentrum-periferi* dimensjon.

Både hos atlantistene og eurasiatene ville Russland i forhold til det nære utland og konfliktene der, fremstå som et *sentrum*. Forskjellen var at atlantistene, i motsetning

til eurasiaterne, så på Russland som en *periferi* i forhold til Vesten. Fordi denne tankegangen dominerte i det russiske lederskapet den første tiden, førte dette til en neglisjering av de tidligere sovjetrepublikkene. Hovedfokus var på å bli *integrert* i det vestlige sentrum. Jeltsin og hans menn mente også at Russland var et sentrum i forhold til de tidligere republikkene, men det var forholdet til Vesten som betydde noe. Tilnærming til periferien var for atlantistene preget av *avskjerming*. I den grad de forsøkte *påvirkning* eller *inngripen* i konfliktene, så var det i samarbeid med Vesten og internasjonale institusjoner som OSSE og FN. Dette var mulig fordi atlantistene, i motsetning til eurasiatene, ikke så på de russisk-vestlige relasjoner i det nære utland som et null-sum spill.

Fordi eurasiatene så på det som et null-sum spill, så gjorde også *øst-vest* dimensjonen seg gjeldene i forhold til det nære utland. Det var viktig å etablere kontroll og skaffe seg allierte i det nære utland, for å hindre at Vesten tok over innflytelse og kontroll. Den beste politikken overfor periferien var derfor *integrasjon* eller *gjenintegrasjon*, og *påvirkning* og *inngripen* i de forskjellige konfliktene. Like viktigere var nok også *sentrum-periferi* dimensjonen med sine ”kaos-utfordringer”, og *kristen-muslim* dimensjonen med fokus på utfordringer fra de muslimske områdene og muslimsk fundamentalisme. Fra årsskiftet 1992-1993 ble så denne tankegangen overtatt av den politiske ledelsen i Moskva, både pga. misnøye med Vestens politikk, innenrikspolitiske press og de militæres bruk av intervensjon som pressmiddel.

9.5 Beskyttelse av nasjonale interesser eller russisk neoimperialisme?

Ved først å se på forsøkene på å gjøre staten til *sikkerhetiseringsobjekt*, så må det nevnes at det ofte er uklart hva som blir lagt i statsbegrepet av aktørene. Begrep som Unionen, Stor-Russland knyttet til en eurasiatisk tankegang og Russland knyttet til Føderasjonens grenser, glir over i hverandre og danner ikke klare skiller. Det russiske militære nærværet i de tidligere sovjetrepublikkene er blitt legitimert med at de opererte som fredsbevarende styrker, og at de beskyttet nasjonale interesser. Hva som er beskyttelse av nasjonale interesser blir derfor åpent for ulike fortolkninger. Land kan se ulikt på hva som er av vital interesse for staten eller nasjonen. Kjernen i

enhver stats nasjonale interesser vil likevel være knyttet til det de oppfatter som de klassisk militær-politisk sektorene, og sikkerhetisering vil knyttes til trusler mot territorium, suverenitet og den politiske enheten.

Det vil være naturlig at Russland også etter Sovjetunionen, hadde interesse for det nære utland. Det eksisterte en nær tilknytning til disse områdene gjennom århundrer med imperiebygging. Det var ikke noe klart mentalt skille mellom det som nå var definert som Russland og det som nå lå utenfor. Russerne, mer enn de andre nasjonalitetene innenfor det tidligere Sovjetunionen, knyttet den nasjonale identiteten til Unionen, og tapet av et imperium gikk derfor sterkt inn på dem psykologisk (Kolstø 1993:198). En følge av dette uklare skillet og en massiv emigrering over landegrensene i sovjettiden, var at det i 1991 bodde nærmere 25 millioner mennesker i det nære utland som var definert som etniske russere. I det tidligere Sovjetunionen hadde de også en planøkonomi som gjorde de forskjellige unionsrepublikkene avhengige av hverandre, og Russland ville ha *økonomiske interesser* i det nære utland. For mange russere, både i Russland og det nære utland, var det derfor naturlig av flere grunner å ønske seg et tettere samarbeid, eller *gjenintegrering*.

Det militære nærvær i republikkene var derimot mer problematisk. Disse områdene var nå selvstendige stater, og russisk militær inngripen ville være innblanding i andre lands anliggende, som kunne defineres som militær aggresjon. At russisk militær tilstedeværelse i de tidligere republikkene skulle kunne legitimeres med at det fantes en direkte trussel mot russisk territorium, suverenitet og politisk enhet, var problematisk i hvert fall i tre av konfliktene, da det bare er Georgia som har felles grense med Russland. At Russland betraktet Aserbajdsjan og Tadsjikistans grenser mot nabolandene som Russlands egne grenser, som mange i Russland gjorde, og at dette legitimerer et militært nærvær, må sees på som et klart brudd på disse statenes suverenitet. De nordkaukasiske republikkene og grensen til Georgia, var derimot et annet problem. Selv om Georgia ikke utgjorde noen militær trussel mot Russland, kunne konfliktene innad i Georgia true Russlands stabilitet. Utbruddet av konflikter der vil fort lede til en smitteeffekt, som vil kunne utgjøre en trussel mot russisk

territorium og suverenitet. Konflikten representerte en mulig ”*kaos-utfordring*” i en *sentrum-periferi* dimensjon. De var svært var for spredning av voldelige konflikter til Russlands ”myke buk”, de nordkaukasiske republikkene med en muslimsk majoritet i befolkningen.

Konflikten i Abkhasia mobiliserte mange av de nordkaukasiske folkegruppene til kamp i republikken, selv om abkhaserne hadde en svak tilknytning til islam og var pro-russiske. Det som skapte bekymring i Moskva, var at det blant de frivillige fra de nordkaukasiske folkeslagene og innad i Konføderasjonen av Kaukasiske Fjellfolk, var grupper som mente at man burde bryte båndene til Russland. Dette gjaldt spesielt tsjetsjenerne, som selv førte en kamp for uavhengighet fra Russland knyttet til etniske og nasjonale skillelinjer, og ikke først og fremst religiøse. Dette var bekymringer som ble delt av den politiske og den militære ledelsen, men utfordringen ble møtt med forskjellige strategier. Mens den politiske ledelsen foretrakk *avskjerming*, anså de militære *inn gripen* som den beste strategien. Fra den politiske ledelsens ståsted, kan det her snakkes om en sikkerhetisering innenfor den *politiske* sektoren. Politiske sikkerhetisering handler om *legitimitet* og *anerkjennelse*. Skulle de nordkaukasiske republikkene få selvstendighet, ville dette kunne lede til en undergraving av den Russiske Føderasjonen. Det er det til en viss grad konflikten i Tsjetsjenia handler om for russerne. Gir de uavhengighet til en, så vil de andre kunne følge etter og de risikerer at selve Russland går i oppløsning. For det politiske Moskva var det derfor viktig at Georgias territorielle integritet ikke måtte krenkes, at russiske tropper skulle forholde seg nøytrale, og at de skulle forhindre at frivillige soldater tok seg inn i regionen.

De militære fokuserte imidlertid på *inn gripen*. Det er blitt hevdet at det var en ikke-uttalt plan å forsøke å stabilisere situasjonen i Nord-Kaukasus, ved å konsolidere Russlands politiske og militære tilstedeværelse i Georgia (Baev 1995:100). Mange av de militære fryktet også en internasjonalisering av konflikten, ved at de så Tyrkia som en naturlig alliert både til Aserbajdsjan og til de muslimske folkeslagene i Nord-Kaukasus (Ibid:97). Det som var problematisk var at de var vel så opptatt av å støtte

opp om de som uttrykte russiske sympatier. De støttet de abkhasiske opprørene i deres uavhengighetskamp, og undergravet dermed i stor grad den andre målsetningen. I forhold til Tyrkia var hovedsaken å gripe inn overfor tyrkiske stormaktsfremstøt, mer enn at Tyrkia representerte en islamsk trussel, selv om dette til tider kan være vanskelig å skille fra hverandre. Det var noen få politikere på den ekstreme høyresiden som Vladimir Sjirinovskij som frontet slike ideer, men disse var mer allment akseptert innenfor det politiske etablissementet i forbindelse med konflikten i Tadsjikistan.

Det som er mer nærliggende å trekke frem er å se på Tyrkia, men også Iran, som to *konkurrerende sentra* i geopolitisk forstand som konkurrerer om innflytelse i området. Maktkampen mellom disse landene om kontroll med området hadde lang tradisjon. Under Den kalde krigen så var den tradisjonelle sikkerhetsdynamikken gjenstand for en *overleiring* (Buzan 1991), hvor supermaktrivaliseringen var den fremtredende og den tradisjonelle sikkerhetsdynamikken var undertrykket. Grensen mellom Tyrkia og Sovjetunionen var ikke grensen mellom to regionale stormakter, men mellom to rivaliserende militærmakter og to rivaliserende ideologier på *systemnivå*. Med Sovjetunionens fall og slutten på Den kalde krigen, kan vi se tendensene til at det gamle mønsteret dukker opp igjen. En rivalisering mellom de tradisjonelle stormaktene i området, Russland, Tyrkia og Iran, men også nye faktorer har kommet til. Utover på 1990-tallet fikk man blant annet et stadig større vestlig engasjement som ikke var der tidligere. Bevisstheten om de tidligere motsetningene, gjorde seg likevel gjeldene i visse kretser i Russland på begynnelsen av 1990-tallet. Den gamle rivaliseringen var det lett å gripe til når det skulle argumenteres for et kraftigere russisk engasjement i regionen. Denne politikken kunne understøttes med at Tyrkia faktisk forsøkte å føre en aktiv politikk blant de forskjellige tyrkiskspråklige folkeslagene i Kaukasus og Sentral-Asia.

Ikke bare var det viktig for Russland å hindre at regionale stormakter trengte inn i området. For mange russere så fremsto det som et like stort problem at når mange av de gamle områdene i periferien fritt fikk velge tilknytning, så orienterte de seg

utenrikspolitisk i stor grad bort fra det gamle sentrum som Russland og Moskva representerte. De lokale statene søkte å *balansere* den russiske makten, dels ved å knytte nærmere forbindelser med Vesten, dels ved å søke samarbeid med andre lokale aktører av maktmessige eller identitetsmessige årsaker. Unntaket var Armenia som følte behov for russisk støtte mot sine tradisjonelle tyrkiske fiender, Aserbajdsjan og Tyrkia. Georgia orienterte seg mot Vesten, mens Aserbajdsjan så både mot Vesten og mot Tyrkia. Moldova fryktet mange ville knytte seg til Romania, og i Tadsjikistan at opposisjonen ville orientere seg mot Afghanistan og andre regimer hvor muslimsk fundamentalisme sto sterkt. Både Georgia og Aserbajdsjan var også motstandere av SUS-samarbeidet, hvor Russland i kraft av sin militære og økonomiske makt med nødvendighet ville bli det ledende landet.

Georgia ble tvunget inn i samarbeidet da Sjevardnadze sto ovenfor en militær kollaps i andre halvdel av 1993, mens Aserbajdsjan ble meldt inn etter at den russiskvennlige Alijev kom til makten gjennom et russiskstøttet statskupp i juni 1993. Om man her ikke så en politikk som forsøkte å gjenopprette imperiet ved å annektere landområder, så var det en politikk som tok sikte på å gjenerobre hegemoniet over disse statene. Målene var først og fremst knyttet opp mot militærbaser, militært samarbeid og grensesamarbeid (Lynch 2002:845). Andre igjen har koblet Russlands mål opp mot baser, grenser og fredsbevaring (Naumkin 1998:2). Med bortfallet av Sovjetunionen stod store deler av Russland uten noen form for grenseinfrastruktur, noe man håpet å kunne bøte på ved å opprettholde de gamle sovjetgrensene. Det militært samarbeid i perioden 1993-95, ble for det meste forsøkt gjennomført ved bilaterale avtaler mellom Russland og de andre landene (Jonson 1998:21).

Måten de forsøkte å oppnå disse målene på, var at de forsøkte å gjøre de gjenstridige statene avhengig av Moskvas støtte og involvering, for å løse konflikter som russerne selv hadde vært med på å bygge opp under. I Moldova og Georgia så foregikk dette ved at de forsøkte å *destabilisere* de sittende regimene, ved å støtte opp under separatistgrupper som kunne svekke legitimiteten til regimet. I Aserbajdsjan skjedde det ved at de svekket det sittende regimet først ved å støtte armenerne i Nagorno-

Karabakh, for så å støtte opp under politiske motstandere av regimet som arbeidet innenfor rammen av staten. I Tadsjikistan var situasjonen motsatt ved at de her støttet opp under et svakt regime mot opposisjonen. Den fortsatte kontrollen ble opprettholdt gjennom "fredsbevarende" styrker og annet russisk militært nærvær, samt at stater som Georgia og Aserbajdsjan ble tvunget inn i SUS-samarbeidet.

En skal være noe forsiktig med å bare stemple de russiske fremstøtene mot det nære utland som neoimperialisme. Det er en del akademikere som mener at særlig amerikanske politikere og akademikere etter Sovjetunionens fall, bare overførte Sovjetunionens imperialistiske aspirasjoner over på Russland, uten å ta hensyn til den utviklingen som faktisk hadde skjedd (Mikoyan 1998, Rukavishnikov 2001). Likevel var Vestens syn på Russlands politikk overfor det nære utland i denne perioden overveiende positiv, ved at de så på det som om Russland holdt orden på en urolig periferi. Det at russerne intervenerte unilateralt bør heller ikke nødvendigvis tilskrives neoimperialistiske ambisjoner. Russlands mulige allierte i det nære utland viste seg å være uvillige og upålitelige partnere (Azrael m.fl.1996:1). Det er pekt på at Russland var det eneste landet som faktisk tok på seg ansvaret for å stabilisere det nære utland. Russland bidro faktisk til å få en slutt på kamphandlinger og de fikk i stand våpenhviler. De fredsbevarende operasjonene, med unntak av Tadsjikistan, lignet også etter hvert de fredsbevarende operasjonene vi kjenner til internasjonalt.

Problemet er selvfølgelig at det vil være nær sammenheng mellom målsetningene om stabilisering og kontroll. At kamphandlingene stoppet opp, betydde ikke at konfliktene fikk noe slags form for "løsning". Konfliktene fryses og kan beskrives som "*ingen fred, ingen krig*" (Jonson 2000:46). Det kan ikke underslåes at utplassering av tropper fra en tidligere imperialmakt i det tidligere imperiet, er forskjellig fra internasjonal fredsbevaring (Lynch 2003:11). De russiske fredsbevarende operasjonene skilte seg klart fra hva en forbinder med internasjonal praksis i de innledende fasene (se 5.5 og 6.5). I mange av konfliktene i de tidligere sovjetrepublikkene bidro russiske soldater selv med å starte konfliktene, holde dem ved like, for så å sette en stopper for kamphandlingene, men uten å komme opp med

en løsning på konfliktene. De som tjente på dette var Russland, som dermed kunne beholde troppene under påskudd av å være fredsbevarende styrker i land som de ellers ville ha måttet trukket seg ut av. De to måtene som kunne gi de russiske styrkene et skinn av legitimitet, fredsbevarende styrker eller i kraft av et felles SUS-medlemskap, kom derfor i stand på høyst tvilsomme måter i alle de fire konfliktene. Samtidig finner vi hva man kan kalle en typisk stormaktsargumentasjon, hvor de nærmest erklærer at de har en rett til å ha militært personell stasjonert og lov til å involvere seg i andre staters indre anliggende, nettopp fordi de er en stormakt. Det ble gjort få forsøk på å legitimere handlingene, utover det at Russland hadde rett til en egen innflytelsessfære i det nære utland i kraft av sin posisjon. Her fikk man en russisk parallell til USAs Monroe-doktrine i en "Monrovskej-doktrine", som særlig ble uttrykt i arbeidene til Andranik Migranyan (Baev 1997b:182, Lynch 1994:12). Den russiske militærdoktrinen fra november 1993, skisserte en utvidet russisk sikkerhetssone til de tidligere republikkene og sa at fredsbevarende operasjoner skulle tjene nasjonale interesser. Dette var handlingene til en stormakt, som fortsatt trodde den var en supermakt.

9.6 Sikkerhetisering av etniske russere mot trusselen fra nasjonalisme og muslimsk fundamentalisme.

Noe som fikk mye oppmerksomhet i tiden etter oppløsningen av Sovjetunionen og som det er liten tvil om ble gjenstand for en sikkerhetisering, var situasjonen til de etniske russerne i de tidligere republikkene. Etniske russere i det nære utland ble av mange i Russland identifisert som *sikkerhetiseringobjekt*. Mens den utenrikspolitiske ledelsen vektla generelle menneskerettigheter, fokuserte opposisjonen og de militære på de etniske russernes situasjon som sådan. 25 millioner etniske russere befant seg plutselig utenfor grensene til Den russiske føderasjonen. Det man særlig så for seg kunne true disse, var den nasjonalisme som hadde utviklet seg i de tidligere republikkene og muslimsk fundamentalisme.

Sikkerhetisering av etniske grupper er en del av hva vi kan kalle *samfunnsmessig* sikkerhetisering, hvor det blir fremstilt som en etnisk gruppe eller et kollektiv er

eksistensielt truet. At statens grenser og de nasjonale grensene er forskjellige, gir dette en potensiell sprengkraft. Vi kan få en samfunnsmessig mobilisering på tvers av statsgrenser. De territorielle grensene til staten Russland, var ikke sammenfallende med hva som ble oppfattet som den russiske nasjonens grenser. Mange mente derfor at ansvarsområdet til staten Russland strakk seg inn i det nære utland, og til de russerne som befant seg der.

Både i konfliktene i Transnistria, Tadsjikistan og i noe mindre grad i Abkhasia, ble trusselen mot etniske russere trukket frem. I Nagorno-Karabakh bodde det nesten ingen russere, og dette var derfor ikke et tema i denne konflikten. I Transnistria var trusselen språklover og en tilnærming til, og mulig sammenslutning, med Romania, i Abkhasia var det georgisk nasjonalisme, og i Tadsjikistan muslimsk fundamentalisme. Gruppens *overlevelse* var ofte ikke knyttet direkte til militære trusler, men mer mot folkeforflytninger, kulturell påvirkning, integrerings- eller løsrivningsprosjekter og befolkningsreduksjon av forskjellig slag. Disse truslene ville en tro best lot seg løse ved *ikke-militære virkemidler*, men i konfliktene i det nære utland tok man i bruk *militære virkemidler*.

Sikkerhetiseringen av situasjonen til etniske russere var den mest uttalte når det kom til å legitimere militære intervensjoner i det nære utland, og general Lebed var kanskje den enkeltpersonen som klarest forsøkte å argumentere for at det hersket en trussel mot etniske russere. Et viktig aspekt ved samfunnsmessig sikkerhetisering er at den tar sikte på å mobilisere. Lebed gjorde flittig bruk av ord som "fascist", "folkemord" og "krigsforbrytere" for å beskrive motstanderen og deres handlinger. Ingen ting mobiliserer bedre enn påstander om folkemord og brudd på menneskerettigheter, uavhengig om de hadde rot i virkeligheten, eller om det ble begått overgrep på begge sider. Det som var viktig var hvordan bruken av ord kan samle støtte til kollektivet, og å binde det sammen. Det knyttet russere i Russland sammen med etniske russere i det nære utland. Atlantistene gjorde seg sårbare for angrep, når de ikke fokuserte på situasjonen til de etniske russerne. Fordi opposisjonen hadde gjort deres sak til sin, hadde de også tilrevet seg et monopol på

hva som var patriotisk og russisk. Det var vanskelig å avfeie beskyldninger om overgrep på en russisk minoritet i en tidligere sovjetrepublikk, men mens den sivile ledelsen i Moskva måtte bruke det diplomatiske språket og væremåten av hensyn til Vesten, og fordi det kunne fremstå som innblanding i andre lands anliggende og dermed skape diplomatiske problemer, så syntes det som om den parlamentariske opposisjonen så ingen grenser for å utnytte debatten til å tjene billige politiske poeng. Konflikten i Transnistra var kanskje den hvor russiske parlamentarikere var mest opptatt å fremstille seg som forsvarer av etniske russeres sak, selv om det i bunn og grunn var mer knyttet til maktkamp og å markere opposisjon til Jeltsin.

I de fleste av disse konfliktene var det lite som tyder på at det var sterke anti-russiske følelser. Det var de som frontet slike ideer eller som anvendte en anti-russisk retorikk, som Gamsakhurdia i Georgia. De anti-russiske stemningene som hersket i Georgia, gav seg imidlertid aldri utslag i noen systematisk trakassering eller voldeligheter mot etniske russere (Fuller 1994:40). Mens konfliktene i Transnistria og Abkhasia var *kaos-utfordringer*, ble konflikten i Tadsjikistan ofte fremstilt som om muslimsk fundamentalisme truet det russiske og slaviske, ikke bare i Tadsjikistan, men også i selve Russland og at konflikten var en fortsettelse av krigen i Afghanistan. Denne frykten ble også knyttet opp mot innflytelsen fra andre muslimske land som Iran, Tyrkia, Pakistan og Saudi-Arabia. I Tadsjikistan var imidlertid angrep på utlendinger hovedsaklig rettet mot andre enn russerne, som armenere. Det som var av forfølgelse og trakassering av russere var hovedsakelig begrenset til hovedstaden Dusjanbe, og rammet i liten grad flertallet av russerne som bodde i nord, i områder kontrollert av kommunistene og som var lite berørt av krigshandlingene. Selv om trusselen ikke var reell, kunne den likevel bidra til å øke spenningsnivået og senke terskelen for bruk av militærmakt. Det som er viktig er at noe blir *fremstilt* som en trussel.

Sikkerhetiseringen av etniske russeres situasjon, var imidlertid kontraproduktivt i lys av hva vi vet i dag. I Tadsjikistan forlot de fleste russerne landet i løpet av konflikten, det samme gjorde også mange av russerne i Abkhasia. I Transnistria fremmet muligens konflikten lokale russiske interesser på kort sikt, men på lang sikt ble det

skapt en kvasistat som ikke er godkjent av det internasjonale samfunnet, med store økonomiske problemer, og som livnærer seg ved illegal handel med våpen, smugling og annen kriminell virksomhet (Johansson og Rodin 2003:251-252).

9.7 Lokale russiske militære som konfliktentreprenører som beskytter egne interesser.

Noe som i liten grad kom fram, men som av og til gav seg til kjenne, var hvordan situasjonen til den militære organisasjonen hadde betydning for den militære involveringen i det nære utland. Vi har allerede i det forutgående avsnittet vært inne på at det er mye som tyder på at det lå andre og vikarierende motiver bak forsøkene på sikkerhetisering av etniske russeres situasjon. I den grad russiske militære knyttet beskyttelse av russiske minoriteter til en fortsatt tilstedeværelse av den russiske hæren i de tidligere sovjetrepublikkene, virket det som om dette reflekterte de militæres tolkning av sikkerheten til den russiske staten, mer enn sikkerheten til russiske minoriteter (Kolstø 1995:274). Dette kan vi trekke enda lenger og si at av nesten like stor betydning, var hensynet til forhold som berørte den militære organisasjonen (Simonsen 2000, Simonsen 2001:303-304). Når den militære pressen skrev om russerne i de tidligere republikkene, så skrev den hovedsaklig om de militære tjenestemennenes situasjon, og ikke om de sivile (Kolstø 1995:274). Siden de militære hadde få effektive virkemidler til sin disposisjon, var de militære intervensjonene et signal om at det måtte vies større oppmerksomhet også til spørsmål som berørte den militære organisasjonen. Dette fungerte både som et rop om oppmerksomhet, og som en trussel mot den politiske ledelsen.

Det ble hos mange militære oppfattet som om det foregikk en undergraving av de militæres posisjon. Vi kan snakke om forsøk på en *samfunnsmessig* sikkerhetisering av en gruppe, med andre interesser enn staten eller nasjonen. Sikkerhetiseringen er formelt på vegne av storsamfunnet, men som vi tidligere har vært inne på, så har grupper på det *substatlige* nivået ofte et mye mer begrenset interessefelt enn *stats-* eller *nasjonsnivået*. Her var interessene knyttet opp mot den militære organisasjonen og militære verdier, og de militære var både *sikkerhetiseringsaktør* og

sikkerhetiseringsobjektet. Det var mange som fryktet for den militære organisasjonens *overlevelse*. De militære så det derfor som legitimt å bruke midler som i andre sammenhenger fremsto som illegitime. De opptrådte som konfliktentreprenører for å fremme egne interesser. En skal imidlertid vokte seg for å gjøre bruk av ordet sikkerhetiseringsprosess når man snakker om de militæres agering her. Mange av kjennetegnene er tilstedet, men fordi denne trusselen i så liten grad var uttalt, så mangler et viktig kjennetegn ved sikkerhetiseringsprosessen. De militære gikk aldri klart ut og erklærte at den militære organisasjonen var truet. Det er noe man må lese seg til mellom linjene. Sikkerhetiseringen ble foretatt på andres vegne, og var hele tiden begrunnet i et forsvar av nasjonale eller etniske verdier.

Soldatrollen har i alle samfunn, til alle tider, hatt en fremtredende og viktig plass. De har representert en egen klasse innenfor samfunnet, men mente samtidig at de sto for hele samfunnets interesser, og Russland var her intet unntak. Det hersket lange og stolte militære tradisjoner i Russland fra erobringen av et imperium under tsaren, via den store Fedrelandskrigen mot Nazi-Tyskland, til Den kalde krigen som den ene av to supermakter. Mange så denne plassen i samfunnet truet av de voldsomme omveltningene ved Sovjetunionens fall, med anti-militarisme og en nedvurdering av de militæres rolle. Denne selvfølelsen ble ytterligere svekket ved tapet av et imperium. De militære hadde vært garantisten for imperiet både under Tsaren og under sovjetstyret, og de militære hadde mye av identiteten knyttet til imperiet. Nå hadde de først måttet trekke seg ut av Øst-Europa, for så å måtte gi slipp på de tidligere Sovjetrepublikkene. Ved bortfallet av det ene, så føltes det som om mye av begrunnelsen for det andre også forsvant. Dette var et forsvar av imperiet knyttet opp mot den tette koblingen mellom de militære og imperiet, mer enn et forsvar av staten eller nasjonens interesser, selv om dette nødvendigvis vil være vanskelig å skille fra hverandre.

Dette sinne ble rettet både innover mot de nasjonale politiske lederne, men også utover mot de nye lederne i de tidligere Sovjetrepublikkene. Med Gorbatsjov ute av politikken, ble Jeltsin av mange sett på som den som oppløste Sovjetunionen og

dermed oppsplittingen av den militære organisasjonen. Dette skapte et dårlig forhold mellom de militære og Jeltsin. Dette beskyldte de også mange av de andre nasjonale lederne i de nye uavhengige republikkene for. I forhold til konflikten i Abkhasia og russiske militær støtte til abkhaserne, så var det for mange nærmest å regne som en personlig vendetta mot den georgiske presidenten Eduard Sjevardnadze for hans rolle i oppløsningen av Sovjetunionen, og i kjølvannet av det, oppsplittingen av den Røde Armé i nasjonale hærer (Baev 1995:100).

Her spilte også inn den ydmykelsen mange følte de militære ble utsatt for i de forskjellige konfliktene. Russiske forlegninger i det nære utland ble stadig vekk angrepet, og det hersket en frustrasjon over den offisielle politikken som i liten grad lot de militære slå tilbake. I Abkhasia var det i 1991 78 slike angrep, mens det i 1992 var steget til 268 (Darchiashvili 1997:3). Mange av disse angrepene var arrangerte for å dekke over illegal våpenhandel fra de militæres side, men de fleste var utført av forskjellige georgiske militsgrupper. Manglende forståelse og fullmakter fra den politiske ledelsen i Moskva for denne situasjonen, skapte stor frustrasjon i det russiske militæret. Denne frustrasjonen ble blant annet uttrykt i april 1993 av generalløytnant Viktor Sorokin, som fra november 1992 til mars 1993 hadde hatt kommandoen over de russiske styrkene i Abkhasia. *"You don't crack jokes about the military. Patience has its limits; it is criminal to tolerate the Russian Army being humiliated in Georgia"* (Dale 1993:56)²⁰.

Det at det til å begynne med var mange som gikk i forsvar for unionen, må allikevel betegnes som halvhjertet. Det som først og fremst var viktig, var bevaringen av unionshæren. Det ble sett på med stor uro, den utviklingen de så med oppsplitting av det sovjetiske militære i nasjonale hærer. Da de i desember 1991 valgte å støtte Jeltsin i maktkampen mot Gorbatsjov, så valgte de samtidig å avvikle unionen mot at hæren ble bevart innenfor SUS-samarbeidet. Det var også hovedprioriteten til den nye russiske forsvarsledelsen i mai 1992, å stoppe desintegrasjonen av de militære styrkene (Baev 1997a:115). Det var den militære organisasjonens enhet som var

²⁰ Kilden er hentet fra det russiske, engelskspråklige, tidsskriftet Moscow News 7 april 1993, gjengitt i Dale 1993.

viktig, og i mindre grad et politisk prosjekt knyttet til en ideologi for å definere stat eller nasjon. Det var derfor små problemer for de militære å gå fra union til et Stor-Russland, så lenge det var til det beste for den militære organisasjonen.

Den militære organisasjonens enhet ble ofte av de militære lederne sentralt, knyttet sammen med soldatenes sosiale stilling. De sosiale forholdene var blitt stadig verre både for de vernepliktige og de lavere offiserene fra midten av 1980-tallet. Det kan imidlertid stilles spørsmål ved om ikke dette var motivert ut ifra et ønske om å skaffe seg støtte hos de lavere offiserene (se 4.3). Det kan se ut som om bekymringen for kostnadene gikk mer på hvilke følger dette ville få for den militære organisasjonen, enn de sosiale forholdene til den enkelte soldat. De militære lederne fikk øynene opp for de veldige omkostningene en tilbaketrekking fra først det ytre, og så senere det indre imperiet ville utgjøre. Det ble fokusert på hvordan uttrekkingen skulle forgå, hvordan man skulle få innlosjert soldatene i Russland, og hvem som skulle dekke kostnadene. Under Jeltsin fortsatte forholdene å forverres og de russiske militære ble en lobbygruppe som måtte kjempe for å få ressurser, noe de i liten grad måtte tidligere.

Det virker imidlertid ikke som om disse kostnadene var så viktig for involveringen i 1992. Det var først i forbindelse med holdningen til bruk av militære virkemidler i det nære utland, at det økonomiske aspektet virkelig spilte en viktig rolle. Der hvor fokuset tidligere hadde vært på antall menn i uniform, så ble det fra 1993 på hvilke ressurser som ble gitt de militære over budsjettene (Baev 1996c:73). Gjennom hele 1993, ble de finansielle problemene til militæret møtt med løfter om større tilskudd og forsøk på å kjøpe de militæres støtte ved å øke lønningene (Ibid:73-75). Dette var imidlertid å skyve foran seg, de problemene den militære organisasjonen sto overfor. Betydelige reformer var nødvendige, men det var liten vilje til å gjennomføre disse både fra de militære og den politiske ledelsens side. De militære så imidlertid hvordan løftene om støtte ikke ble innfridd, og dette påvirke negativt deres syn på bruk av militære virkemidler og en militær involvering i det nære utland.

Det kan likevel se ut som økonomiske forhold spilte en viktig rolle for involveringen i 1992, men da ikke knyttet til den generelle økonomiske situasjonen til den militære tjenestemannen eller den militære organisasjonen, men mer situasjonen til de *enkelte* avdelingene som var berørt av konfliktene. Mange av avdelingene som var stasjonert ute hadde i tillegg til lokale preferanser, også en privilegert økonomisk stilling som var knyttet til nærområdet, slik som den 14.armé i Transnistria. Dette ville forsvinne hvis de måtte forlate området, og forholdene i Russland var ikke forlokkende. Lokale russiske kommandanter som Lebed var i liten grad redskap for den militære ledelsen i Moskva med vikarierende interesser knyttet til et tett integrert militært samarbeid eller nasjonale interesser, men representerte mer interessene til de offiserene og mennene som var under deres egen kommando (Brusstar og Jones 1995, Azrael m.fl. 1996:7). Der hvor Lebed snakket om reformer for hele den militære organisasjonen, så var han en sterk motstander av reorganisering av den 14.armé i Transnistria (Simonsen 1996:74). De forskjellige lokale militære avdelingene så seg tjent med en fortsatt stasjonering i det nære utland.

Truslene som den militære organisasjonen sto overfor og de økonomiske og sosiale forholdene til de militære tjenestemennene, var det imidlertid vanskeligere å få gjennomslag for. En væpnet konflikt hvor etniske russere er en av partene legitimerer og mobiliserer derimot bedre, og legger også større press på de politiske makthaverne.

Kapittel 10: Konklusjon

10.1 Innledning

Denne analysen har rettet søkelyset på de lokale russiske militæres rolle i de russiske militære intervensjonene i det nære utland på begynnelsen av 1990-tallet, på hvordan de har brukt disse til å sikkerhetisere og på hva som ble sikkerhetisert. Analysen har vært gjennomført med bakgrunn i et utvidet sikkerhetsbegrep, hvor det i tillegg til de klassiske militære og politiske sektorene, har blitt åpnet for at den samfunnsmessige sektoren i mye sterkere grad gjorde seg gjeldene i russisk utenriks- og sikkerhetspolitisk tenkning i første halvdel av 1990-tallet. Dette henger tett sammen med at aktørene definerer sikkerhet på forskjellige måter, da det er aktørenes forståelse av hva som er truet som forklarer hvorfor de griper inn. Det finnes ikke noe objektivt mål på hva som utgjør sikkerhetspolitikk, sikkerhet er subjektivt forstått. Sikkerhetsbegrepet er også utvidet ved at det i større grad har blitt sett på *substatlige* aktørers rolle i å definere en stats utenriks- og sikkerhetspolitikk. Statsnivået er fortsatt det viktigste nivået i den forstand at det var på vegne av dette nivået det ble sikkerhetisert, men med den forskjellen at det var det substatlige nivået som sto for sikkerhetiseringen. Det blir også åpnet for at sammenhenger mellom hendelser og utviklinger på forskjellige analysenivå, vil danne grunnlaget for aktørenes syn på russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk og hvordan de handler. En kombinasjon av flere dimensjoner i form av en *øst- vest*, en *sentrum- periferi* og en *kristen- muslim* dimensjon gjorde seg gjeldene.

10.2 Resultatet av analysen

Når det gjelder spørsmålet om hvorfor russiske militære intervensjoner fant sted, har analysen funnet at de var særlig motivert ut ifra *tre* forhold. De militære var en viktig del av den opposisjonen med en *eurasiatisk sikkerhetstenkning*, som vokste frem som en reaksjon mot den atlantiske tankegangen til den politiske ledelsen i løpet av 1992. Den eurasiatiske opposisjonen så i mye større grad enn Vesten og regimet til Jeltsin, på det nære utland som et null-sum spill. Denne tankegangen gjorde seg først gjeldene i den russiske politiske ledelsen fra 1993, og fra vestlig side fra 1994-1995.

Grunnene til de militære intervensjoner i det nære utland gikk direkte på forhold i tilknytning til det nære utland, men også indirekte gjennom forholdet til Vesten og forhold som berørte den militære organisasjonen. De militære så fortsatt på forholdet til Vesten langs en *øst- vest* dimensjon, kontroll med de tidligere sovjetrepublikkene ble av den grunn viktig, men også fordi de var preget av en sentrum-periferi tankegang hvor de sto overfor kaosutfordringer i periferien. *Inngripen* i periferien ble derfor deres foretrukne politikk.

Kjernen i enhver stats nasjonale interesser vil være knyttet til det de oppfatter som de klassiske militære og politisk sektorene, og det fant sted en sikkerhetisering fra russisk side som var knyttet til trusler mot russisk territorium og suverenitet. Truslene ble sett å komme fra Vesten og regionale stormakter, men også fra kaosutfordringer i periferien som kunne smitte over på russisk territorium.

Det fant imidlertid også sted en type samfunnsmessig sikkerhetisering, hvor det blir fremstilt som om en etnisk gruppe eller et kollektiv er eksistensielt truet. Den sikkerhetiseringen som fikk mest oppmerksomhet var situasjonen til etniske russere i det nære utland. De territorielle grensene til staten Russland, var ikke sammenfallende med hva som ble oppfattet som den russiske nasjonens grenser. Mange mente derfor at ansvarsområdet til staten Russland strakk seg inn i det nære utland, og til de russerne som befant seg der. Truslene ble fremstilt som å komme fra nasjonalisme og muslimsk fundamentalisme.

Samtidig skyltes mye av innvolvingen også beskyttelse av den militære organisasjonen som kollektiv. Her skal man imidlertid være forsiktig med å trekke inn sikkerhetiseringsbegrepet, fordi dette i liten grad var en uttalt politikk fra de militæres side. Det var flere forhold som spilte inn. Angrep på den militære enheten og militære verdier knyttet til oppsplitting i nasjonale hærer og svekking av de militæres prestisje i det russiske samfunnet, men også økonomiske forhold knyttet til svekking av budsjetter og privilegier som kunne skade organisasjonen både sentralt og lokalt.

Det var imidlertid ingen sterke skiller mellom de forskjellige typene sikkerhetisering, og det vil være vanskelig å skille de forskjellige grunnene til intervensjon fra hverandre. Ved å argumentere for en sterk militær organisasjon, vil man også kunne argumentere for at man sikrer statens internasjonale posisjon. Mye tyder også på at når etniske russeres situasjon ble trukket frem, var det i et forsøk på å legitimere interesser på andre områder. Her berører man et av de problemene som er forbundet med sikkerhetisering, nemlig at trusselen ikke behøver å være reell. Verken påstander om trusler mot etniske russere i Transnistria, Tadsjikistan og Abkhasia, eller spredningen av muslimsk fundamentalistisk til de muslimske republikkene i Russland fra Afghanistan via Tadsjikistan, var særlig reell. Dette kan skyldes så vel mangel på informasjon, som desinformasjon, eller bevisst siling av informasjon. Det kan imidlertid fort bli slik at trusselen blir en selvoppfylgende profeti fordi den fører til bruk av militære virkemiddel, som igjen fører til motsetninger som skaper en slik trussel.

Den russiske inngripen i disse konfliktene kan kalles for en form for neoimperialisme, fordi de gjorde bruk av *militære virkemidler* for å tvinge gjenstridige stater som Georgia og Aserbajdsjan inn under russisk innflytelse igjen. Det russiske engasjementet må imidlertid ikke bare reduseres til neoimperialisme og egeninteresse. Den politiske ledelsen i Moskva sto overfor reelle utfordringer i det nære utland som de før eller senere ville måtte ta tak. En *avskjermingspolitikk* ville i det lange løp ikke være noen gangbar løsning. Initiativet ble i praksis overlatt til de lokale russiske militære som svarte på utfordringer som angrep på russiske militærbaser, men som også bevisst forsøkte å trekke Russland inn i konfliktene. Det kan derfor argumenteres med at det russiske militære så det som nødvendig å demme opp for lokale kaosutfordringer, og at de fungerte som en stabiliserende makt der ingen andre foretok seg noe for å gjøre jobben.

Ved å operere på denne måten, utfordret de lokale militære *legitimiteten* til den politiske ledelsen og tvang dem til å handle slik disse ønsket. De militære intervensjonene var derfor ikke bare rettet mot lokale ledere i de tidligere

sovjetrepublikkene, men mer mot sentrale myndigheter i Moskva. De ble et *politisk* virkemiddel i forhold til Moskva, mens de på lokalt plan fungerte som et *militært* virkemiddel. De skapte politiske realiteter som påvirket dagsorden og gav argumenter og støtte til opposisjonen, men som også tvang den politiske ledelsen til å reagere. De måtte enten straffe eller godkjenne de militæres handlinger. Valgte de det første fremsto de som dårlige russere overfor den hjemlige opinionen, og ble sett på som svake ledere som ikke forsvarte russiske interesser. Valgte de det andre kunne dette også tolkes som svakhet i forhold til den nasjonale opposisjonen og de militære, samtidig som det kunne føre til reaksjoner fra Vesten. Her er det god grunn til å hevde at de lokale russiske militære opptrådte som *konfliktentreprenører*. De lokale russiske militære tok bevisste steg for å starte voldelige konflikter som kunne hjelpe deres interesser.

Den tilsynelatende suksessen var imidlertid et tveegget sverd for de militære.

I den andre delen av perioden vi analyserer, ble de militære langt mer skeptiske til et militært engasjement i det nære utland. Mens de i den første perioden hovedsaklig så på *effekten* av å bruke militære virkemiddel for å presse den politiske ledelsen til å fremme deres interesser, var det *kostnadene* dette medførte for den militære organisasjonen som veide tyngst i den andre perioden. Dette gir støtte til hypotesen om at de militære brukte militære virkemidler ut ifra en kostnytte analyse, og at dette dikterte deres politikk overfor det nære utland (se 3.6). De militære hadde dermed mistet sitt eneste virksomme virkemiddel når det gjaldt å påvirke russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Det var nå den politiske ledelsen som la premissene for politikken, og de ble positive til bruk av militære virkemidler, delvis i motsetning til et stadig mer skeptisk militært establishment.

Lokale russiske militæres spilte en viktig rolle i å endre russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Omfanget av russisk involvering i konfliktene vises ved at dette ikke var konflikter utkjempet med kalashnikover og bombekastere alene, men med tunge våpen som stridsvogner, artilleri og jagerfly. Dette var våpen som de lokale stridende partene i utgangspunktet ikke hadde tilgang til. Noe kan forklares med

plyndring av russiske våpenlagre, men på langt nær alt. Her var det snakk om bevisste våpenleveringer. Det er god grunn til å hevde at særlig i 1992, spilte de lokale russiske militære lederne en selvstendig rolle i de tidligere sovjetrepublikkene ved at de handlet på eget initiativ, og at dette bidro til å endre russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk i forhold til disse statene

I tillegg til et erklært ønske om et sterkere engasjement, er det to andre forhold som indikerer et sterkt lokalt initiativ. Tidspunktet for de første militære sammenstøtene som involverte russiske tropper, tilsier at det ikke var styrt fra toppen. Kommandolinjene var uklare i første halvdel av 1992, og de fikk først på plass en russisk forsvarsminister i mai 1992. Da hadde russiske styrker allerede vært involvert i trefninger i Transnistria siden desember 1991, i Nagorno-Karabakh siden mars 1992 og i Tadsjikistan siden mai 1992. I den uklare tiden etter oppløsningen av Sovjetunionen, må en regne med at nærhet til konfliktene gjorde at de lokale russiske militære var bedre i stand enn Moskva til å se, eventuelt og reagere på, hva som skjedde på slagmarkene. Den politiske ledelsen hadde liten kontroll med den militære ledelsen, og den militære ledelsen sentralt hadde bare begrenset kontroll over de lokale militære. Avstanden mellom den politiske ledelsen og lokale militære ledere ble derfor stor.

Nøyaktig når de sentrale myndighetene igjen overtok kontrollen over russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk, er det vanskelig å fastslå. Selv om overgangen til en eurasiatisk tankegang fra den politiske ledelsens side er blitt identifisert til tiden rundt årsskiftet 1992-93, medførte ikke dette nødvendigvis kontroll med de militære styrkene. Det dette medførte var i første rekke at den politiske og militære ledelsen nå var mer samstemt i sitt sikkerhetspolitiske syn. Det vi kan se for oss er en prosess hvor først den militære ledelsen sentralt, fra andre halvdel av 1992, involverte seg i lokale konflikter. Denne involveringen skapte realiteter den politiske eliten måtte forholde seg til, samtidig som denne ledelsen etter hvert endret sitt sikkerhetspolitiske grunnsyn på en måte som gjorde at slik involvering ble sett på som noe som var i Moskvas interesser. Etter hvert ble det imidlertid klart for de militære at den prisen

som måtte betales for denne typen involvering var svært høy, slik at det var de militære som ble stadig mer skeptiske til engasjement i det nære utland, spesielt fra 1994. Det var derfor den politiske ledelsen som slutførte, og høstet fruktene av, den prosessen som i utgangspunktet var initiert av lokale russiske militære. Disse fruktene besto i første rekke av øket kontroll over "gjenstridige" stater i det nære utland. Denne kontrollen ble oppnådd gjennom at disse statene ble avhengig av Moskvas støtte og involvering, for å løse konflikter russerne selv hadde vært med på å fyre opp under. Denne kontrollen ble opprettholdt gjennom "fredsbevarende" styrker og annet russisk militært nærvær, samt at stater som Georgia og Aserbajdsjan ble tvunget inn i SUS-samarbeidet.

Samtidig skal det ikke underslåes at denne utviklingen ikke hadde kunne skje uavhengig av samarbeid med andre aktører, både sentralt og lokalt. Det var mange aktører som så seg tjent med det som skjedde, og som derfor var viktige allierte for de lokale militære. Det var den politiske opposisjonen i Moskva, de militære sentralt, lokale utbryterrepublikker og regimer med liten folkelig støtte. Grunnene kunne være forskjellige, men alle var tjent med en russisk militær involvering. Dette gjør at det er vanskelig å si noe sikkert om hvor initiativene kom fra. Spesielt mellom de lokale militære lederne og de militære lederne sentralt i Moskva, har det være vanskelig å trekke et klart skille. Det kan heller ikke sies at det var de militære intervensjonene som først og fremst forandret russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk fra årsskiftet 1992-93. Andre forhold gjorde seg mer gjeldene. Det var i et samspill mellom Vestens manglende interesse for å integrere Russland og press fra den innenrikspolitiske opposisjonen i den pågående maktkampen med Jeltsin, at de militære intervensjonene kunne spille en viktig rolle i å forandre politikken.

10.3 Avsluttende betraktninger

Det er vanskelig å generalisere fra disse fire konfliktene å si at dette var representativt for hele det russiske militære apparatet, og det bør man heller ikke gjøre. I lignende situasjoner på Krim-halvøya og i Baltikum, kom det ikke til noe militær konfrontasjon. Dette igjen kunne ha vært et interessant komparativt studium.

En av grunnene til at man kunne gripe inn i Kaukasus og Sentral-Asia og ikke på Krim og i Baltikum, var at det aldri var noen stor bekymring for vestlig innblanding i områdene i Kaukasus og Sentral-Asia. Det var ingen fare for opptrapping av konfliktene, da Vesten ikke anså at de hadde interesser som var truet i området. Da var det annerledes med Baltikum. Militær inngripen i Baltikum ville ikke blitt godtatt av Vesten pga Baltikums nærhet og sterkere tilknytning til Vesten, og fordi Vesten ikke på samme måte som i resten av det nære utland hadde godtatt sovjetisk overherredømme i Baltikum. Inngripen på Krim-halvøya ville være problematisk med tanke på at Ukraina ville være en mye sterkere aktør med større ressurser, enn statene i Kaukasus og Sentral-Asia. Kostnadene ville derfor være mye større ved en involvering i disse to områdene.

En annen grunn kan være at selv med den sterke politiseringen som hadde skjedd innenfor det sovjetiske og russiske militæret, så viste undersøkelser at et stort flertall av de militære var motstandere av innblanding i politikken. Det vi derimot kan konkludere med, var at denne utviklingen hadde åpnet opp for at de som mente at man skulle involvere seg, faktisk kunne gjøre det. Situasjonen som hersket i Russland etter oppløsningen av Sovjetunionen var veldig uklar, og åpnet i større grad for et lokalt engasjement for de som ønsket det.

Kart over Moldova og Transnistria:

Hentet fra:

<http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http://www.infoplease.com/ipa/A0108078.html>

Kart over Georgia og Abkhasia:

Hentet fra:

<http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http://www.infoplease.com/ipa/A0108078.html>

Kart over Aserbajdsjan og Nagorno-Karabakh:

Hentet fra:

<http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http://www.infoplease.com/ipa/A0108078.html>

Kart over Tadsjikistan:

Hentet fra:

<http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http://www.infoplease.com/ipa/A0108078.html>

Litteraturliste:

- Allison, Graham T. (1969). "Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis", *The American Political Science Review*, 63 (3): 689-718.
- Allison, Roy (1994). *Peacekeeping in the Soviet Successor States*. Chaillot Paper 18. Institute for Security Studies. <http://www.iss-eu.org/chaillot/chai18e.html>
- Andersen, Ib (1997). Den skinbarlige virkelighed: om valg af samfundsvidenskabelige metoder. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Anderson, Kenneth and Louis Hammond (1995). *Georgia/Abkhazia: Violations of the Laws of War and Russia's Role in the Conflict*. Human Rights Watch Report 7 (7). <http://www.hrw.org/reports/1995/Georgia2.htm>
- Arbatov, Alexei G. (1993). "Russia's Foreign Policy Alternatives". *International Security* 18 (2): 5-54.
- Azrael, Jeremy R. og Benjamin S. Lambeth (1996). "Russian and American Intervention Policy in Comparative Perspective", i Jeremy R. Azrael og Emil A. Payin (red.) *U.S and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force*, RAND-Rapport. <http://www.rand.org/publications/CF/CF129/CF129.chapter12.html>
- Baev, Pavel (1995). "Russia's Peacekeeping in the Caucasus", s. 95-110 i Espen Barth Eide (red.) *Peacekeeping in Europe. Peacekeeping and Multinational Operations*. NUPI nr.5/95. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- Baev, Pavel (1996a). "Challenges of Peace-keeping in the Caucasus", s. 57-67 i Pavel Baev og Ole Berthelsen (red.), *Conflicts in the Caucasus*. PRIO-rapport nr.3/96. Oslo: International Peace Research Institute.
- Baev, Pavel (1996b). "The Russian Debate about the Near Abroad", i Jakub M. Godzimirski (red.), *Russia and Europe*. NUPI-rapport nr. 210. Oslo: Centre for Russian Studies, Norwegian Institute of International Affairs.
- Baev, Pavel (1996c). *The Russian Army in Times of Troubles*. Oslo: PRIO/Sage Publications.
- Baev, Pavel (1997a). "Conflict Management in the Former Soviet South: The Dead-End of Russian Interventions". *European Security* 6 (4): 111-129.
- Baev, Pavel (1997b). "Russia's Departure from Empire: Self-Assertiveness and New Retreat", s. 174-195 i Ola Tunander, Pavel Baev og Victoria Ingrid Einagel (red.). *Geopolitics in Post-Wall Europe*. London: SAGE/PRIO.

- Barth Eide, Espen (1997). "Conflict Entrepreneurship. On the "Art" of Waging Civil War", s. 41-67 i Anthony McDermott (red.), *Humanitarian Force*. PRIO-rapport nr.4/97. Oslo: International Peace Research Institute.
- Bassin, Mark (1996). "Eurasianism and Geopolitics in Post-Soviet Russia", s. 33-42 i Jakub M. Godzimirski (red.), *Russia and Europe*. NUPI-rapport 210. Oslo : Centre for Russian Studies, Norwegian Institute of International Affairs.
- Borcke, Astrid von (1996). "Russia and the Civil Wars in Tajikistan and Afghanistan", s.39-63 i Geir Flikke (red.) *Russia and International Peacekeeping*. NUPI-rapport nr. 206. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- Brown, Bess (1992). "Whither Tajikistan?", *RFE/RL Research Report* 1 (24): 1-6.
- Brown, Bess (1994). "Central Asia", *RFE/RL Research Report* 3 (16): 14-16.
- Brusstar, James H. og Ellen Jones (1995). *The Russian Military's Role in Politics*. MacNair Paper 34. Institute for National Strategic Studies, Washington DC. <http://www.ndu.edu/inss/McNair/mcnair34/M34cont.html>
- Bukkvold, Tor og Anders Kjølberg (2001). *Liaisons dangereuses- political relationships in the NATO, Russia and Ukraine triangle*. FFI-Forskningsrapport 2001/01165.
- Buzan, Barry (1991). *People, State and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. New York : Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, Barry, Charles Jones og Richard Little (1993). *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press.
- Buzan, Barry, Ole Wæver og Japp de Wilde (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, London: Lynne Rienner Publishers.
- Buø, Jørn (2001). *Keeping the Peace Together? Joint Russian-Western Peace Operations in the Commonwealth of Independent States*. NUPI-rapport nr.259. Oslo : Norwegian Institute of International Affairs.
- Cornell, Svante (2003). "Nagorno-Karabach: kvasistat eller Armeniens maktcentrum?", *Nordisk Øst-forum* 17(2): 257-268.
- Crow, Suzanne (1992a). "Russians Moderate Walk a Tightrope on Moldova" *RFE/RL Research Report* 1 (20): 9-12.
- Crow, Suzanne (1992b). "Competing Blueprints for Russian Foreign Policy", *RFE/RL Research Report* 1 (50): 45-50.

- Crow, Suzanne (1993a). "Processes and Policies", *RFE/RL Research Report* 2(20): 47-52.
- Crow, Suzanne (1993b). *The Making of Foreign Policy in Russia under Yeltsin*. Munich/Washington DC: RFE/RL Research Institute.
- Crow, Suzanne (1994). "Russia Promotes the CIS as an International Organization", *RFE/RL Research Report* 3(11): 34-38.
- Dailey, Erika (1993). *War or Peace? Human Rights and Russian Military Involvement in the "Near Abroad"*. Human Rights Watch Report 5 (22). <http://www.hrw.org/reports/1993/russia/>
- Dale, Catherine (1993). "Turmoil in Abkhazia: Russian Responses", *RFE/RL Research Report* 2 (34):48-57.
- Dale, Catherine (1996). "Abkhazia and South Ossetia: Dynamics of the Conflicts", s. 13-25 i Pavel Baev og Ole Berthelsen (red.), *Conflicts in the Caucasus*. PRIO-rapport nr.3/96. Oslo : International Peace Research Institute.
- Darchiashvili, David (1997). "The Russian Military Presence in Georgia: The Parties Attitudes and Prospects", *Caucasian Regional Studies* 2 (1). <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/eng/0201-04.htm>
- Deutsch, Karl W. (1957). *Political Community in the North Atlantic area: International organization in the light of historical experience*. Princeton: Princeton University Press.
- Derluguian, Georgi M. (2001). *The Forgotten Abkhazia*. PONARS Working Paper 18. Centre for Strategic and International Studies. <http://www.csis.org/ruseura/workingpapers/018:PDF>.
- Dubnov, Arkady Yu. (1996). "Tadjikistan", i Jeremy R. Azrael og Emil A. Payin (red.) *U.S and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force*, RAND Conference Report. <http://www.rand.org/publications/CF/CF129/CF-129.chapter3.html>
- Egeberg, Halvor og Anders Kjølberg (2001). *The Growing Gap Between Force and Power*. FFI-Forskningsrapport 2001/01363.
- Egge, Åsmund (1993). *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin: Russlands og Sovjetunionens moderne historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- FN-charteret. *Charter of the United Nations*. <http://www.un.org/aboutun/charter/>

- Foye, Stephen (1992a). "Armed Forces Confront Legacy of Soviet Past",
RFE/RL Research Report, 1 (8): 9-13.
- Foye, Stephen (1992b). "Post-Soviet Russia: Politics and the New Russian Army".
RFE/RL Research Report, 1 (33): 5-12.
- Foye, Stephen (1993). "Updating Russian Civil-Military Relations",
RFE/RL Research Report, 2 (46): 44-50.
- Foye, Stephen (1994). "Civilian and Military Leaders in Russia's "New" Political Arena" *RFE/RL Research Report* 3 (15): 1-6.
- Fuller, Elizabeth (1992a). "Georgia, Abkhazia, and Checheno-Ingushetia",
RFE/RL Research Report 1 (6): 3-7.
- Fuller, Elizabeth (1992b). "The Transcaucasus Republics",
RFE/RL Research Report 1 (7): 14-16.
- Fuller, Elizabeth (1993). "Transcaucasia: Ethnic Strife Threatens Democratization",
RFE/RL Research Report 2(1):17-24.
- Galeotti, Mark (1995). *The Age of Anxiety. Security and Politics in Soviet and Post-Soviet Russia*. London og New York: Longmann.
- Godzimirski, Jakub M. (1996). "Soviet Roots of Russia's Policy towards the "Near Abroad"", s. 57-61 i Jakub M. Godzimirski (red.) *Russia and Europe*.
NUPI-rapport nr. 210. Oslo: Centre for Russian Studies, Norwegian Institute of International Affairs.
- Goldenberg, Suzanne (1994). *Pride of Small Nations. The Caucasus and Post-Soviet Disorder*. London og New Jersey: Zed Books Ltd.
- Goltz, Thomas (1993). "Letter from Eurasia: The hidden Russian hand",
Foreign Policy nr. 92: 92-116.
- Grannes, Alf og Daniel Heradstveit (1994). *Etnisk nasjonalisme. Folkegrupper og konflikter i Kaukasus og Sentral-Asia*, Otta: TANO.
- Hellevik, Ottar (1999). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*.
Oslo: Universitetsforlaget
- Herzig, Edmund (1999). *The New Caucasus. Armenia, Azerbaijan and Georgia*.
The Royal Institute of International Affairs. London: Chatham House
- Horsman, Stuart(1999): "Uzbekistan's involvement in the Civil War 1992-97: domestic considerations". *Central Asian Survey* 18 (1): 37-49.

- Huntington, Samuel P. (1993). "The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs* 72 (3): 22-49.
- Jawad, Nassim og Shahroanou Tadjbakhsh (1994). *Tajikistan: A Forgotten Civil War*. Minority Rights Group International Report nr.6. London : Minority Rights Group.
- Johansson og Rodin (2003). ""De svagaste av de svaga"-Abchazien och Transnistrien som kvasistater", *Nordisk Øst-Forum*. 17 (2): 237-255.
- Jonson, Lena (1996). "Russian Peacekeeping and Tajikistan", s.64-86 i Geir Flikke (red.). *Russia and International Peacekeeping*. NUPI-rapport nr. 206. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
- Jonson, Lena(1998). *Russia and the CIS. A New Web of Relations*. Royal Institute of International Affairs, London: Chatham House.
- Jonson, Lena (2000). "Russia, NATO and the Handling of Conflicts at Russia's Southern Periphery: At a Crossroad?", *European Security* 9 (4): 45-72.
- Kaufman, Stuart J. (2001). *Modern Hatreds. The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- King, Charles (1994/95). "Eurasia Letter: Moldova with a Russian Face", *Foreign Policy* nr.97: 106-120.
- Kjølberg, Anders og Morten Jeppesen (2001). *En modell for sikkerhetstenkning etter Den Kalde Krigen*. FFI- Forskningsrapport 2001/04595.
- Kjølberg, Anders (2003). *Når religion blir truet. Årsaker til og konsekvenser av islamistiske gruppers sikkerhetisering av religion*. FFI- Forskningsrapport 2003/00330D.
- Kolstø, Pål; Andrei Edemsky og Natalya Kalashnikova (1993). "The Dniester Conflict: Between Irredentism and Separatism", *Europe-Asia Studies* 45 (6): 973-1000.
- Kolstø, Pål (1995). *Russians in the Former Soviet Republics*. London: Hurst and Company.
- Kolstø, Pål (1997). "Moldova and the Dniester Republic", s. 66-74, i Sven Gunnar Simonsen (red.). *Conflicts in the OSCE Area*. Oslo: International Peace Research Institute (PRIO).
- Kolstø, Pål (1999). *Nasjonsbygging. Russland og de nye statene i øst*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Kupchan, Charles A. (1992). "Getting In: The Initial Stage of Military Interventions", s.241-260 i Ariel E. Levite, Bruce W. Jentleson, Larry Berman (red.). *Foreign military intervention: the dynamics of protracted conflict*. New York: Columbia University Press.
- Lepingwell, John W. R. (1994). "The Russian Military and Security Policy in the Near Abroad", *Survival* 36 (3): 70-92.
- Lijphart, Arend (1971). "Comparative Politics and the Comparative Method", *The American Political Science Review*, 65 (3): 682-693.
- Lipschutz, Ronnie D. (1995). "Negotiating the Boundaries of Difference and Security at Millennium's End", s.212-228 i Ronnie D. Lipschutz (red.) *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Litvak, Kate (1996). "The Role of Political Competition and Bargaining in Russian Foreign Policy: The Case of Russian Policy Towards Moldova", *Communist and Post-Communist Studies* 29 (2): 213-229.
- Lough, John (1993). "The Place of the "Near Abroad" in Russian Foreign Policy", *RFE/RL Research Report*, 2 (11): 21-29.
- Lukic, Reneo og Allen Lynch (1996). *Europe from the Balkans to the Urals: The Disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. SIPRI: Oxford University Press.
- Lynch, Allen (1994). "After Empire: Russia and Its Western Neighbors", *RFE/RL Research Report*, 3 (12): 10-17.
- Lynch, Dov (2002). "Separatist states and post-Soviet Conflicts", *International Affairs* 78 (4): 831-848.
- Lynch, Dov (2003). Post-Imperial Peacekeeping. Russia in the CIS. IFS Info 2/03.
- Løken, Kjersti (1997). "Armenia and Azerbaijan", s. 169-178 i Sven Gunnar Simonsen, (red.). *Conflicts in the OSCE Area*. Oslo: International Peace Research Institute (PRIO).
- MacFarlane, S. Neil (1993). "Russia, the West and European Security", *Survival* 35 (3):3-25.
- Martin, Keith (1993). "Tajikistan: Civil War without End?", *RFE/RL Research Report*, 2 (33):18-29.
- McMichael, Scott (1992). "Russia's New Military Doctrine", *RFE/RL Research Report*, 1 (40).

- Meyer, Stephen M. (1992): "How the Threat (and the Coup) Collapsed: The Politicization of the Soviet Military", *International Security* 16 (3): 5-38.
- Mikoyan, Sergo A. (1998). "Russia, the US and Regional Conflict in Eurasia", *Survival* 40 (3): 127-151.
- Naumkin, Vitaly (1998). "Russia and Transcaucasia", *Caucasian Regional Studies* 3 (1). <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/eng/0301-02.htm>
- Orr, Michael (2002). External Involvement in Afghanistan- Other Outside Players- Russia. DND Policy Group.
<http://www.forces.gc.ca/admpol/eng/doc/Afghanistan/afg-08-e.htm>
- Ortyba, Gueorgui (1994). "War in Abkhazia: The Regional Significance of the Georgian-Abkhazian Conflict", s.281-310 i Roman Szporluk (red.) *National Identity and Ethnicity in Russia and the New States of Eurasia*. New York: M. E. Sharpe.
- Potier, Tim (2001). *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia, and South Ossetia: a legal appraisal*. The Hague: Kluwer Law International.
- Rubin, Barnett R. (1993-94). "The Fragmentation of Tajikistan", *Survival* 35 (4): 71-91.
- Rukavishnikov, Vladimir (2001): *Peacekeeping and National Interests*. IIS Working Paper nr.20. Copenhagen Peace Research Institute (COPRI).
<http://www.copri.dk/publications/WP/WP%202001/20-2001.doc>
- Rupert, James(1992). "Dateline Tashkent: Post-Soviet Central Asia". *Foreign Policy* nr. 87: 175-195.
- Sakwa, Richard (1993). *Russian Politics and Society*. London og New York: Routhledge.
- Sakwa, Richard (2002). *Russian Politics and Society* (3. utgave). London og New York: Routledge.
- Selivanova, Irina F. (1996). "Trans-Dniestria", i Jeremy R. Azrael og Emil A. Payin (red.) *U.S and Russian Policymaking with Respect to the Use of Force*, RAND Conference Report.
<http://www.rand.org/publications/CF/CF129/CF-129.chapter4.html>
- Semb, Anne Julie (1998). "Ikke-intervensjonsprinsippet utfordres", s.129-146 i Anders Kjølberg og Bernt Bull (red.): *Sikkerhetspolitisk tenkning i en ny tid - fra enhet til mangfold?* Oslo: Europaprogrammet.

- Service, Robert (2003). *A History of Modern Russia from Nicholas II to Putin*. London: Penguin Books Ltd.
- Shashenkov, Maxim (1994). "Russian Peacekeeping in the Near Abroad", *Survival* 36 (3): 46-69.
- Simonsen, Sven Gunnar (1996). *Politics and Personalities. Key Actors in the Russian Opposition*. PRIO Rapport 2/96.
- Simonsen, Sven Gunnar (red.)(1997). *Conflicts in the OSCE Area*. Oslo: International Peace Research Institute (PRIO).
- Simonsen, Sven Gunnar (1999). "Dramatiske folkeforflytninger i øst", *Aftenposten* 8. september 1999.
- Simonsen, Sven Gunnar (2000). "You Take Your Oath Only Once". Crimea, the Black Sea Fleet, and National Identity Among Russian Officers", *Nationalities Papers* 28 (2): 289-316.
- Simonsen, Sven Gunnar (2001). "Compatriot Games: Explaining the "Diaspora Linkage" in Russia's Military Withdrawal from the Baltic States", *Europe-Asia Studies* 53 (5):771-791.
- Socor, Vladimir (1992a). "Moldova", *RFE/RL Research Report*, 1 (7):11-13.
- Socor, Vladimir (1992b). "Moldovan-Romanian Relations Are Slow to Develop", *RFE/RL Research Report* 1 (26):38-42.
- Socor, Vladimir (1992c). "Russian Forces in Moldova", *RFE/RL Research Report*, 1 (34):38-43.
- Socor, Vladimir (1992d). "Russia's Fourteenth Army and the Insurgency in Eastern Moldova", *RFE/RL Research Report*, 1 (36):41-48.
- Socor, Vladimir (1993a). "Moldova's "Dniester" Ulcer", *RFE/RL Research Report* 2(1):12-16.
- Socor, Vladimir (1993b). "Russia's Army in Moldova: There to Stay?", *RFE/RL Research Report* 2 (25):42-49.
- Socor, Vladimir (1994). "Moldova", *RFE/RL Research Report*, 3 (16):17-22.
- Stenseth, Torfinn (1999). *Russland og Sentral-Asia. Et nytt "Great Game"? En studie av russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk mot Kasakhstan og Usbekistan i perioden 1991-1994*. Hovedoppgave i Statsvitenskap: Universitetet i Oslo.

- Taylor, Brian (1997). *The Russian Military Outside Politics: a Historical Perspective*. PONARS Policy Memo 2. Centre for Strategic and International Studies. <http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm-0002.pdf>
- Taylor, Brian D. (1999). *Russia's Passive Army. Rethinking Military Coups*. PONARS Working Paper 14. Centre for Strategic and International Studies <http://www.csis.org/ruseura/workingpapers/014.PDF>
- Tishkov, Valery (1999). "Ethnic Conflicts in the Former USSR: The Use and Misuse of Typologies and Data", *Journal of Peace Research* 36 (5): 571-591.
- Tkach, Vlada (1999). "Moldova and Transdnistria: Painful Past, Deadlocked Present, Uncertain Future", *European Security* 8 (2): 130-159.
- Tolz, Vera (1993). "The Burden of the Imperial Legacy", *RFE/RL Research Report*, 2 (20): 41-46.
- Zisk, Kimberly Marten (1993). *Engaging the Enemy. Organization Theory and Soviet Military Innovation, 1955- 1991*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Zverev, Alexei (1996). "Ethnic Conflicts in the Caucasus 1988-1994", s.13-71 i Bruno Coppieters (red.): *Contested Borders in the Caucasus*. Brussel: VUB Press.
- Waal, Thomas de (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. New York: University Press.
- Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wæver, Ole (1995). "Securitization and Desecuritization", i Ronnie D. Lipschutz (red.) *On Security*. New York: Columbia University Press.
- Yin, Robert (1994). *Case Study Research. Design and Methods*. California: SAGE.
- Østerud, Øyvind (1996). *Innføring i statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget
- Østerud, Øyvind m.fl.(1997). *Statsvitenskaplig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.

Internasjonale nyhetsbyrå:

Alle kildene hentet på: <http://atekst.medicarkivet.no/atekst/>

NTB-Reuter. "Aserbajdsjan sjokkert over armensk offensiv". 2 mars 1992.

NTB-DPA-Reuters. "Moldova angivelig angrepet av russisk arme". 20 mai 1992.

NTB-Reuters-AFP. "Aserbajdsjan på offensiven i Nagorno-Karabakh". 14 juni 1992.

NTB-Reuters. "Nye hauker i russisk militærtopp". 29 juni 1992.

NTB-Reuters. "Russiske hærstyrke drepte georgiske soldater". 1 september 1992.

NTB-AFP-AP. "Russisk jagerfly skutt ned over Abkhasia". 19 mars 1993.

NTB-Reuters. "Russland kutter strømforsyningen til Abkhasia". 18 september 1993.

RFE/RL News Brief:

"Russian Army Backing Abkhazia", RFE/RL News Brief 7 July 1993,

vedlegg til *RFE/RL Research Report*, 2 (30).

"Russian Troops Retake Tajik Post", RFE/RL News Brief 15 July 1993,

vedlegg til *RFE/RL Research Report*, 2 (30).

"Dniester" Said to Send Paramilitary Aid to Crimea" RFE/RL News Brief 7 July

1994, vedlegg til *RFE/RL Research Report*, 3 (28).

